

1. Dav: Vogel Diff. an creatio Mundi ex lumine nature demonstrari queat. 1704.
2. Chr: Mascevoj Diff. ex Gen: I. vi. 1723.
3. Joachi Hildebrandi Diff. de creatione universi 1687.
4. Berth: Derschow Diff. de immortalitate primi hominis. 1629
5. Christ: Mascevoj Diff. de voluntate Adami 1710
6. Joh: Hurelmanni Diff. de lapsu primorum parentum. 1637.
7. Mart: Corseh Diff. II, de fluvio paradisi. 1706.
8. Aug: Pfeifferi, Diff. de homicidio Lamechi. 1671.
9. Christ: Neubaur Diff. de signo quod Deus Caini posuit. 1672.
10. Joh. phil: Pfeifferi Diff. de homicidio Lamechi. 1670

כנה
Exercitatio
Rabbinico - Talmudica

DE

7 7 7

SEU

39
ATRAMENTO
HEBRÆORUM,

Quam

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
AUGUSTO atq; SERENISSIMO PRINCIPE ac DOMINO,
DOMINO FRIDERICO
WILHELMO,

REGNI PRUSSÆ, ELECTORATUS CÆTERA-
RUMQVE PROVINCIARUM BRANDENBURGICARUM
HÆREDE, &c. &c. &c.

IN HELICONE PATRIO

Placidæ Συμφιλολογουμένων discussioni exponunt

PRÆSES

M. IOH. IACOBUS QVANDT

& RESPONDENS

CHRISTOPHORUS GRUBE

Anno MDCCXIII. d. Februar. H. L. Q. S.

REGIOMONTI, Typis REUSNERIANIS,

ATRIUM TO HERET
FORUM

ATRIUM TO
HERET FORUM

DOMINO PIERICO
WILLIAMO

REGNI MEMBR
RINOVE PROVIC

M. ION. JACOBUS CAANDT

CHRISTOPHORUS GRUBER
LEONHARD & WILHELMUS
LEONHARDT & WILHELMUS

בְּשֵׁר
DE
ATRAMENTO HEBRÆ-
ORUM.

§. I.

Nanimi antiquitatis comprobatum videtur suffragio, non illico sub primis mundi incunabulis atramento scripturas suas exarasse gentes Orientales interque has etiam Hebræam, adeo, ut multis magnisque quæstio implicata sit dubiis: Cuinam Atramenti inventio prima eiusque usus in gente Hebræa debeatur? Sive enim Iudæos sequi malis in *Bereschit Rabba* f. XXVIII. col. II. existimantes, Adamum primum libros eosque lineandi modum monstrasse una cum artibus reliquis, ita scribentes: ר' תנחומא בשם ר' אלעזר ור' מנחם בשם רב אמר כל האומניות אדם הראשון למדם מאי שעמיה וחרשים המה מאדם מאדם הראשון רבבן אמרין אפילו סרגולו של ספר אדם הראשון לימרו שם זה ספר הוא וסירגולו *R. Tanchuma nomine R. Eleasar & R. Menachem nomine Ras dicunt, omnes artes Adamum primum generationes suas docuisse. Quenam pro eo potest allegari ratio? Resp. Ef. XLIV. n. dicitur: Et artifices illi sunt מאדם i. e. ab Adamo primo Tradunt Rabbini nostri etiam modum lineandi librum primum, edocuisse dicitur enim: (Gen. V. 1.) Hic est liber, b. e. tam ipse, quam illius lineatio; seu ut exponit Autor מתנות הספר כולו בכל סדר תיקוניו והלכותיו f. XXVIII. Hic est totus ille liber, secundum dispositionem, ordinem & constitutiones eius; Conf. R. Moses Mikkozi in ספר מצות הגרור Hilchoth Gerueius; Conf. R. Samuel Japhe in יפה תואר f. CLXV. schin f. CXXIX. col. III. & R. Samuel Japhe in יפה תואר f. CLXV. col.*

4
col. II; Sive *Fl. Josepho* l. I. Antiq. Iud. c. III. duce, columnas Sethi nepotū in memoriale mandī duplici excidio delendi medium inter Vulcanum Neptunumque sine detrimento duraturas pro antiquissima reputare malis scriptione; in Iudæis atramenti nebulam in Iosepho fabulam invenies ab eruditis dudum explosam. Conf. *Petrus Lambecius* Prod. Hist. Lit. p. VII. *Gerb. Iob. Vossius* L. I. de Arte Gramm. c. IX. *Ioach. Iob. Maderus* de Scriptis & Bibl. Anted. p. 6. *P. Dan. Huetius* Prop. IV. Demonst. Evang. c. II. §. XV. p. 94. seqq. & alii. Neque tamen certiora atramenti ab Orientalibus usurpati indicia subsequētia nobis suppeditant tempora, nisi quod prima quasi lux in illis Iob. XIX. 23. 24. affulgerē videatur scribentis: *כי יתן אפר ויכתוב מרי מן יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לער בצור וחצבון*
utinam verba mea consignarentur, utinam insculperentur libro, stylo ferreo & plumbo, in omnem aeternitatem petrae incidereutur! Equidem qua mundi aetate Iobus vixerit in aprico positum non est, vel ipsemet Iudæis hac de re inter se contendentibus apud *R. Mosē Maimonidem* in More Nevochim Part. III. c. XXII. f. CXLVIII. neque tamen de nihilo sunt rationes, quas *Frid. Spanhemus* L. I. Hist. Iobi c. VIII. & IX. T. II. Opp. p. 60. seqq. adducit motus auctoritate Paraphrasū antiquarum, Chronicorum Ebraeorum, Arabum, Orientalium, *Cypriani* item Epist. LXXV. *Origenis* L. VII. contra Celsum p. 305. aliorumque sine numero statuentium, Iobum Mose esse antiquiorem, eumque aetate excedere. Duplicis vero Iobus modi inscriptionis meminit; Primum enim libri mentionē facit, post ea petra, optans verba sua inscribi *אפרת ועפרת בעט ברזל ועפרת*, eoque ipso pro scriptura colorata suam militat. Quamquam enim *Iob. Drusus* Comm. in h. l. existimet, antiquos temperaturam quandam habuisse, qua plumbum indurari poterit, adeo, ut stylo eius in silice aut petra inciso fieri posset, id tamen vix testimonio omni dubio majori comprobavit; prout & illi parum dicunt, qui asserunt verba *אפרת ועפרת בעט ברזל ועפרת* reddenda esse: *cum stylo ferreo & plumbo*, ut plumbagine seu plumbo rupem signari exoptet Iobus; eiusmodi enim scriptura petrae parum est conveniens, quippe qua & plumbo resistit & nulla signaturae plumbi admittit vestigia. Unde melius multo sentiunt, qui vel cum *Bernhardo de Montfaucon* in Palaeograph. Græca Paris. 1708. edita apud *Iob. Clericum* in
Bibl.

5

Bibl. Choisie T. XVII. Artic. XI. p. 347. 348. & *Joh. de Pineda* in *Iob.* cap. XIX. 24. L. VII. Comment. f. 54. laminas, seu chartas plumbeas intelligunt, cum & *Pausanias* L. IX. c. XIII. laminae plumbeae mentionē iniiciat, cui inscripta fuere Hesiodi Opera & dies, & *Plinius* L. XIII. H. N. c. XI. alius meminerit laminae, cui acta publica Romae impressa fuerint; Veleum *R. Salomone Isaacide, Sam. Bocharto* T. I. Hieroz. L. II. c. XLIV. p. 466. & *Fridrico Spanhemio* L. I. Hitt. Iob. c. IX. literas dicunt petrae incisas, earumque sulcos plumbo infuso expressos, ut sic exoptet lobus primum petram incidi, deinde literas incisas plumbo infuso reddi extantiores, quo omnium oculos caesura rupi incise, & una cum his desideria Iobi patefierent. Contentit in hanc expositionem *B. Meir ben R. Isaac Arama* in **מאיר איוב** f. LVII. col. II. מי יתן אפו ויכתב דעתו לדור אחרון למען יעמד ימים רבים מי יתן איהו ויכתבון מלי וכו' בעש בהול וכו' ורצה מי יתן איהו ויכתבון מלי בספר וגם בצור החלמיש בעש בהול בהול וכו' רצה שיוחקו מליו בצור בעש בהול ממולאים בעופרת כדרך החוקקים חקקי אבן למען יעמדו ימים וזהו לעד בצור וחצבון *Optat, scriberet quis mentem suam generationibus venturis, quo subsistere posset per tempora multa. Utinam scribantur verba mea &c. stylo ferreo &c. quo ipso hoc vult: Utinam inscriberentur verba mea libro; imò etiam petrae silicis, huic quidem stylo ferreo, illi autem plumbo; aut hac est eius mens, ut insculpantur verba ejus petra stylo ferreo impleta plumbo, more sculpturum lapides, quo subsistant per tempora diuturna, & id est, quod scribit: In perennem memoriam petrae incidantur.* Conf. *D. Christ. Noldii* notae ad Conc. Part. not. MCXCIX. Negari tamen haud potest, fuisse quosdam ipsosmet inter Rabbinos, qui pro re aperta & fere deiecit exclamarunt, atramenti usum inter gentes Orientales & in specie Ebraeam sverum ex hoc Iobi loco defendi posse. Illos inter nomen suam profitetur *R. Abraham*, Medicus in egregio opere **שלמי הנבירים ברשימת דיו על הקלף** f. CLXXXI. col. III. locum hunc exponens **או על הנייר** *De descriptione atramento facta in membrana aut papyro,* imò & f. CLXXXIII. col. IV. vestigia typographiae in lobo reperiri demonstraturus, atramenti indicia sequentibus exsculpsit

כשהיה מתרעם על הסגופי והצרות שכאו עליו בקטרוג השטן
אמר בפירוש מי יתן אפו ויכתבון מלי שהיא הכתיבה הנעשת
ברשימת הדיו מי יתן בספר ויחקו והיא כתיבה החקוק והמלאה
גם יחד הנעשרת במלאכ/ הרפוס בנייר כאשר אמרנו עתה ושני
הברלי המכתב אמרם בקצר/ ובפסוק אחד בלבד ועל כי
הרשימה בדיו היא נודעת לכל לית ארחוב הדבור עליה
כי למפורסמות אין אנו צריכין למשלים או פירושים אך
על הרפיסה אמר כי הויה נעשת בעט ברזל ועופרת
*Cum querulus esset (Iobus) ob afflictiones & angustias accusatione
Satana ipsi illatas, explicite dixit: Utinam verba mea scriberentur;
quo ipso innuit scriptionem factam signaturâ atramenti. Addit: Uti-
nam libro insculperentur. Quo ipso respicit scriptionem expressam &
plenam, quæ iunctim fit in typographia in charta, prout modo dixi-
mus. Duplex autem hoc scripturâ discrimen per compendium innuit,
in uno eodemq; versiculo. Quum autem de atramento facta signatura
res fit in vado penes omnes, prolixius hæc non edisseram. Manifesta
enim omnibus, parabolis non indigent aut commentariis. Typorum vero
mentionem facit, dum fieri scriptionem vult stylo ferreo & plumbo. Col-
lacteæ sunt illa R. Salomo bar Zemach in משפט אורה seu Comm. in Io-
bum f. CX. col. I. כמו כן ויהי לבכם כלומר מי יתן והוא לבכם כלומר
הלוואי שיכתבון מלי בדיו או יוחקו בספר בעט ברזל Dicit
מן Utinam, sicut (Deut. V. 26.) dicitur: Utinam esset
cor eorum; ita Iobus: utinam scriberentur verba mea atramento, aut
insculperentur libro, stylo ferreo.*

§. II.

Tempora Moſis accedentibus propius, antiqua nobis obviam fit
Iudæorum traditio, qualiquorem aliquem atramenti vice adhibitum
a DEo in monte Sinai Moſi legis tabulas inſinuante, exiſtimant. Nam
cum Exod. XXXIV. 29. legamus וידע כי קרן עור פניו legamus ומשה לית ידע כי קרן עור פניו
והיה לבכם כלומר מי יתן והוא לבכם כלומר רבברו ארו
*Moſis vero ignorabat splendidam esse faciem suam, dum
cum ipſo colloquebatur; ſcriptorque ſacer narret, Moſis de monte de-
ſcendentis vultum miro ſplendore coruſcaſſe, quæſtio a Rabbiniſ mo-
ta, unde ſplendor ille inſolitus ortus fuerit? inventi ſunt ſtatuentes,
ſplen-*

7

splendorem hunc inde ortum, quod Moses calamum a DEo sepositum, cui aliqua adhuc liquoris inhaeserant reliquia vultui suo illevertit, hinc factum, ut tanto fulgore nitentem faciem retulerit. Ita enim in *Schemos Rabba* fol. CLXI. col. II. משה קרני ההודר ר' יהודה בר נחמן בשם רש"ן לקיש אומר עד שתורה כתב בקולמוס נשתייר קימעות והעבירו על ראשו וממנו נעשו לו קרני ההודר שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו *Udenam reportavit Moses cornua gloria? Respondet R. Iehuda fil. Nachman nomine R. Simeon fil. Lakisch; Cum scripisset calamo, residuum manserat paxillum, quod capiti suo illevertit (Moses) & exinde orta sunt ei cornua gloria; dicitur enim: Moses vero ignorabat splendidam esse faciem suam* Clarius ex Iudæorum sententia hæc differit *Zennurena* f. XLIX. col. IV. *Der Medrasch* schreibet, von was hat Mosche זוכה (würdig) gewesen zu dem Licht? da Mosche ist gewesen in der Höll, und הקב"ה (Gott) hat sich bewiesen zu ihm, da hat Mosche zugedeckt das פנים (Angesicht) von Mosche mit sein Hand von הקב"ה. Von denselbigen ist kommen, das Mosche ist gewesen gar licht an sein פנים (Angesicht.) Etliche חכמים (Gelehrte) sagen, darumb weil Mosche hat geredt mit הקב"ה (Gott) פנים gegen פנים von Gott, von den is Mosche licht geworden an sein פנים. Etliche חכמים sagen, Mosche hat geschriben die לוחות (Tafeln) und da er hat ausgeschriben, da ist geblieben an der Pen von was er geschriben hat; da is Mosche gangen und hat dasselbe geschmiert an sein פנים; von dem is Mosche geblieben ein Licht an sein פנים. Eadem ex Iudæorum placitis notavit *Ioh. Saubertus* in *Opp. Posth.* p. 133. Quo minus autem pro Iudæis his faciamus, qui liquore splendidissimo atramenti vicem subeunte Tabulas Legis in monte Sinai scriptas exillimant, eique radios vultus Mosis adscribunt, varia nos movent. Etenim (1) communior est Rabbiorum sententia multo propius veritati scripturæ accedens, statuentium, scripturam in tabulis lapideis non liquore aliquo consignatam, sed tabulis incisam seu insculptam esse. *Clare fati* id expressum legimus *Exod. XXXII. 16.* והלחת מעשה אלהים חמרה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות ע"י הלוחות *Tabule erant opus DEI; & scriptura scriptura divina tabulis insculpta.*

LXX.

LXX. *νεκρολαμψή η*. Vulg. *sculpta*. R. Jonathan ben Uziel חקיק
 לוחות על לוחות ומפרש על לוחות *insculpta & clare expressa erat in tabulis*. R.
 Salomo Isaacides sic exponit: היות חרות וחרט אחד הוא *idem*
 חרות & חרט *Voces* שניהם לשון חקיק אנטלייר בלעז
notant, nempe sculpere; quod Galli vocant entailler, cui consentanea
 habet R. Salomo ben Meir Comm. in h. l. Quinimo multo elegantiori
 expositione dubio solvendo succurrit R. Moses Maimonides in More
 Nevochim P. I. c. LXVI. f. 47. col. II. dum exinde, quod priores tabulae
 משה אלהים *opus Dei, & מכתב אלהים scriptura Dei* Exod.
 XXII. 16. dicantur, inferre studet, sine ullo instrumento scriptio-
 nem susceptam, sed una cum essentia harum tabularum immediata cre-
 atione productam & sola Dei voluntate procreatam scripturam, cum &
 Pl. CIV. 24. plantae, animalia &c. יהוה מעשי יחורו dicantur, quae ta-
 men non nisi Dei creatis manu exstiterunt. Addit porro Onkelo-
 sum refutans: היתכן מציאות הכתב בלוחות יותר מופלג
 כמו שזה ברצון ראשון לא בכל
 עשאו כד יהיה זה הכתב הכתוב ברצון ראשון לא בכל
*Numquid majori admiratione digna erat reputanda scriptura in tabu-
 lis quam existentia siderum in orbibus caelestibus? Sicut proinde has
 non per instrumentum aliquod in calo locavit & existere fecit; sed per
 primam suam voluntatem, ita & scriptura illa scripta fuit per primam
 eius voluntatem sine ullo instrumento.* Mentem Maimonidis clarius pau-
 lo pandit R. Ephodius in Comm. ad Maim. More Nevochim f. XLVIII.
 סובר שהאותיות היו נמצאות בלוחות בטבע כשאר עניני
 הטבע כאשר נראה ישפה אחת שהיו בו צורות שונות ג
 הלוחות רומזות לנפש האדם שהוא כלוח הסוכן לכתוב
 דע כי הר סיני העידו עליו שהאבנים הנמצאות בו יצויר
 אליהם הסנה ולכן נקרא ההר ההוא הר סיני על שם הסנה וראיתי
 אחד מאבני ההר הזה שהיה מצויר בו הסנה בתכלית צויר
 אלהי כנוון מתחלף לגוון האבן וחלקתי האבן ההוא לחלק
 רבים ונראו בכל אחד ואחד צורת הסנה
Existimat
 Mai.

9

Maimonides, quod literæ fuerint inventæ in Tabulis per naturam, sicut reliquæ naturæ artificia; prout lapsis aliquis visus est, in quo varii generis figuræ delineatæ fuerunt. Tabule enim indicium erant animæ hominis, quæ est instar tabule scriptioni præparatæ. Observes velim, id ipsum restari montem Sinai; Lapidem enim qui in eo deprehenduntur, figuram rubi representant; & ob id mons hic vocatur mons Sinai אֶמֶת רִבִּי. Vidi unum e lapidibus montis huius, in quo delineatus erat rubus perfecte figuræ plane divina; & colore suo exprimebat colorem lapidis. Disseci lapidem hunc in frusta multa, & in unoquoque figuræ rubi apparuit. Nec est ut dicas, id valere e quidem de tabulis prioribus, non autem de posterioribus, quæ non à DEo sed Mose scriptæ perhibentur; agnoscunt enim Iudæi, posteriores tabulas prioribus exacte fuisse conformes. Quantum quidem ad magnitudinem & materiam præsto est Gemara Berachos c. I. prout mentem eius adducit R. Abraham in הגבורים שלישי f. CLXXXI. col. II. אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינה מתחת כסא הכבוד הראה לו הקבה למשור את המחצב שני ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כו' אמר לוי הקבה חצוב מכאן שני לוחות אבנים כראשונים מה הראשונים ארכן ששור טפחין ורחבן שלשה אף אלו כן מה הראשונים שר' ספרינון אף אלו וכו' Dicit R. Levi nomine R. Chama fil. Chama: Sub throno gloriæ ostendit Mose DEus b. lapididnam, quia dicit (Exod. XXIV. 10.) Et sub pedibus eius erat instar operis Sapphirini. Dixit ei DEus benedictus: Cede exhinc duas tabulas lapideas prioribus similes. Quales erant priores? Longitudo VI latitudo autem III. palmorum; E. & posteriores ejusdem fuerunt & longitudinis & latitudinis. Quales amplius erant priores tabule? Ex Sapphiro. Ergo & posteriores ex Sapphiro fuisse necesse est. Quantum autem ad scripturam ipsam, paria profert R. Bechai in התורה על בראור fol. CXXXVIII. וכתוב על הלחות יחזור אל ה' הזכר לנת למשור חס col. II. ושלוש ומפורש הוא בכתוב פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי זה יורר שגם השניות היו מכתב אלהים Dicitur (Exod. XXXIV. 20.) Et inscripsit tabulas; DEum scripsisse.

innuit, cuius ante mentionem fecerat, non Mosem; (absit hoc quam longissime!) Satis clare autem patet id ex scriptura, dum dicitur: (Exod. XXXIV. 1.) *sculpe tibi duas tabulas lapideas prioribus similes, ut scribam. Hoc ipsum declarat, etiam posteriores tabulas a DEo scriptas esse.* (2) Accedit & hoc, quod splendorem faciei Mosi ex liquore in penam residuo ortum esse clare satis alii Iudæorum negent; ne quid enim dicamus de fabula, qua Iudæi in *Devarim Rabba* f. CCCII. col. IV. Mosen cornu gloriae inter oculos posito Sammaëlem excoecasse fingunt, quæ potius על דרך משל seu parabolice una cum aliis, in Iudæorum scriptis occurrentibus, exponenda, prout erudite iudicavit *D. Ioh. Bened. Carpovius* Dispp. Acad. III. c. III. p. 126. 127. & *Henr. Iacob. van Basbuisen*, Theol. D. Hanov. in Exerc. pec. anno 1707. ed. multo sane concinnius illi loquuntur, qui splendorem hunc a manu DEI in spelunca faciem Mosi obvelante ortum defendunt. Ita *R. Salom. Isaacides* Comm. in Exod. XXXIV. 29. ומזיכין זכרה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקבה ידו על פניו שני ושכותי כפי *Unde promeritus est Mose cornua ista glorie? Doctores nostri tradunt: E spelunca, quando imposuit DEus b. manum suam faciei Mosi. Dicitur enim* (Exod. XXXIII. 22.) *Et operiam te vola mea.* Conf. *R. Leo* in אריה גור f. CXVII. col. IV. Unde ista de consignatis liquore quodam atramenti vices subeunte Tabulis Iudæorum sententia, vel ex eadem vel ad minimum ex alia Iudæorum opinione propullulasse nobis potius videtur, qua quidam Rabbinorum tabulas legum divinarum ex albo, literas vero inscriptas ex igne nigricante præparatas, opinati sunt. Eo tendit *R. Simeon* in *Schir Haschirim Rabba* f. XXX. col. I. אר שמעון בן לקיש תורה שנתן הקבה היתה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה היתה אש וחצוב מאש והיה מוכללת באש ונתונה באש ההוד ממיני אש דת למי *Dicit R. Simeon fil. Lakisch: Legis quam tradidit DEus benedictus pellicia fuit ex igne candido, scripta autem fuit igne nigricante. Ipsa ignis erat, excisa ex igne, exornata igne & tradita in igne, prout scriptum est* (Deut. XXXIII. 2) *Igneæ lex a dextris eius.* Unde *Siphre Chabamim* in h.l. scriptionem tabularum comparat mori hominum לכתוב הכיור בריו על הכיור *inscribentium atramento chartæ albæ.*

§. III.

Parem sapiunt ingenii Iudaici subtilitatem & atramenti Iudæos inter recepti certitudinem, quæ in *Sota* c. IX. f. XLV. III. col. II. disputant Rabbinæ. Controvertunt enim illic ad verba Mischnæ: **משחרב השמיר** בית המקדש בטרם **יבנה** *Ex quo d-structa est domus sanctuarii, perit Schamir.* Notant Doctores Gemarici, per שמיר innui vermiculum grano hordeaceo simillimum, vespera Sabbati creatum, qui solo contactu lapides durissimos secarit. *R. Salomo in Pesachim* f. LIV. col. f. **השמיר כמין תולעת הירא ואין כל דבר קשה עומד בפניו** ויתפרק **שליה** *Schamir speciem habuit vermiculi, nec ulla res dura ei potuit resistere, quin rumperetur.* Usus esse eo Mosén, cum in humerali Pontificis nomina XII. tribuum fingeret, nec non Salomonem in extruendo Templo perhibent; Cum enim *1. Reg. VI. 7.* templum Salomonis erectum dicatur, ne sono quidem cæforum lapidum percepto, traditio antiqua est, vermiculo שמיר hoc expedivisse Salomonem; vermem enim hunc omnes lapides dolasse, & sic sine omni sono templum erectum esse. Disputat autem contra *R. Iudæ* hæc adstruentem *R. Nehemias*, obtrudendo locum *1. Reg. VII. 9.* ubi intrinsecus & extrinsecus ferræ sectione lapides preparati perhibentur; unde tandem infert, lapides istos ferræ ante præparatos, tum vero demum templo illatos esse. Hos aperto Marte pugnantes conciliaturus *R. Nachman*, discrimen faciendum monet inter lapides Templi & lapides palatii regii; Quoad prius præferre se, ait, sententiam *R. Iudæ*, quoad posterius sibi placere mentem *R. Nehemias*. Hisce annectit Gemara:

ולר נחמיה שמיר למאי אתא מיבעי ליה לכרתניא אבנים הללו אין כותבין אותן בדיו משום שני פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל משום שני במלואותם אלף כותב עליהן בדיו ומרארו להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן כתאינא זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסירה כלום וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסירה כלום תנו רבנן שמיר זרה ברייתו כשעוררה ומששרת ימי בראשית נברא ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו

במדה משמרון אותו כורכין אותו כספונין של צמר
 ומטרוזין אותו באיטני של אבר מליארו סוכי שעורים

*Verum si R. Nehemia prebendus fuerit calculus, cui usui tandem addu-
 ctus fuisset Schamir? (per Asmodaum, ut addit Kafvenaki in h. l. ad
 EnIsraël P. II. f. 476. col. I.) postulatam ab eo. (inspergit hic ישראל עין
 f. CIV. col. II. responzionem apertam: אפרד לאבני אפרד lapidibus pecto-
 ralis adbibitus fuit.) Nam traditio exstat: Lapidibus illis (qui sunt
 in humerali & pectorali) nihil inscribunt atramento, quia dicitur:
 (Exod. XXVIII. 11.) sculpturis figilli, neq; tamen calo facta est intisu-
 ra, quia scriptum deprehendimus (v. 20.) stupendos fuisse in plenu-
 dinibus suis (i. e. ut per sculpturam nihil quicquam lapidibus decederet;
 Quanam vero hic suppeditari poterit conciliatio? Resp. Scriptura li-
 terarum facta est atramento, tunc asportato vermiculo Schamir &
 extrinsecus admoto, sua sponte lapides pro literarum atra-
 mento factarum figuris diffsi sunt sicut mare, diebus calidis se distin-
 dentis, ita ut nihil ei secedat. Aut vallis more, tempore pluvioso hian-
 tis nec quicquam superdentis Ceterum tradunt Doctores nostri p. m.
 Schamir Creaturam esse grani hordeacei magnitudine, ante hexaëme-
 rum conditam, nullamq; rem, quamvis durissimam coram ea consistere.
 Qua ratione autem assertari solet? Involuitur spongiis laneis, & recon-
 ditur in pyxide plumbea, repleta surfure hordeacea. Conf. de vermi-
 culo Schamir pluribus Gittin f. LXXXVI. col. II. Pefachim f. LIV.
 col. I. Pirke Avotb c. V. Mischna VI. & Pirke R. Eliezer p. 42. edit.
 Vorst. R Salomo Comm. in Ezech. III. 9. Equidem genti Iudaicæ
 infolens haud est, fabulas ejusmodi construere, ut in majorem rerum
 gestarum gentis suæ admirationem incautiorum abripiant animos; Ne-
 que enim vermiculo Schamir lapides Templi, neque gemmas pecto-
 ralis exsculptas ullibi in scriptura legimus; Multo minus Iudeos inva-
 bunt illa, quæ de שמיר leguntur Es. V. 6. X. 17. Ezech. III. 9. Zach.
 VII. 12. illa enim aut senticetum aut lapidem durum, nusquam vermem
 faxa diffingentem notant; Imo felici Minerva rem omnem e fabularum
 protraxerunt involucris Sam. Bochartus T. II. Hieroz. L. VI. c. XI.
 & Job. Braunius L. II. de Vest. Pont. M. c. VII. §. XII. p. 619. dum sub
 nomine שמיר Smiridem lapidem durissimum poliendis & calandis la-
 pidibus geminisque adhiberi solitum, notari defendunt, quo Bezaleel
 &*

& Oholiabus gemmis lapidibusq; poliendis usi sint. Senferat has suorum subtilitates album non mereri calculum R. Isaac Abarbanel, inde non solum expositionem hanc allegoricam vocat, verum & aliud quid, quo Iudæi respexerint, Interpretis cuiusdam Christiani expositioni innixus producit in פירוש על נביאים ראשונים f. CCXVI. col. IV. in I. Reg. V. 18. מצאתי בפירוש חכמים אחד מחכמי הנוצרים שכתב שבימי שלמה היו פוסלים האבנים עם דם תולע אחד שכל מה שהיו רושמים כאותו דם היה נחתך בושר ושתורה כענין דם השעירים שכאשר ישימו אותו על אבן הספיר הנקראת דיאמנטו וחתוך אותו מה שלת יוכל לעשות שום בקול ושזה היה ענין השמיר אשר אמרו שהיה מוחך האבנים רל ברמו ושבוה הדרך בעצמו פסל בצלאל אבני החשן הקשים בטבעם והמאמר הזה יסייע מאד למה שאמרו חז"ל בשמיר ואולי לזה רמזו באמרם שהיה השמיר כשעורה לשתוף השם שהיה כמו דם השעיר בענינו ושזה בקנה של עופרת לפי שער העופרת עושים פתוח הספיר

Deprehendi in Commentario sapientis alicuius Christiani, Salomonis tempore sculptos fuisse lapides sanguine vermiculi alicuius, quicquid enim signatum fuit sanguine hoc, excisum est elegantius. Fuisse illum similem sanguini hircorum, quem dum affundunt lapidi pretioso, seu adamanti, secat lapidem, quod nulli ferro datum est. Similem dicit rationem fuisse vermiculi Schamir, quem lapides findere ferunt; q. d. sanguinem eius. Eundem in modum sculpsisse Bezalelem lapides pectoralis ex se duros. Quod ipsum mirum in modum consonat illi, quod dicunt Doctores nostri p. m. de Schamir. Forte vero dum dicunt, Schamir grano hordeaceo fuisse similem, id inferunt ex nominis convenientia, quia fuit inslar sanguinis hirci in effectu; item fuisse in calamo plumbeo, quia plumbo facere se everunt calaturam lapidum pretiosorum.

s. IV.

Quamvis vero Mosis ætate atramentum apud Ebræos in usu fuisse, inficiari non possumus, cum id ex Lege Mosis scripta & Icheda Sotæ Num. V. 23. nec non ex illa Iudæorum traditione, qua scri-

ptionem atramento factam, inde a monte Sinai derivant, tam clare constet, ut & *R. Abraham* in שלשי הגבורים f. CLXXXI. col. IV. pronuciare veritus non fuerit: הנה בדברים שבקדושה לכתוב
 תוכשר אלני השימה המעשה בקנה או בקולמוס המטובלי בדיו
 שחור ונאה ככתוב מפיו וקרא אלי את כל הדברים האלה
 ואני כתב על הספר בדיו ועם רשימת הדיו אין ספק שכתב
 משה רבינו ע"ה את התורה כלו כדכתיב ויכתוב משה את
 התורה הזאת ויתנה אל הכהנים *Ecce in rebus sacris*
licita non est scriptura, nisi canna, aut calamo atramento nigro & pulcro
imbutis suscepta, prout scriptum est (Jer. XXXVI. 18.) ore suo protulit
Jeremias verba ista omnia, ego vero libro inscripsi atramento. Et hac
atramenti signatura nullum dubium quin scripserit Moses Doctor noster
super quem pax sit, legem universam, prout dicitur: (Deut. XXXI.
9.) Et scripsit Mose legem hanc, tradiditq; eam sacerdotibus; ita tem-
 poribus Mosen proxime insecutis morem atramento scribendi non de-
 fuisse ex eo conicere licet, quod *Iud. V. 15.* Laudentur משכים
 כתבין בקולמוס דספר חד seu Chaldaeo interprete רד בשבט סופר
 scribentes calamo scriba acuto, sive cum *R. David Kimchi, & R. Sal-*
ben Melech Literatos ac eruditos, sive mercatores computum insti-
 tuentes in tabulis cum *R. Is. Abarbanele* in ראשינים פירוש על כתיבים
 f. XLIV. col. IV. intelligamus. Ipsum tamen nomen, quo apud Hebraeos
 primum insignitum est, clare satis detectum reperitur demum *Jerem.*
XXXVI. 18. ויאמר להם ברוך מפיו וקרא אלי את כל הדברים
 האלה ואני כתב על הספר בדיו *Reposuit illis Baruch, ore suo Jere-*
mias protulit verba illa, ego autem scripsi in libro atramento. Mirum
 est LXX. reddere: ἔγραψον ἐν βιβλίῳ, vocem vero בריו negligere,
 eamque nullo plane exprimere indicio; reliquæ tamen versiones vocem
 ריו in hoc loco scripturæ unice occurrentem reddiderunt per atramento.
 Idque res ipsa exigit. Etenim (1) eandem per atramentum
 exponunt Rabini ac Interpretes quotquot oculis usurpare licuit,
 ne uno quidem excepto. *R. David Kimchi* Comm. in h. l. בריו הוא
 שכתבים Id denotat ריו quo scriptio suscipi solet, & iisdem
 verbis *R. Moses Maimonides* ad Schabbas c. l. Mischn. V. unde *Sanctius*
 Comm.

Comm. in h. l. notanter ריי additum existimat, quod aliis quoque li-
 quoribus scriptio fuscipi queat. R. Mos. Maimonides in Schabb. c. XII.
 Mischn. IV. explicaturus vocem ריי illico ad hunc Ieremiam provocat
 locum, notam proclamans vocishuius explanationem מן ריע ריי
 ריי ואתי כותב ערל הספר כריו ואני כותב ערל הספר כריו
 XXXVI. 18. Idem sentit R. Dav. Kimchi in ספר שרשים f. CIII. R. Mar-
 dochai Nathan in יאיר נתיב f. CLXXVII. R. Cohen de Lara in כתר
 ספר לקח טוב f. XLIII. col. I. ספר ערוך f. XLIII. col. I. ספר
 Pragæ MDCIX. ed. f. XXV II. Philip. Aquino in מערכות רמב"ם
 f. XCI. col. II. & alii sine numero. Unanimi huic Iudæorum confes-
 sioni ex asse conformis est (2) notatio vocis cognatæ ריה ab eadem ra-
 dice, quæ antiquis fuisse videtur ריה descendens, formæ שבו Exod.
 XXVIII. 19. תאו Deut. XIV. 5. aliarumq; vocum apud R. David Kim-
 chium in ספר מכלול fol. CCXXXVIII. col. II. Non lubet illam ex-
 cutere Edvardi Leigh Crit. S. p. 42. sententiam, qua existimat, dici
 ריי atramentum ארי sufficiens, eo quod sufficiens sit ad literas exaran-
 das atramentū, nec novā examinare lubet sententiā Christ. Körberi in Lex.
 Part. Ebr. p. 35., qua opinatur, derivandum ex Hebræorum ריו
 seu Arabum שיה voluit, appetit, cum atramentum revera sit aliquid
 appetens seu adstringens. Certe enim hæ & insufficientes & nimis
 longe petita sunt derivationes. Certiora adfunt, quæ cognatarum
 vocum suppeditat formatio. Deut. XIV. 13. avis accensetur
 וריתה ואת האיה והריה למינהו *Milvus pica & ריה in specie
 sua.* In partes ire hic non diffitemur Interpretes, quid ריה noter?
 imprimis cum Versiones hic vix clari quidpiam pandant. Onkelos ver-
 tit ריתה Ionathan רייתנה חוררתה Vultur albus. LXX. aut o-
 mittunt, aut pro novo aliquo nomine non venditant, sed sub vulture
 comprehendunt; ita quippe in Exemplaribus communiter: Καὶ τὸν
 γύπα, καὶ τὸν ἰντινον, καὶ τὰ ὄμοια αὐτῶ. Editio Complutensis quædam
 addit, ita vertens: Καὶ τὸν γύπα, καὶ τὸν ἰντινον, καὶ πάντα τὰ ὄμοια, καὶ
 τὰ ὄμοια αὐτῶ, quales in recensione animalium mutationes plures nu-
 merari queunt, notante Flam. Nobilio in LXX. interpretes, quam-
 vis Edit. Francof. A. MDXCVII. id insolenter fieri pronunciet. Co-
 dex Alex. à Iob. Ern. Grabio editus legit: καὶ τὸν ἰξον, καὶ τὸν γύπα, καὶ
 τὸν

τὸν ἰλύνον, καὶ τὰ ὄνομα αὐτοῦ. Vulg. *Milvus*. Luth. *Geyer*. Belgæ de
Gier. Arabs מילבוס *Milvus*. Maius reddit dubium hoc, quod *Samuel*
Bochartus Part. II. L. II. Hieroz. c. X. non abnuente *Iob Clerico*
Comm. in Pentat. T. II. f. 469. innuat, mirum sibi videri, vocem
 מילבוס non legi Lev. XI. ubi tamen reliqua animalium nomina expri-
 muntur; Coniicit proinde, eam vel a propheta (cuius rei causa non
 pateat) vel a scribis post Prophetam ὀβ ὁμοίωσιν duarum vocum
 מילבוס & מילבוס omisiam esse, quarum coniecturarum ultima vero ma-
 gis videtur Clerico consentanea. Neutiquam tamen impetramus a
 nobis, ut in hanc sententiam condescendamus, cum noverimus, haud
 simplex in animalium horum recensione Leviticum inter & Deutero-
 nomium intercedere discrimen, quod nec negligentia Prophetæ, nec
 scribarum adscribi poterit incuria. Qui milvum innui volunt, pro-
 bant id in primis e voce מילבוס Lev. XI. 14. cum qua soni ratione af-
 finitatem habet maximam. Verum (a) מילבוס & מילבוס idem
 sunt, nisi quod alterum nomen a מילבוס seu volatu pernici, alterum a
 מילבוס visu acutissimo avi huic impositum sit; unde quando in *Chiu-*
lin c. III. f. LXIII. disputant Iudæi, an animalium 20. an 21. species
 in Lege prohibita fuerint, alteri obiicienti 23. esse, reponit *R. Abai*,
 male ab eo מילבוס & מילבוס pro duabus haberi, cum מילבוס וּמילבוס
 מילבוס una *unum idemque sunt* מילבוס & מילבוס. Et *R. Salomo Isaacides*
 in Deut. XIV. 13. וּמילבוס מילבוס מילבוס מילבוס
 מילבוס ומילבוס נקרא שמה מילבוס שרואה ביותה ולמה הוזכר
 בכרל שמותיה שלמה ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלמה
 ידא האוסרה קורא אותה מילבוס וחבא להתיר אומר זו מילבוס
 שמילבוס או מילבוס שמילבוס וזו מילבוס אסר הכתוב
Quod dicitur מילבוס idem est quod מילבוס nec non מילבוס & alibi מילבוס dicitur. Ob quid
 vero מילבוס appellatur? Resp. Propterea, quia visu valet. Quæ vero
 est ratio, quod scriptura omnia avis huius tibi exponat nomina? Resp.
 præcindit scriptura omnem disceptandi ansam ob nomina diversa or-
 tam; ne qui forte eam prohiberet vocet מילבוס, qui parmitteret, vocet
 מילבוס & מילבוס; quam tamen scriptura non prohibuit. Deinde (β) מילבוס
 & מילבוס seu species avium plane distinctæ Iudæis prohibentur, a qua-
 rum esu abstinere debebant, prout etiam מילבוס & מילבוס non pro iisdem
 fed

sed diversis speciebus agnoscere conveniens est. Unde vero magis
 consona videtur illorum sententia, qui per ריה vulturem intelligunt,
 cum R. Sal. Isaacide, Gestalione, Schindlero, Versione Angl. & Italica, nec
 non B. Luthero. Huicq; sententiæ miras fert suppetias Ef. XXXIV. 13.
 ubi Propheta desolationem Idumææ describens ait: שש נקצו ריה אשה רעותה
 ירוחם Turmatim convenerunt illic inter se ריה una ad alteram.
 Non moramur LXX. reddentes ελαφοι cervi,
 nec alios, qui milvos volunt; etenim non milvos sed vultures innui,
 svadet additū: נקצו (vi vocis קכץ ex i. Reg. XX. 1. observata) id quip-
 pe de vulturibus dici mirum non est. De Augusto Dio Cassius: Πρα-
 τη τῶν ἀρχαλαξιστῶν ἐς τὸ πρῶτον τὸ ἄρειον εἰσελθόντων γύπας ἐξ ἧ μετὰ
 ταῦτα δημιουργοῶν τι πρὸς τὰς στρατειῶντας, ἀλλὰ δὲ δῶδεκα εἶδε. Aristo-
 oteles l. VI. Hist. Anim. c. V. πολλοὶ ἐξ αἰφνης φαίνονται ἀνολεθῆντες
 τοῖς στρατεύμασι. Maxime memorabilis est illa apud Petrum Bembum
 Lib. V. Hist. Venet. relatio, qui memorat illis diebus, quibus bellum
 parabatur in Apulia, corvos vulturesq; eantis agminibus inter se confli-
 xisse, ut carri XII. eorum cadaveribus explerentur. Vid. Ulysses Ad-
 drovandus T. I. Ornithol. L. III. c. I. p. 255. 256. Edit. Bonon. Mil-
 vos vero congregationes turmatim factas amare, experientia vix com-
 probat. Communis hæc est Iudæorum sententia. R. Dav Kimchi in h. l.
 דען ריה אורשור כמו ואת הדיה אורשור בלען Patet vocis ריה sensus ex
 Deut. XIV. 13. ubi dicitur: את הדיה In lingua exotica vulturem
 appellant. R. Salomo: דען ריה וולטוירש בלען Vultures salutan-
 tur in lingua peregrina. Conf. eundem in Zach V. 9. Cum autem
 observarint animalium scriptores, geminum præ cæteris dari vulturis
 genus diverso colore a se distinctum, nigrum alterum, alterum album;
 non incongrue per ריה vulturem nigrum innui albo multo præstantio-
 rem teste Plinio L. X. Hist. Nat. c. VI. & Ailian. L. II. Hist. Animal.
 c. XLVI. affinitas vocum ריה & ריו abunde declarat. Non incon-
 grue duo hæc secum invicem componit R. David Kimchi in Sepher
 Schorasch. f. CIII. ירוחם מן השרש הזה ואני כותב על הספר כריו
 Possible est ריה eiusdem esse radicis cum
 voce ריו, cuius mentio fit Ierem. XXXVI. 18. Inscripti libro atramento.
 R. Elias Levina addit: ריה לפי שהוא שחור כריו ששרשו ריה
 Dicitur avis hæc ריה, quia nigra est atramenti ad instar, estq; a Rad.
 ריה

ריה. Neque vero obstat huic sententiæ quod legitur in *Cbälln* c. III. f. LXIII. אמר רב יהודה החסידה זו ריה לבנה למה נקרא

שמה חסידה שעשה חסידות עם חברותיה

Dicit R. Iebuda: idem est quod ריה alba; Quam vero ob causam Chasida salatur? Resp. quia facit חסידות benignitatem cum pullis suis. Solvi quippe hæc facile poterunt, si dixerimus nomen hoc vel potissimam designare vulturum speciem, quæ non alborum, sed nigrorum est; vel intelligi vulturem coloris cinerei seu grisei ex albo nigroque mixti, ut adeo ריה a colore nigro, לבנה a colore albo nuncupetur. Cinereum hoc vulturum genus *Aristot.* les I. VIII. Hist. Anim. c. III. *σποδοειδέσζον* appellat, quam vocem minus recte *Theod. Gaza* per multiformius vertit; enimverò *σποδος* cinerem & *σποδοειδέσζον* cinerem colorem exprimens significat; Nam & *Petrus Bellonius* L. II. de Avib. c. XXIII. vultures in albidos, nigros & cinereos dispefcit. Conf. *Albert. M.* L. VII. de Anim. c. IV. & L. VIII. Hist. Anim. c. V. *Ulyss. Aldrovandus* L. II. Ornithol. c. II. p. 271. 272. 273. Denique (3) comprobant significatum hunc vocis ריה voces lingvis Hebrææ cognatis familiares. Syri non solum vocem ריה atramentum ex Hebræorum ריה formant, 2. Cor. III. 3. verum ipsum etiam Dæmonem ריה appellat *Matth.* IX. 32. 33. XI. 18. *Luc.* VIII. 30. Sunt, qui Syrum hoc a Latinorum Divi deducunt, cum dæmoniis ceu divi cultus exhibetur, unde *δαίμων* cultus 1. Cor. X. 20. idque sibi maxime probari vult *Lud. de Dieu* in *Animadv.* ad *Evang.* p. 32. *Mavult* tamen *Val. Schindlerus* Lex. p. 388. à ריה milvus (seu vultur), eandem derivare, eo quod avi huic rapaci Dæmon similis videatur, ob insatiabilem ubique & usque prædandi cupiditatem avi huic nativam, referente *Plinio* L. X. Hist. Nat. c. VI. Verum rem acn quod ajunt tetigisse videtur *Nic. Fullerus* L. VI. Misc. S. c. IV. deducens à ריה vel Syrorum ריה atramentum, ab atri coloris specie, vel quod ea præteris indutus spiritus infernalis hominibus se præbeat conspicendum, vel quod a Gentilibus ei pecudes nigræ immolatæ fuerint. Unde & quæstionem ab *Anton. Maria Verricello* Tr. de Apost. Missionibus qv. CCXLVI. aliquando moveri opus erat: An, cum Æthiopes atrum colorem pro fausto, album pro infausto judicarent, Missionarius permittere queat, ut apud Æthiopes Christi, Mariæ & Apostolorum ima-

imagines atro colore pingantur? qua de re pluribus *D. Ioh. Frid. Mayerus* Diss. de Elia corvorum convictore c. II. Th. II. p. 19. 20. Non multum abludit Arabum **אַתְרָמֶנְטוּ** atramentum apud *Anton. Giggeum* T. II. Thes. Ling. Arab. p. 201. item **אַתְרָמֶנְטוּ** atramentarium ap. *Iac. Golium* Lex. Arab. p. 889. & *Edmund. Castellum* in Lex. Heptagl. pag. 672. Amice quoque conspirat Persarum **אַתְרָמֶנְטוּ**, qua Persæ Sabinæ Indicæ speciem quandam notari volunt, quasi Dæmonis arborem; Vid. *Iac. Golium* l. c. p. 890. *Edmund. Castellum* in Diction. Persico-Lat. f. 285. & *Angelum a S. Ioseph.* in Gazophyl. L. Pers. Amst. 1584 ed. p. 363. Ut taceamus Britannorum *Du, niger*, non inconcinne huc revocatum a *Sam. Bocharto* L. II. Canaan c. XV. p. 841. memorante, præscam hanc fuisse Britannorum vocem evincere Cambdenum, quod apud *Trinobantes* in *Ptolemæo* *Idumanus* dicatur amnis, qui *Angliis* hodie *Blakwater* i. e. nigra aqua. Subiungit: Tale est, quod *Scotie* *fluvium* *Duglas* ex *Britannica* Lingua nigro cæruleum explicant, quia *Du nigrum* & *glas glaucum* significat. Ex his etiam coniectura est, *Pænorum* lingua *du* vel *dua* nigrum significasse, & *chadua* iuncum nigrum.

§. V.

Variam apud veteres atramentum librarium, ut appellat *Viruvius* L. VII. de Architectura c. X. pag. 143. edit. Elzeviriana Anno MDCXLIX. vel scriptorium, ut vocatur *Cornelio Celso* L. VI. c. IV. conficiendi rationem inprimis apud Romanos fufius executi sunt *Plinius* L. XXXV. Hist. Nat. c. VI. *Leo Allatius* in Monum. Etrusc. num. LXXIX. *Gerh. Ioh. Vossius* L. I. de Arte Gramm. c. XXXIX. p. 135. & *Petrus Maria Caneparus*, Cremonensis, Lib. de Atramentis Venet. MDCXIX & Lond. MDCLX. ed. Qualis vero Atramenti Hebræi conficiendi ratio, nec non ex quam materia fuerit, vix iudicabimus, nisi prænotatum fuerit, duplex atramenti genus esse, alterum antiquis magis sverum, idque eximius, alterum recentioribus, vulgaribus & minoris pretii. Solennius & antiquis notius delineare videtur *Maimonides* in *Hilkos Tphillin* c. I. §. IV. כִּצְרֵן מֵעֵשֶׂן הָרִי וְשֵׁן שְׁלֵל זָפְרַת וְשֵׁן שְׁעוּרֵי

וכיוצא בהן וגובלין אותן בשרף האילן ובמעט דבש ולותרין אותו
 הרבה ודכין אותו עד שיעשה רקיקין ומיבשים אותן
 ומצניעין אותן ובשעה כתיבה שורדו במי עפצים וכיוצא
 בו וכתב בו שאם תמחקני יהיה נמחק וזהו הדיו שמצור
 מן המוכחר לכתוב בו ספרים תפלין וכוונות ואם כתב שלשתן
 במי עפצה וקנקתוים שהויה עומד ואינו נמחק כשרים

*Quomodo preparari solet atramentum? Fuliginem colligunt oleoso-
 rum, picis vel cere aliorumq; his similium; Pista autem cum resina ar-
 boris pauxilloq; mellis tandem insigniter macerant ac conterunt, donec
 attenuentur. Massa exsiccata tandem reponitur, & cum quis ea uti de-
 siderat scripturus, aqua gallata vel huic simili eam maceratam solvat,
 scribatq; Nam cum placuerit delere facile deletur. Eaq; atramenti spe-
 cies omnium est optima, qua scribuntur libri, phylacteria & schedae
 liminares. Si autem tria illa, (libros, phylacteria & schedas liminares)
 exaraverit aquis gallarum & balcanto quod adstringit, nec deleri potest,
 exquisita sunt. Conspirat R. Tom Tobb in Megilla f. CLIII. col. II.
 Oleum quidem atramento conficiendo adhibitum Talmudici tradunt
 in Gemara Schabbas f. XXIII. אמר ר' יודישע בן לוי כל השמנים*

יפין לדיו ושמן זית מן המוכחר איבעיא להו לגבל או לעשן
 תש דתני רב שמואל בר זוטרי כל השמנים יפין לדיו ושמן זית
 מן המוכחר בין לגבל בין לעשן רב שמואל בר זוטרי מתני
 הכי כל העשנים יפין לדיו ושמן זית מן המוכחר

*Dicit R. Iosua fil. Levi: Omnia olea apta sunt parando atramento,
 oleum autem olivae praestantia omnia excedit. Quaestum ex eo: an id va-
 leat de pistione, an de fuligine. Resp. docuisse Raf. Samuel filium Sures:
 Omnia olea apta esse atramento, at oleum olivae excedere omnia sive ad
 pisendum sive ad fuliginem. R. Samuel fil. Sura docet hoc pacto omnes
 fumos etiam aptos esse ad atramentum, oleum autem olivae omnium esse
 praestantissimum. Quomodo vero oleo usi fuerint in atramento praeparando,
 enucleate disserit R. Sal. Isaacides in Schabbas h. l. מצאתי
 בתשובת הגאונים שמעשנים כלי זכוכית בעשן שמן
 זית*

זירת עד שמשחור ונזרר השחרורית ונתן בו שמן קימעו
 ומגבל בו ומייבשו כחמרה וממחה אותו לתוך הריו
*Deprehendi in Responsis summorum Doctorum, moris esse, fumum olei
 oliuae excipi in vase vitreo tamdiu, donec fuliginem contraxerit. Post-
 haec corraditur fuligo indito paucillo olei, subacta ad solem exsiccatur,
 & conficiendo atramento inservit. Vix ovum ovo similis est, quam
 is e fuligine atramentum parandi modus Veterum, quem Plinius Lib.
 XXXV. H. N. c. VI. delineat, pictores veteres producens officinas
 suas ita edificantes, ne fumo concederetur exitus, quo fuligo deside-
 rata obtineri posset, nigro conficiendo inserviens. Lucem dictis af-
 fundunt illa Vitruvii L. VII. de Architect. c. X. p. 143. *Aedificatur lo-
 cus, uti Laconicum, & expolitur marmore subtiliter, & levigatur, an-
 te id sit fornacula habens in Laconicum nares (i. e. interiores fauces) &
 eius praefurnium magna diligentia comprimitur, ne flamma extra dis-
 sipetur: in fornace refina collocatur. Hanc autem ignis potestas cogit
 emittere per nares intra Laconicum fuliginem, quod circa parietem &
 cameræ curvaturam adherescit, inde collecta componitur ex gummi
 subactio ad usum atramenti librarii, reliquo rectores glutini admiscen-
 tes, in parietibus utuntur. Sed quid tandem, quæris, est Laconicum?*
 quod Dio Lib. LIII. vocat λακωνικὸν πυγματησιον? Rem explanat
 Gvilb Philander in notis ad L. V. Vitruvii c. IX. p. 97. nempe fuisse
 turriculas cameratas in hæmisphærium, calori vaporique recipiendis
 destinatas, quibus utebantur frequentissime Lacones, siccis sudato-
 riis ad cruditates excoquendas maxime assveti. Figuram eius in icone
 rudiori penicillo sinit Bernaldinus Baldus in Lexico Vitruviano a Joh.
 de Laet Antverpiano edito p. 64. it. D. Gualtherus H. Rivius Med. &
 Mathematicus in notis ad Vitruvium p. 452. 453. vividius autem Io.
 Iocundus in Vitruv. edit. Venet. MDXI. fol. 74. Resinam autem de
 pinu aut arbore picea atramento præparando olim fuisse adhibitam,
 abunde innuit Dioscorides L. I. c. XCIII. hocque atramenti genus
 typographiis inservire memorat Henricus Salmuth in not. ad Panci-
 roll. L. II. Tit. XII. p. 250. itemque Delechampius ad Plinii L. XXXV.
 H. N. cap. VI. insuper annexens, tribus modis atramentum fieri, pri-
 mum ex fuligine olei nucum usi, deinde ex ebore cremato, tandem
 quod præstantissimum ex ossibus Persicorum usis, Quo ipso iure forte*

22
 recedemus a *Wilhelmo Schikardo* de Iure Regio c. II. Theor. V. §. III. p. 98. dum mentem Maimonidis, qua in ריקין divisas vult mastulas, ita declarari cupit, quasi frustatim comminutæ fuerint, donec attenuarentur; Etenim Maimonides in placentulas minores divisas ac preparatas, non vero comminutas ac contritas his verbis innuit. In eiusmodi ריקין divisum paratur atramentum Sinensium. *Athanasius Kircherus* quidem L. VI. Chinæ illustratæ c. III. p. 232. *Sinenses*, inquit, non utuntur nostratibus calamis, neq; atramento, verum in lapide marmoreo tantillum de nigro colore atterunt ad imbuedum penicillum, quem ea ratione cum scribunt, aut potius cum pingunt, digitis tenent, ut in præsentî figura appareat. (vid. Kircherum ipsum l. c.) Nihilominus tamen *Mattheus Riccius* L. I. Exped. Sacr. apud Sinas exiguis panibus simile atramentum hoc ex olei fumo adornari memorat. Prolixiorem mastularum atramenti Chinenfium præparationem ac usum suppeditabunt *Olaus Wormius* L. IV. Musei. c. X. p. 376. *Oliger Jacobus* P. II. Musei Regii Sect. II. p. 52. *Ludovicus Moscardus* Nobilis Veronensis L. I. Musei sui c. LXIX. allegatus a *Cel. Io. Christ. Wagenseilio* in Cod. Sota p. 374. & 1117. & *D. Simon Pauli* in *Quadrupart. Botan.* p. 161.

§. VI.

Atramenti species altera, qua communiter Iudæi utuntur, ex gummi, chalcantio, galla nuce, aliisque præparari solet, aqua affusa, in vase foli aut igni exposito. Processum in præparatione atramenti Ebræorum observari solitum, vix quisquam exquisitius delineavit *R. Abraham* in הנכורים שלטי fol. CLXXXI. col. IV. cumque brevibus exprimat ista, quæ apud alios sparsim leguntur, huc transferre non pigrabimur. Ita vero ille: יוכשר לכתיבת ספרי תורה התפילין והמזוזות בחרתי להוסיף על הדף שכתב הרמבם ז"ל בהלכות תפילין פרק א' פסקא ד' תחבושת הדיו הורו שקבלתי מהסופר המעולה ר' עמנואל מפונטרימולי יצא שבאולי היה מעשרה ידי הסופר רבי מאיר מפאדובת ז"ל או יצא כאשר האמנתי מנני הסופר המובהק כמור

כמזר יהודה ז"ל שימשם לרברים שבקרושרו כמו שימשם
גם כן בכתיבתם הדיו של רבינו ז"ל ואחריו אכתוב מקרח
דיו אחר טוב שימשם למכתבים ולאגרות של חורג

Cum non quævis atramenti species apta sit scribendis legis voluminibus, schedis frontalibus & liminaribus, æquum duxi atramenti confectiõni, quam suppeditavit R. Mos. Maimonides in Hilc. Tphill. Sect. I 6. IV. addere confectiõnem atramenti, quam acceptã fero. scribæ Excellenti R. Immanueli Pontremulienfi q. d. s. quod primo fuit confectum a scriba R. Meir Paduano p. m. aut prodiit, ut opinor, e thesauris Scribæ Illustris magnæ, exilimationis R. Iebuda p. m. qui eo usus est in rebus sacris, quomodo pariter usus est in scriptiõne earum atramento Rabbin. p. m. Tum vero describam confectiõnem atramenti alius egregii, scriptis & epistolis profanis inservientis. Pergit porro de atramento prioris generis in rebus non profanis usitato:

והדיו הראשון הוגה זה קח יב
לשרים של מים חיים המוצאים מין אדום וכשר בהטמ
ראשונה בלבד כי המים חיים יצאו מעולם וותר טובים מהיין
אדום ממה שיצאו מהיין לבן הטוב והרוחני שבינורת ויהיו
מוטפים גם כן על ידי ישראל בכשרות ובטהרה ושיום
בתוכן ישה אונקיות גאלה די איסטריא כתושה מעט ולת
בשלים שבפנים ותשרה אותה תוך המים הזכריים שלש ימים
מערב לערב בכלי מכוסה היטיב כדי שהמים תחיים
לא יסופו ויוגעו והעלאת עשנם ועצמותם לרוח אחר כך
תרחיקם על אש קל וצלול וכלי עשן בכלי זה
המכוסה כמו שלש שעה אחרי כן תסיר המכסה שעל הכלי
ותתמיד בהרתחתן עד שיוחסרו חציין אחרי כן תסנן חטיב המים
הנשארים בככרת הגאלה ותחזירם אחרי הסנון נקיים מחגאלה
על האש כאמור וזרוק לתוכן שלשה אונקיות של גומא
אראביקה כתושה ודקה עד לעפר ותנענע המים חמיד
כמעט חצי שעה אחר כך זרוק לתוכן בהיותן עוד על אש קל ולה
יחזק שלש אונקיות של ויטריאולו רומאנו דק וכתוש גם הוגה

עד

ער לעפר ותנענע המים אחריו גם כן כמו חצי שעה ואם תרצה
 שלש יעלה במשך הזמן עפוש בדיו שיום בתוכו כמעט
 בסוף עשיתו כוס אחד מלא חומץ כשר טוב וחזק או אדום
 או לבן כמו שתראה וגם אם ייטב בעיניך להבהיק אור הדיו הזה
 קח חלמון (ולא חלבון) ביצה מטורפת היטיב וכשיהיה
 הדיו זונן ומסור מעל האש בשעה אחרת ויותר כדי שלש
 ויקרש בו החלמון כעבור חמימות האש שבמים שים החלמון הזה
 המטורף היטיב לתוכו וערב הכל יחד בשלם שבפניו ובעשוי
 הדיו הזה קח לך המים החיים המוטפים בלכד פעם אחרת
 ולא תקח המים של שתי או שלשה הטפות כי מצורף למר
 שיהיו המים החיים הנזכרים באחרונה יותר חזקים ממר
 שראוי שיקולקלו בערן הקלפים או העורות בכתיבת הדיו הזה
 הלא בהטורפת המרוברת ילכו לאבוד המים בנקלה ול
 יעשו כם השריות והרתיחות האמורים אליה בקושי

*Atramenti prioris confectio b.m. suscipitur: Accipe XII. libras aqua-
 rum vivarum, expressarum et vino rubro. eoꝝ genuino ex affusione pri-
 ma tantum; etenim aquae vivae multo exprimuntur meliores et vino ru-
 bro, quam quidem ex albo, bona & spirituosiori vini specie; destillande
 vero sunt per Israelitam in reclinatitudine & puritate sua. Infunde eis VI.
 uncias gallarum Isriacarum non penitus sed paululum contusarum.
 In aquis modo memoratis macerato illas tribus diebus a tempore uno ad
 alterum in vase probe obtecto, ne aqua viva consumantur & evaporet
 pretium roboris & virtutis eorum in ventum. Postea fervida fac illa
 ad ignem tenuem, clarum & sine fumo in vase hoc obtecto circiter ter-
 tiam horae portionem. Postmodum remove tegmen vasi impositum,
 continuata eius servescatione, usq; dum dimidium coru subfidat; Tum probe
 percolato aquas residuas cum gallis, & reduc illas post percolationem
 depuratas a galla ad ignem, prout dictum. Inperge 3 Gummi Arabici
 uncias, contusi & pulverisati, concussis perpetuo aquis per horae circiter
 dimidium. Hoc facto, inperge, dum ad huc igni apposta sunt leni non
 vero acri, 3 Vitrioli Rom. uncias tenuis, contusi, in pulverem, posteaq;
 concutito aquas similiter per horae circiter dimidium. Si volueris, ne
 post*

post tempus aliquod atramento accedat mucor, infunde confectio fere opere aceti genuini ac generosi, sive rubri sive albi, poculum unum, prout tibi placuerit. Si placuerit splendorem huic atramento inducere, accipe vitellum (non albumen) ovi probe succussati, cumq; fuerit atramentum frigidum & ab igne semotum per horam unam & amplius, ne coaguletur in eo vitellus ob calorem ignis in aqua, indito vitellum tunc probe contusum & commisce illa omnia probe inter se. In confectione vero huius atramenti accipe aquas vivas infusas una tantum vice, nec accipias aquas gemine aut urine destillationis; Exploratum enim est, aquas vivas modo memoratas postremum magis esse validas, quam convenit, & sic perfodere membranas aut pelles scriptura hoc atramento facta; & annon per multiplicatas illas affusiones perduntur aquae, nec sustinent macerationem aut fermentationem, quae dicta sunt nisi difficulter. Huic subnectit R. Abraham aliud atramenti genus, rebus profanis, usuique communi scribendis Epistolis caeterisq; negotiis inserviens, ex aqua fontana, galla, vitriolo & gummi Arabico preparatum, fusioriq; stylo delineatum, deprehendi potest fol. CLXXXII. col. I.

§. VII.

Tria sunt praeter caeteris, quae Iudaei in genuina atramenti confectione in usu habuisse animadvertuntur, nobisque praeter reliquis attendenda sunt, quod eorundem saepissime in Talmude scriptisque Rabinorum iniiciatur mentio; nempe קומוס, קנקנתום & עפציר, Quid קומוס sit, necdum inter ipsosmet convenit Iudaeos. R. Moses Maimonides speciem quandam pulveris intelligit colorem nigrum inducentis, dum in Gittin c. II. Mischn. III. scribit: קומוס הוא מין עפר שמשחיר ונקרא בערבי אלזאן, colorem atrum inducentis, Arabice vocatur אלזאן. Idem inculcat in Megilla c. II. MischnaI. קומוס מין עפר ירוק ודוא מסמני הדיו ובערבי אלזאן, Species pulveris viridis est, colorando atramento inserviens, Arabibus vocatur אלזאן. Eadem tradit in Schabbas c. XII. Mischn. IV. Quotquot tamen evolere licuit e reliquis Talmudis Interpretibus, omnes vocem קומוס per Gummi expresserunt. R. Obad. de Barrenora in c. XII. Schabbas Mischn. IV. בסקרין מין אבן שצובע אדום בקומוס

D

בקומוס מין עפר וצבעו שחור פ"א שרף אולן גומ"א בלעז
Sikra species est lapidis colorem rubrum inducentis, autem est
species pulveris coloris nigri. Alis est resina arboris, qua alio nomine
Gummi salutatur. Idem in Megilla c. II. Mischna II. מין שרף ובלעז
 גומ"א *species resina est, in lingua peregrina dicta Gummi.* Vid. ad
 c. II. Sotā Mischn. IV. c. I. Iadaim Mischn. III. conspirante R. Iom.
Tobb in Tosephot ad II, alleg. R. Nathan in Sepher Aruch f. CXXXIX.
 גמ"א קומוס קומא פירוש הוא השרף כמו שאמרנו col. I.
 קומוס *Gemara vocem* כ"ל השרפין ופין לדיו ובלעז גומ"א
 (in Cod. Schabb. f. XX.) *exponit per קומא, explicantq; per resinam,*
prout dicere solemus: Qualibet resina atramento apta est; in vernacu-
la lingua dicitur Gumma. Cum vero variae sint gummi resinæque
 species, non incongrue quaestio moveri possit: Quenam gummi spe-
 cies ex mente Iudaeorum optima habita fuerit & atramento conficiendo
 aptissima? Insignis est ad hanc quaestionem responsio in *Gemara*
 Schabbas c. II. fol. XXIII. col. I. ושרף קטף כ"ל השרפין ופין לדיו ושרף קטף
Qualibet gummi species parando atramento est idonea,
sed gummi קטף omnium est prestantissimum. Verum & hoc valde in-
 certum est, quid per קטף innuant Gemaristæ. Pro opobalsamo
 excellentissima resinæ specie pugnare videtur Targum *Onkelos*, vocem
 צרי Gen. XLIII. 11. nec non Gen. XXXVII. 25. exprimens per קטף.
 Nam quamvis *Edmundus Castellus* Lex. Heptagl. f. MMMCCCCXLII.
 Varablo, Pagnino, Perfa, & Verf. Iud. Germanica non abnuente, evin-
 cere allaboret צרי theriacam notare; nullum tamen impetrare poterit
 ab accuratioribus Criticis assensum, cum theriaca demum ab Andro-
 macho sub Nerone temporibus longe recentioribus inventa sit, teste
Galeno l. de Theriaca ad Pison. Unde satius est, suffragantibus LXX.
 Vulg. aliisque resinam צרי vocare, inprimis cedriā ob condienda demor-
 tuorum corpora valde adamatam, prout ex Plinii L. XVI. c. XI. haud
 inrudite conicit *D. Christian. Noldius* in notis ad Conc. Part. n.
 MDCCCLXXII. & *Ioh. Clericus* Comm. in Genes. XXXVII. 25. Cer-
 tum proinde est, נשף a stillando dici, & resinæ esse speciem, idq;
 omnes confiteri. Mirum inde non est *R. Salomonem* Comm. in Exod.

XXX. 34. vocem נטף vertere per Gummi: נטף הוא צרי ועל שאינו אלה שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומי נטף *Nataph est Zori. Quia vero non est nisi resina stillans ex arboribus resiniferis, dicitur נטף & lingua exotica gummi.* Sequitur Raschium R. Isaac Abarbanel in התורה על פירוש f. CLXVII. col. II. verum dicam ei scribit R. Abraham in Schilte Haggibborim c. LXXVIII. fol. LXXXIII. col. II. ita scribens: מזה שאמרו חכמי האומות כאשר שמעוהו ליה אסוג אחר זכ מלהודיע לכם כי החכם השלם דיצי אבי זל בפי על התורה פרשה כי תשא כתב רשי זל כתב שנטף הוא הנקרא צרי והוא הנוטף מעצי הקטף ובלעז קורין אותו גומי ותמרה אני מאד ממנו שהיה בקי בלשון לועז ולא שינו ולי ראה שרשי זל שלא היה בקי בלשונות האלא פירש שם סם אחר פרטי בשם אחר כולל לכל השרפים כי כל שרף יהיה מזה שיהיה וקרה גומי בלשון לעז.

Postquam de Zori scripsi in genere, quod tradiderunt sapientes gentium, prout percepisti; non deero quin notum reddiderim, R. Is. Abarbanel p. m. Comm. in Legem sequentia tradere: Scribit Raschi p. m. נטף idē esse quod צרי, stillans ex arboribus resiniferis, linguaq; exotica vocari Gummi. Valde mirum mihi vero est, quod, cum ipse fuerit exercitatus in linguis peregrinis nec non latina, non perspexerit, Raschium in lingua his minus versatum, illic nomen Aromatis specialis appellare, nomine omnibus resinis communi. Quia quolibet resina, quacunq; tandem illa sit, dicitur lingua exotica Gummi. Quamvis vero קטף balsamum notare haud pauci asserant, attamen R. Salomo in Schabbas fol. XXIII. ita ad hanc vocem commentatur: קטף פרונייר של יער Ioh Christoph Wagenseilius in Sota c. II. p. 373. ad hanc R. Salomonis obscuram satis expositionem aliquo modo illustrandam confert illa Plinii L. XIII. H. N. c. XI. Gummi optimum esse dicentis, quod ex Ægyptia spina provenit, deterius ex amygdalis amaris & cerafo, pessimum e prunis confectum. Hinc col-

ligit, reliquas inter gummi species, eam quam prunus exsudat, omnium minime tenacem esse, sicque atramento præparando accommodatissimam. Scrupulus tamen haud exigui Viro Cel. iniicitur momenti per illa, quæ deprehenduntur in *Tosephos Gittin* שרף גומי per gummi exponere disertis verbis vetantia, dum verbis כר השרפין יפין לדיו ההיג' שרף לאו היינו גומי subiciunt: ושרף קמף יפה מכולן דאין דרך לתר' גומי אל' כדיו של עפצ' אל' אומר ר' דשרף הוג' לחלוחית קליפת העץ שעושים ממנו דיו

Non indigitatur per שרף gummi, neq; enim mos est illud inderes, nisi atramento e gallis præparato. Sed vero tradente Rabbenu Tam שרף est liquor corticum illius arboris, ex qua atramentum præparatur. Hæca sententia pristina dimoverunt Virum Celeb. ut p. 1117. potius velit, שרף fuisse corticis arboris nigræ, v. gr. Hebeni, succum, maxime hanc ob causam, quod in Sota Doctores Talmudici confitentur, literas reddi indelebiles, gummi huiusmodi exaratas. Communiorem tamen etiam hic elegisse sententiam, forte consultius fuerit, quam novam, a Iudæis forte nondum concessam, approbare.

s. VIII.

Præter gummi memorari deprehendimus קנקנתום Chalcanthum aliis קלקנתום notante *Sepher Aruch* Cracoviæ 1592. 4to edito f. XLIII. col. II. Quid rei sit קנקנתון agedum ipsi nobis Iudæi aperiant. *R. Obad. de Barrenora* in Iadaim c. I. Mischna III. קנקנתום קנקנתום ודריאולי ומוהיר כעין זכוכית, quod pellucidum est instar vitri. Eadem habet in Schabbas c. XII. Mischn. IV. Megilla c. II, Mischn. IV. *R. Moses Maimonides* in Schabbas c. XII. Mischn. IV. קנקנתום מין הקומום וכן נקרא בערבי קלקנתום. קנקנתון est ex speciebus קומום, eodemq; modo appellatur in lingua Arabica, nec non in Gittin c. II. Mischna III. קנקנתום מרע העפר המשחור מין מן העפר המשחור Conspirat *R. Nathan* in *Sepher Aruch* f. CXXXVIII. col. III. & *Autor Lib. Mantuæ* edit. 4to. in notis ad *Maimonid.* Hilcos אהבה זמנים Thphillin & Mefusa c. I. §. IV. fol. LXI. col. II. Notari tamen mere-

tur

tur, quod R. Obad. de Bartenora in Sota c. II. Mischna IV. vocem hanc per אירמנט exprefferit וקנקנתום ובלעז ודריאולו
 Non negamus, nomen hoc foli literarum & ר traiectioni ortum suum debere, & atramentum futorium innui, quocum conspirat R. Abraham in Schilte Gibborim f. XXXIX. col. III. ויטריאולו רומאנו נקרא בלשון לאמינו אטראמינטום סוטוריאום ובלשון יון וקנקנתו *Vitrioli Romanū Latinis dicitur atramentum futorium, Grace χαλκαυθ*. Rotunde tamen R. Salomo in Cod. Sota c. II. Mischna III. fol. XVII. col. II. utrumque coniungit: ויטריאולו או אודרימט קורין אותו cum & veteres Græci atramentum suum duplicis statuerint generis, *χαλκαυθ f. scriptorium, & χαλκαυθ f. futorium conf. Cels. l. VI. c. IV. Dioscor. l. V. c. CLXXXIII.* Movent tamen Iudæi ipsimet hic loci vix fati sibi constantes dubia quædam, quæ habentur in Gemara Cod. *Erubbin c. II. f. XIII. col. I. & Sota c. I. f. XX. col. I.* Occupati hic sunt Gemarici in historia quadam recensenda, quam his verbis exprimunt:

אמר רב יהודה אמר שמואל משום דמ' כשהייתי לומד תורה אצל רע הייתי מטיר קנקנתום לתוך הדיו ולא אמר לי דבר כשבאתי אצל רבי ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני אמר לי בני הוי זהיר שמלאכתך מלאכת שמים הוי שמה תחטיר אותי אחרי או תתי אותי אחת נמצאתי אתה מחריב את כל העולם כולו אמרתי לו דבר אחד יש לי אני מטיר לתוך הדיו וקנקנתום שמו אמר לי וכי משילין קנקנתו לתוך הדיו התורה אמר ומחה כתב שיוכל למחור מאי קאל ומאי קא מדנד ליה הכי קאמר ליה מיבעיא בחסירותום ויתירות דבקי אנן אלן אפילו למוחש לזכוב דדילמא אתי ויתיב אתניה דרלית ומחוק ליה ומשווי ליה ריש דבר אחר יש לי שאני מטיר לתוך הדיו וקנקנתום שמו *Dicit Rabb Tehuda dixisse Samuelem nomine R. Meir: Cum discerem Legem penes Rabbi Akiba, calcantibus indidi atramento, & ne verbum quidem hanc ob rem monuit. Cum venissem ad R. Ismaël, dixit mihi: Fili mi, cuiusnam rei operam*

operam navas? Respondi ei: Scriba sum. Reposuit ille: Fili mi, cautus esto, cum opus tuum sit opus divinum, ne deficiat in scribendo vel redundet litera unica; siquidem enim id deprehensum fuerit, panoletriam orbi induces universo (v. gr. si in vocibus אלהים אמת DEus veritas est, deficiat litera una, erit: אלהים מרת DEus mortuus est; aut si pro אלהים וידבר ד' dixit DEus, scribas אלהים וידברו ד' dixerunt Dii) Respondi ei: Presso mihi est res quedam; indo atramento aliquid, cui chalcantum nomen est. Reposuit: Undenam constat iniici chalcantum atramento? Nonne Lex dicit: Et delebit (Num. V. 23.) h. e. ita scribat, ut deleri queat; (at vero chalcantum relinquit post se colorē nimis notabilem) Quid iussit eum R. Ismael, ut hæc ei respondeat R. Meir? Reposuit ei hunc in modū: Non erat questio de defectu & redundantia, id exploratum mihi abunde est, verum & ob hoc ipsum sollicitus sum, ne qua musca advolet, & angulo literæ א insidens eum deleat, indeq; conficiat א, hinc re quadam utor, quam atramento iniicio, cuius nomen chalcantum est. Sed vero ne hæc quidem extralitem posita sunt, dubitant enim quidam Rabbīnorum, an chalcantum atramento sit iniiciendum, cum id expresse in Erubbin l. c. prohibeatur. Hanc igitur Talmudicorum prohibitionem ut effugerent Rabbīni, quæstionem moverunt: An quod Talmudistis dicitur ארימט idem sit, quod chalcantum alii vocant? In negativam propendit Auctor Tosephos in c. II. Megilla Mischna IV. fol. XVIII. col. II. proluxiori discursui hæc inspergens: דכתיב וכתב ומחה גבי סוטה כתב שיכור למחות ואם כן שם דקנקנתום לאו דיינו ארימט שדרי בכל יום אנו מטילי ארימט לתוך הדיו שלנו

Scriptum est (Num. V. 23.) scribat & deleat; de Scheda Sote, h. e. inscribat, ut deleri queat; ex quo concludo, Chalcantum cum Arment idem non esse: Arment enim perpetuo atramento indero mos est. Applaudit tandem R. Samuēl ben Meir in Erubbin f. XIII. docenti, intelligendum hic esse vitriolum, quod contusum nigrorem inducit. I' em sentit R. Moses Mikkozi in Sepher Mizvos Gadol Hilc. Thpill. f. CIV. col. II. כותבין בדיו ומותר לתת ארימט בלעו בתוך הדיו שאין כותבין עלו

Scribunt phylacteria atramento; liciumq; est

est ei indere Arment; neq; enim id idem est cum chalcantio, quo de-
litigant Doctores in Erubbin. c. I. f. XIII, & Gittin c. II. f. XIX. Quæ
vero pro litis huius conciliatione adduci queunt, desiderantibus pandet
R. Sal. Luria in Hilc. Seph. Thora f. X. col. I.

s. IX.

Non minus atramento conficiendo Hebræis inservit galla, Græ-
cis *κακία*, Hebræis vero *עפצא* dicta, fructus qui nascitur in foliis ac
ramusculis quercuum. Neq; enim gallæ inserviunt tantum membra-
næ Iudæorum libris apte præparandæ, memorante R. Sal. Isaacide
in Comm. ad Sota c. II. Mischna IV. fol. XV. col. II. R. Mose Maimo-
nide in Sota c. II. Mischna IV. & R. Mose Mikkozi in Sepher Mizvos
Gadol Hilcos Sepher Thora f. CVII. col. I. verum & in utroque a-
tramento tam elegantiori quam vulgariori concinnando adhibetur. Il-
lius molleculas pistas aquis gallarum macerari & scriptioni reddi aptissi-
mas docet Maimon in Hilc. Thpillin c. I. s. IV. Huius vero Massa
gallas immisceri, res omnium confessione satis manifesta est. De eo
solum lis oritur inter quosdam Doctores Iudaicos, an atramentum e
galla nuce confectum pro legitimo habendum sit, nec ne? Sunt com-
plures, qui negativa amplectuntur, nixi in primis illis quæ habentur in
Nidda c. II. f. XX. col. I. & Gittin c. II. f. XIX. col. I. Breviori stylo
totam hanc controversiam & quasi in nuce proponit R. Moses Mikkozi
in Sepher Mizvos Gadol Hilcos Sepher Thora fol. CVII. col. I. II.
ex quo pauca delibare placet:

ואורו דיו שעושין מעפצים לעולם
הוא לח ואינו קרוי דיו ופסול הוגה לכתוב ממנו ספר תורה
ותפילין ומזוזות שהרי סתם דיו יבש וקשה כשלו כראמרון
בפרק שני דנדה שבקע קורט של דיו לכרוק בו את הדם
וקה הלשון משמע בקורט קשה ויבש ועוד שנינו בגיטין
פב בכל כותבים ארז הגט בדיו ומוסיף ר' חנינה בגמרא
כתבו כמו טרייה ואפצא כשר אלמנה אפצא אין זרת דיו

Atramentum ex galla præparatum, perpetuo humidum est, nec appel-
latur דיו, prohibereturq; est illo conscribere Codicem Legis, schedasq;
frontales ac liminares. Etenim atramentum nobis receptum siccum
ac durum est. Patet hoc ex Nidda Sect. II, ubi mentio fit frangentis

gru.

grumum atramenti, ad sanguinem eo explorandum, quod ipsum satia innuit grumum durum ac aridum. Amplius in Gittin S. Et. II. dicunt. Quavis re consignant libellum repudiū; Atramento &c. Addit in Gemara Rabbi Chanina: si scripserit quis aqua pluviāli & gallis recte se habet scriptio. Ergo galle non sunt huius atramenti. Satis exinde apparet, maximum huius sententiæ fundamentum latere in illo loco Nidda c. II. f. XX. ubi mentio fit sanguinis specierum polluentium, ut & mentio eius, qui דריוותא ובריק בה פלי קורטא diffecuit grumum atramenti, eoq; exploravit sanguinem. Autor Tosephos in h. l. f. XX. col. I. hæc inde colligit: פלי קורטא דריוותא מכאן משמע שדיו שלנו הוה קרוי דיו מדקא קורטא דריוותא משמע

שהוה יבש ואוסר רת לכתוב סת בדיו של עפצים
 Diffecuit grumum atramenti. Hinc
 discimus, atramentum usu apud nos receptum appellari דיו, eo
 quod appellet grumum atramenti, quod necessum esse aridum. Prohi-
 bet etiam Rabbenū Tam conscribere librum legis atramento e galla nuce
 parato, quia id perpetuo humidum est. Brevibus eadem inculcat R. Sa-
 lomo ad verba citata ita commentatus: יבש מבקע התיכור דיו יבש
 Diffecabat frustra atramenti aridi. Idem Autor Tosephos de Rabbenū
 Tam ita differit in Megilla f. XIX. col. I. פירש רבינו תם שהריו שלנו
 הוה דיו גמור אבל של עפצים לא הוה דיו

שמע מינה דעיקר דיו לא הוה מעפצא ומטעם זה רצת
 לפסול ספרי תורה הכתובי/ מריו של עפצים והאזכזים השיבו
 לו דהתם מיורי במים ששרו בהן עפצים אבל אות/ שעשו מנה
 העפצים ודאי הוא טוב ומכל מקום נרא/ דאותו שלנו הוה עיקר
 דיו כדמשמע פרק כל הוד דרבי אמי פלי קורטא דריוות/ ובריק
 פי משבר חתיכה של דיו ובריק ביה דם שחור ובאותו
 של לנו שיוך שכירה ולת באותו של עפצים

Explanat Rabbenū Tam atramentum nobis receptum esse atramentum
 perfectum; verum atramentum e galla nuce preparatum nomine
 דיו non venire (adducuntur hic citata a nobis supra ex c. II. Gittin)
 Inde concludo, principale atramentum non fuisse ex gallis paratum.

Et

Et hanc ob causam irritos pronunciat Codices Legis scriptos atramento e
 galla nuce parato. Reponunt vero ipsi Germani, hic sermonem esse de
 aquis, in quibus resolutæ sunt gallæ; id autem quod preparatum ex
 ipsissimis gallis elegans esse, negari non posse. Nihilominus tamen vi-
 detur illud atramenti genus, quod apud nos receptum est, esse princi-
 palissimū atramentum, sicut docemur in Sect. II Nidda ex illis, quæ dicit
 Rabbi Ammai. Dissecuit grūmum atramenti & exploravit &c. i. e.
 fregit frustum atramenti illoq; investigavit sanguinem nigrum. Iam
 vero in eo quod nobis in usu, fractione opus est, non in illo, quod
 preparatur e gallis. Conf. Haggæos Maimonios in Hilc. Sepher Thora
 c. l. §. IV.

s. X.

Et tantum quidem curæ ad atramenti præparamenta postulant
 Judæi, considerandus nobis sua sese sponte sistit usus atramenti, qui
 Judæis non unus generis, verum varius est ac diversus. Ante omnia
 inservit atramentum Volumini Legis describendo. Notum est, in
 Synagogarum suarum archivis volumen legis in membrana scriptum as-
 servare, explicatumque quovis legere sabbatho Iudæos. Maxima hic
 atramenti cura scribis iniungitur Iudaicis. Ez Hechaiim M. S. in Hil-
 cos Sota Vekinnam c. l. citatus a D. Wagenfeilio in not. ad Sota cap. II.
 Mischn. IV. p. 367. de Lege describenda: תורה וזוהר בדיו ובשורות שדיון כל אחד חלק מחבריו
 הרצף לכתוב ספר
 Descripturus Legem curâ habeat & atramenti & membranarum admo-
 dum a se invicem distinctarum. Requiritur ante omnia, ut volumi-
 nis Legis literæ non nisi atramento exarentur ac pingantur. Sopherim
 c. I. Mischn. I. טמאה בהמה על עורות לא על עורות כפרים לא על עורות כפרים ולא נכרכין
 בשערן והלכה למשרה מסיני שכותבין על עורות בהמה
 שחורה ועל עורות חיה שחורה ותופרין וכרכין בשערן הלכה
 למשרה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור שחור
 סמוך לו מן המקרא ואני כותב על הספר וכדיו
 Non est mos scribendi codices neg, in pellibus bestiarum immundarum,
 neg, in pellibus viventiis immundis; nec adaptantur nervis, nec ligantur

E cur

tur pellibus ipsorum. Traditio est Mosis de monte Sinai, scriptionem susci-
 pi in pellibus bestiarum purarum, ut & pellibus animantium purorum, colligari etiam ac involvi pellibus ipsorum. Traditio est de monte Sinai, line-
 aturam fieri per calamum, scriptionemq; suscipi atramento in membrana
 continua. Cui accedit id, quod deprehendimus: (Jer. XXXVI.) Ego vero
 inscribebam libro, atramento. Consentit Baraittha Schabbas Sect. IV.
 f. CIII. col. II. Alio quodam liquore scriptum Codicem sacrum pro
 irrito aestimandum Iudæi unanimi decernunt suffragio. *Maimon Hil-*
cos Thphillin c. I. s. V. אמר כן מה מיעטה ההלכה שנאמר למשה מסיני שידרו כתובים בדיו למעט שאר מיני צבעונין כגון
 האדום והירוק וכיוצא בהן שאם כתב בספרים או כתפילין
 או במזוזות אפילו אות אחר בשאר מיני צבעונין או כותב
 הרג אלו פסולין. *Hec cum ita sint, quid igitur excludit traditio hæc*
Mosi iniuncta in monte Sinai, iubens scriptionem atramento suscipi?
Resp. Excludit liquores reliquos, v. gr. rubrum, viridem, huiusmodi similes.
Nam si inscripserit libris, phylacteriis aut schedæ liminaribus vel unicam
literæ reliquo colorû genere, aut auro etiam, ecce tota scriptura repusatur
pro profana. Respicit sine dubio Maimonides ad morem scribendi reli-
 quis coloribus non Iudæis forte tantum, verum & gentibus aliis ad-
 modum receptum, dum aliquibus in more positum fuit literas libro-
 rum aut capitum initiales ære aut minio obducere, quia & auro exor-
 nare, aliis vero colore planè diverso rubro pura aut viridi scripta sua
 consignare. Uti enim non inerudite notat *Iob. Mabillonius* L. I. de Re
 Diplom. c. X. olim materia scriptioni inserviens distinguebatur in A-
 tramentum, Rubricam, aureum & argenteum liquorem. Purpureum
 liquorem e muricis sanie vel conchylii sanguine expressum, seu, ut alii
 volunt, ex arboris succo antiquorum scriptis inserviisse, notum est.
Vid. Olavi Wormius Lib. III. Musci c. VIII. p. 258. & *Gerb. Iob. Vos-*
sius L. IV. Theol. Gent. & Phys. Christ. c. XLVII. p. 1463. & ab hoc
 scribendi modo encaustum ac literæ miniata ortum trahunt, & quia
 peculiari privilegio non nisi in Imperatorum literis sœvetus erat hic li-
 quor e trito in pulverem purpuræ conchylio paratus, sacrum encau-
 stum vocari meruit, de quo plura dabunt *Iob. Mabillon* L. I. de Re Di-
 plom. c. X. s. III. IV. p. 42. 43. *Henr. Salmuth* in not. ad *Pancir.* L. I.
 Tit.

35

Tit. II. p. 10. *D. Henr. Lincke* Disc. de Rubro, Nigro & Albo c. I. de Nigro § XIII. XIV. p. 42. & de Albo præloq. §. X. seqq. p. 84. 85. nec non *D. Sam Stryke* Diss. de Cera Rubra & Sacro Encausto c. VI. p. 47. seqq. Argenteum liquorem antiquitus adhibitum discimus ex *Hieronymo* Præf. in Iobum T. III. Opp. p. 17. His tamen multo frequentiores fuere Codd. aureis consignati literis. Testis est *Georg. Cedrenus* in Compend. Hist. Tom. I. fol. 351. & *Iob. Zonaras* L. XIV. Annal. T. II. p. 52. Edit. Paris. 1687. Constantinopoli in incendio periisse Draconis intestinum Homeri Opera aureis literis exarata exhibens; quibus associari potest Codex M. S. membranaceus Genesis aureis & argenteis literis exaratum exhibens, Bibliotheca Vindobonensis cimelium illustre, apud *Petrum Lambecium* L. II. Bibl. Vindob. addit. p. 1010. & L. III. p. 2. & *Dan. Nesselium* in Catal. MSS. Bibl. Vindob. Part. I. p. 49. seqq. Codicum deauratorum farraginem dabit *Iob. Mabillonius* L. I. de Re Diplom. c. X. §. VI. & VII. Addi quoque merentur ea, quæ ex accurati MSS. indagatoris *Bernb. de Montfaucon* Palæographia Gr. brevibus sistit *Iob. Clericus* T. XVII. Bibl. Choif. Artic. XI. p. 346. Verum quantum ad Iudæos, mirum profecto est, prohiberi scripturam coloribus variis, inprimis auro exornatam. Splendidissimum Salomonis si intueamur templum, auri satis ipsi templo insutum esse animadvertimus. Arcam fœderis intra arcas duas aureas repositam fatentur Iudæi *Sebekalim* c. VI. כִּצְרַר עֲשֵׂה כְּצִלְאָה אֵת הָאָרֶן עֲשֵׂאוּ שֵׁשׁ תִּיבּוֹת שְׁתֵּים שֵׁל זָהָב אַחַת שֵׁל עֵץ וְנָתַן שֵׁל עֵץ כְּתוּךְ שֵׁל זָהָב וְגַ' *Quomodo fecit Bezaleel Arcam? fecit quasi tres arcas aureas, unam vero ligneam. Ligneam indidit aurea, & auream alteram imposuit ligneæ, labra vero superiora obduxit auro, ut instar unius essent arca.* Obductam vero fuisse existimat *R. Is. Abarbanel* in התורה על פירוש f. CXC. col. II. שהיה צפוי הזהב רק ורחוק הוא שיהיו שלש ארונות כי יהיה המשנה ככד וליה יוכלו לשאת אותם ר' אנשים על כתפיהם כל שכן עם כוכר הכפורת והכרובים *Mens mea est, auro obductam fuisse arcam. Incongruum enim est, si dicamus fuisse tres arcas; fuisset sane pondus illarum admodum grave, nec potuissent illas portare 4. viri in humeris suis, inprimis si addatur*

gravitas operculi ac Cheruborum. Interim Legis volumen vel auro obducere, vel aureis exprimere literis plane prohibentur. *Sopherim* c. II. §. IX. אין כותבים בזהב מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל הזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תנן, *Non scribunt auro. Ferunt Pentateuchum Alexandri ita fuisse adornatum, ut, quotiescunq, nomen DEi occurreret, nomina illa aureis literis exprimerentur.* Delata re ad Sapientes, *decisum est, librum hunc e medio esse tollendum.* Paria inculcant in Gemara Schabbas fol. CIII. col. II. שכתב שלא כדיו או שכתב את הזכרות בזהב הרי אלו וננו *Si quis liquore scripserit alio, quam atramento, aut nomina divina aureis expresserit literis, Codices illos occultandos pronunciant.*

§ XI.

At enim novam hic moveri videas a ludæis controversiam, an per hæc Talmudicorum placita omnis in universum scriptura aureis literis suscepta prohibeatur, an vero tantum nominum divinorum scriptio aureis literis interdicitur, reliquorum autem licita pronuncietur? Scripturam aureis literis adornatam penitus improbare videtur *R. Moses Maimonides* in Hilcos Thphillin c. I. §. V. Doctori tamen huic quædam opponit *R. Ios. Kaaro* in Cefeph Mischna ad h. l. f. LXXXIV. col. III. ac prohiberi tantum aureas literas in nominibus divinis scribendis evincere conatur. קשה דתניא בהכונה כתב הזכרות בזהב משמע וקא הזכרות אבל כתב אותיות אחרות בזהב כשר ויל דהו לאותיות אחרות שכתבן בזהב פסול שהרי לא כתבן כדיו ואזכרות דנקט משום דסדריה שלרוב מעלתן ראוייה לכתב בזהב קמל והכי משמע מרתניא במסכ סופרים *Obiici potest Maimonidi id, quod traditur in Massech. Schabbas c. XII f. CIII. col. II. Codex in quo nomina divina aureis exprimuntur literis, occultandus est. Ex quo infero, interdici illum præ se codicem, in quo nomina divina aureis exprimuntur literis. Proinde, si quis alias literas auro consignaverit, legitime se habet scriptura. Dicendum vero est, parem hic esse una cum cæteris iteris rationem, dum reliquarum etiam literarum scriptio auro susce-*
pta

pta nulla redditur & plane illegitima, quia scriptio atramento suscepta non est. Enimvero verba Gemara loquuntur de eo, qui existimat nomina divina ob maiestatem ac excellentiam suam digna esse, quae auro scribantur. Hic sensus clare satis dispalescit ex illis Cod. Sopherim c. I. §. IX. Nequaquam scribunt tinctura auri. Non negamus equidem hunc scribendi modum sine auro Iudæos inter receptum fuisse, quam & hoc nobis probe notum sit, singularem quandam circa scripturam nominum divinatorum curam a Iudæis requiri. R. Moses Maimonides in Hilcos Thphillin c. I. §. XV. XVI. הכותב ספר תורה או תפילין או מזוזה ובשעת כתיבה לא היתה לו כוונה וכתב אזכרה מן האזכורות שבהן שלא לשמן פסולין לפיכך הכותב את השם אפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב שנים או שלשה שמות הרי זה מפסיק ביניהם ומשיב הטובל את הקולמוס לכתוב את השם לנת יתחיל מאותו השם אבל *Qui scribit Codicem sacrum aut schedas frontales ac liminares, ac intra scriptiois tempus non intendit scriptioem, scripserit vero unum ex nominibus divinis debita intentione neglecta, pro irritis reputantur. Proinde si scribenti nomen divinum Rex ipse salutem dicat, nihil quicquam ei respondeat. Si scriba duo aut tria nomina divina immediate se invicem sequentia scripserit, quiescat inter ea, & tunc demum respondeat. Si scripturus nomen divinum calamum intinxerit, ne inchoet scriptioem illico ab illo nomine divino, (ne forte plus atramenti insit calamo, sicq; scriptura minus apta emergat,) verum in litera antecedente calamum recens immersum prius exerceat.* Rationem rei huius si postules, clarius suppeditabit eam *Arba Turim* in Iore Deah c. CCLXXVI. f. LII. col. I. כשטובל הקולמוס לכתוב השם לא יתחיל מיד בשם לכתוב שמה ידורה עליו רבוי דיו ולא יצא הכתב מיושר אלנת יכתב שיטבלנו כתבה שלפניו *Ne inchoet statim scriptioem a nomine divino; ne forte plus atramenti insit calamo, & sic scriptura minus elegans prodeat, verum in litera proxime precedente calamum recens immersum prius exerceat.* Enucleatius paulo rem hanc proponit R.

Ioseph Kaaro in *Ceseph Mischne* ad *Maimonidis Hilcos Thphillin* c. 1.
s. XV. והטעם שצריך להתחיל מאות שלפניו היינו משום

שמה יהא רוב דיו על הקולמוס ויפול כשיכתוב השם ויצטרך
למוחקו או שמה נרבק שער בראש הקולמוס ויפסיד הכתב

Ratio autem, ob quam necesse est incipere a litera nomen divinum antecedente hac est, ne qua calamo nimium insit atramenti quod excidat in
scriptione nominis divini, opusq; sit (atramenti guttam) radere, aut ne
crene calami pilus adhareat, ac scripturam fœdam reddat. Quodsi
tamen summam scribæ curam calamus delulisset, atramentum scri-
ptioni nominis divini adhibitum cura peculiari radendum erat, ut no-
mini divino debitus honor exhiberetur. Rem omnem ex Menachos

c. II. refert *R. Ioseph Kaaro* l. c. ad s. XVI. הטועה בשם גורד את

מה שכתב ותולה מזה שגד וכותב השם על מקום

הגד דברי ר' יהודה כלומר אם לא כתב שם בן ר' יהודה לו

לכתוב גורד בתער שיהיה יפה מקום הגד אבל לא ימחקנו בעוד

שהכתב לח שלא יהיה נאה רבי יצחק אומר אף מוחק וכותב

רבה בר בר חנא אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא הלכה

מוחק וכותב וכיון דאסיקנא רמותר לכתוב השם על המחק

מכש שכותבים אותו על הגד ואפילו בחפילין ומזוזות ובלבד

שיהיו כתובי כסדרן *Qui errorem commiserit in*

scriptione nominis divini, radat id, quod scripsit, & superne appingat id, quod rasum est;

Inscribat vero nomen DEI loco scripturæ rase, hæc est mens R. Iebuda

q. d. nisi scripserit nomen Τετραγράμματος, quod ipsi scribendum

fuerat, radat scalpello, ut sit pulcher locus rasuræ; verum non de-

leat illud, madida adhuc scriptura, id enim indecens foret. R. Isaac

dicit, licitum esse si quis scripturam deleverit, ac tunc scripserit. Rab-

ba nepos Channa fert dixisse Raf Isaac filium Samuelis nepotem Martæ

Traditionem esse: Licite radi & scribi. Cum itaq; inde concludamus,

licitum esse inscribere nomen divinum loco raso, (scriptura adhuc ma-

didida) quanto magis licita fuerit inscriptio loco raso (scriptura exsiccata)

sive fuerint schede frontales sive liminæres, dummodo scripta fuerint

ordine recepto.

§. XII.

Inconcussa proinde antiquitatis ritus est, quo Iudæi Codicem sacrum atramento scribendum monent, & prout procul dubio a Mose servatus, ita nec sequentibus neglectus fuit temporibus. Omnium instar ea sint, quæ ex Jer. XXXVI. 18. produci queunt de Barucho Jeremiæ amanuensi Codicem igne deletum Jeremia discitante describente de novo. Neque enim incongrue ex his Jeremiæ verbis scripturam non solum legis, verum & librorum sacrorum elicere sive veterunt Iudæi. Nec minus eo tendunt illa, quæ eleganter & exasciatè in hunc locum dissevit R. Isaac Abarbanel in פרוש על נביאים אחרונים fol. CXXXVI. col. III. Præmittit hanc initio quaestionem:

השאלה השנית במרו ששאלו השרים לברוך איך כתבת את כל דברים האלה מפיו ותשובתו להם מפיו יקרא אלו את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בריו כי הנה השאלה יראה שאין בה צורך כי הלא ידעו איך יכתוב האדם מה שאומר לו ומה השאלה על זה גם התשובה יראה תפלא מבלי מלח מפיו יקרא אלו ואני כותב על הספר בריו ומי לא ידע בכל אלה ומה החרוש שחרש אליהם הלא ידעו שכותבים בריו

Quaestio II. de eo agit, quod quaesiverunt Baruchum Principes. Quomodo scripsisti omnia verba ista ex ore eius? Et qualis eius fuerit responsio: Ore suo prelegit mihi omnia haec verba, ego autem ea libro inscripsi atramento. Certe enim quaestione hac supersedere potuissent. Enimvero numquid latere eos poterat, quomodo homines scribere soleant, quæ scribi iubentur. Qualis vero hac de re est quaestio, talis est & responsio, sane insulsum hoc videtur & minus accurate dictum: Ex ore suo distavit mihi, ego vero libro inscripsi, id est atramento. Cuiusnam vero haec talia ignota sunt, & quid sibi vult novitas illa, quam teu novam proponit; nonne norant scripturam atramento suscipi? Solvit dubium hoc R. Isaac Abarbanel fol. CXXXVII. col. II.

אבל

אבל אמרת הענין כך הוזה שכאשר ברוך הגיד להם
 שהוא כתב כל הדברים אשר היו במגלה לפי ששמע אותם
 מירמיהו חששו השרים אם אמר ירמיהו הדברים האלה אל
 ברוך ברוך כללות וברוך מעצמו סדר הדברים והניחם במגלה
 כאשר הם ואם היה הדבר כן לא יחושו כל כך לפרטי
 הדברים כי אם לכללור הענין או אם כתב אותם מלה במלה
 בעת שהיה אומר אותם ירמיהו והיו אם כן כל הדברים דברי
 נבואה ויוצאים מפי ירמיהו לא זולת זה ומפני זה שאלו את
 ברוך הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה
 מפיו רל אם אמרם לך בכללות ואיך זכרת אותם כולם
 ובהכרח הוא שתהיה מוסיף או גורע על דבריו או אם
 כתבת אותם מלה במלה ככל היוצא מפיו והוא השיבם שלא שמע
 הדברים ככללור אבל מפיו היה קורא אליו מלה במלה
 וכברו הוא היה כותב על הספר והסתכל כי לא אמר ואני כתבתי
 אלא ואני כותב על הספר בלשון הווה רל שכאשר הוה
 היה אומר דבור אחד היה הוא לפניו כותב אותו מיד באופן שלי
 שם ברוך במגלה ההיא אליה תדיו והכתיבה בלבר וכך
 השאר היה מירמיהו ואם כן הדברים כולם היו מפיו
 ולא היה אחד מהם מברוך והותרה עם זה השאלה השנית

Verum negotium hoc vere ita se habuit: Postquam ipsis Baruch annun-
ciasset, se scripsisse omnia דברים qua fuerunt in illo libro, quia
ea audiverat a Ieremia, personati sunt ante regia magnates, au ver-
ba ipsa in genere tantum (seu quoad sensum) ipsi suppeditarit Ieremi-
as, Baruch autem proprio Marte disposuerit ac collocarit verba ista in
libro, prout expressa legebantur? Si ita res se haberet, non opus foret
tantoperè se sollicitos esse de verbis, quam de sensu verborum; An vero
exceperit illa verbotim, ita ut ei Ieremias illa omnia dictarit in calamum,
& sic omnia illa verba sint verba prophetiae egressa ex eloquio Ieremia,
non ab alio quoquam? Inde explorarunt Baruchum: Indica quaso no-
bis, quomodo scripseris omnia verba illa ex ore eius? b. o. si dicta-
vit illa tibi Ieremias tantum quoad sensum, quomodo illorum omnium
me.

meminisse potes? Neceſſum quippe fuit, ut adderes ac detraheres verbis eius. An vero ſcripſiſti ea quoad verba ſingula ſecundum ea qua locutus eſt? Reſpondit ergo illis, non excepiſſe ſe res illas quoad ſenſum, ſed verba ipſa dictantur, hæcque ipſa verba libro inſcripſiſſe. Adverte, non dicere Baruchum, & ego ſcripſi; verum: & ego fui ſcribens ſuper libro, in præſenti, q. d. cum Ieremias verbum unum proferret, ſe coram ipſo illud ſcripſiſſe ſtatim, qua ratione nihil volumini iſti addidit Baruchus, niſi atramentum & characteres tantum, reliqua vero omnia a Ieremia fuerunt. Quæ cum ita ſint, verba omnia fuerunt ex ore eius, nullum vero illorum a Barucho. Quo ipſo ſolvitur quæſtio ſecunda. Quæritur vero: Utrum vitriolum etiam a Volumine Legis ſcribendo removeri debeat? Iudæi ſane Palæſtinam incolentes Pentateuchi Codd. atramento e galla vitrioloque præparato אלהיבור באלחייבור dicto conſignatos pro illegitimis habent. Verum perſtringit eos R. Moſes Maimonides in Sota c. II. Miſchna IV. uſum eius illicitum non eſſe, his evincens: ראיתי בארץ ישראל מרחיקין כתיבת ספרי תורה באחד ממני היו נקרא בערבי חיבר אלא בריו ממש ומי שהורר להם בכך אינו אצלי אלא טועה הרבה מאד שאומר שספרי תורה הכתובים באלחייבור פסולות מפני שאינם נמחקות והנה טעה בפסק ההלכה שהוא לזה ידע הררכים שמתקיים בהם פסק ההלכה מן התלמוד שהרכב האחרון הבא בתלמוד בורה הענין הוא מה שאמרו בכלל מטילין קנקנתוים חוץ מפרשת סוטה שבמקדש ואחר שהרכב הוא כך אין אצלינו מה שיאסור כתיבתו באלחייבור אלא בפרשת סוטה שבמקדש בלבד למאן שאמר ומחר Expertus vero sum in Palæſtina prohiberi ſcriptionem Pentateuchi illo atramenti genere ſuſceptum, quod Alchibber Arabibus ſalutatur, nec approbari, niſi atramentum proprie ſic dictum. At qui hæc illos edocuit, me indice, inſigniter lapſus eſt, dum Codices Legis atramento Alchibber exaratos nibili habuit, eo quod deleri nequeant. Erravit ille ignorans, in quo conſiſtat ultima Talmudis deciſio. Nimirum extremum in Talmude locum hæc occupant: Cuius atramento ſebalcanthum indipotest, iſto ſolum excepto, quo verba Sota inſcribuntur

itur in templo. Quæ cum ita sint, nihil est, quod descriptionem per Alchibber factam prohibeat, nisi in Sebada Sotæ, quæ in templo servabatur, quia de ea dicitur: (Num. V. 23.) & delebit.

§. XIII.

Gemina nihilominus sunt, quæ ritum hunc de scriptura atrimento solo susceptum in conscribendo codice sacro dubium reddere videntur. Primum est, quod Fl. Iosephus L. XII. Antiqv. Iud. c. II. enarrat de Exemplari Legis ab Eleazare Pontifice ad Regem Ptolomæum transmissio per LXX. Seniores illud transferentes & Ptolomæo versionis cuiusdam V. T. Græcæ desiderio summopere flagranti eundem codicem exhibentes. Fuisse hoc exemplar publicum inque templo asservatum, colligi videtur ex Eleazaris ad Ptolomæi literas responsione: Επιλέξαμεν δὲ καὶ Πρεσβυτέρους ἀνδρας ἐξ ἀπὸ Φυλῆς ἐκάστης ἕς πεπόμενα ἔχοντας τὸν νόμον. ἔσαι δὲ τῆς σῆς εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης τὸ μεταγράψεντα τὸν νόμον εἰς ἡμᾶς ἀποπέμψαι μιστὰ ἀσφαλείας τῶν κομιζόντων. Selegimus etiam Seniores sex ex tribu quavis, quos ad te lege instructos misimus. Tuæ autem pietatis erit, tuæq; iustitia, legem transcriptam nobis remittere, curabis etiam, ut illi viri nobis illesi restituantur. Exemplar autem hoc aureis consignatum fuisse literis, ex sequentibus Iosephi concluderelicet: Ὡς δὲ περιήλθον μιστὰ καὶ τῶν δάρων οἱ γέροντες, αὐτῶ βασιλεὺς κομίσει αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τῶν διφθεράν, αἷς ἐγγεγραμμένους ἔχον τὰς νόμους ΧΡΥΣΟΙΣ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ, ἐπῆρώτησεν αὐτὰς περὶ τῶν βιβλίων. ὡς δ' ἀποκαλύψαντες τῶν ἐπιλημάτων ἀπέδειξαν αὐτῶ θαυμάσιος ὁ βασιλεὺς τῆς ἰσχύος τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς συμβολῆς τὸ ἀνεπίγνωσον ἕτο γὰρ ἡμοσος, καὶ τῆτος ποιήσας χροῖῶ πλείου, χάριν εἶπεν ἔχειν αὐτοῖς τε ἐλθεῖσι καὶ μείζονα τῶν πέμψαντι, πρὸ δὲ πάντων τῶ Θεῷ ἔ τῆς νόμους εἶναι συμβεβηκεν. Cum autem Seniores illi venirent, cum muneribus a Pontifice transmissis, nec non cum membranis, legem aureis literis expressam gerentibus, primum de libris eos sciscitatus est. Cum vero ex involucris eisdem protraherent obrulissent, diu multumq; miratus est membrane subtilitatem, & commissuras in ea ita latentes, ut visu discerni non possent; Gratiarum igitur illis retulit qui venerant, maiores ei qui miserat, maximas Deo, cuius legem attulerant, Paria his leguntur apud Aristeam de LXX.

LXX. Interpretibus fol. XX. Παρελθόντων δὲ συν τοῖς ἀπεσταλμένοις
 δώροις καὶ ταῖς διαφόροις διφθέραις, ἐν αἷς ἡ νομοθεσία γεγραμμένη
 ΧΡΙΣΟΓΡΑΦΙΑ τοῖς Ἰσραηλιτοῖς γεγάμισαν. Dubium hoc de Codice Vet.
 Test. aureis literis consignato illi facile solvere se posse existimant, qui
 urgent, non ex exemplari quodam Hebræo, verum Aramæo LXX.
 versionē suā transtulisse. Collimat eo 'udæus magni nominis *R. Asarias*
 in Meor Enaim P. III. seu Imre Binah c. IX. fol. LI. col. II. hæc inferens:

הַלֵּן תִּרְאוּ שֶׁהֵבִיאוּ לִי סֵפֶר תּוֹרָה בְּאוֹתוֹת מִזְהָבוֹ
 וּיְרִיעוֹתָיו חֹבְרוֹת בְּרֶבֶק אֲשֶׁר לֹא כְּהִלְכֵהוּ בְּסִפְרֵינוּ וּלְפִי אֹמֵר
 הִדְעַת אֹתוֹ הַסֵּפֶר הַמְתוֹרְגָם שֶׁהֵבִיאוּ אֵלָיו הִוָּה מְצוּי אֲצֵלָם
 מִן הַנְּסֻחֹת הַרְאִשׁוֹנֹת שֶׁזָּכְרנוּ וְאוֹלֵי הַתְּנֵיב אֹתוֹ אִיזוּהוּ
 נִכְרוּ כְּהִלְכֵי הַמַּלְכָה בְּמִסְ יוֹמָה שֶׁעֲשִׂתָהּ נִבְרַשְׁתָּ וּבְמִסְכַּת
 סוֹפְרֵיכֶם כִּן אֵימָה אֵין כּוֹתֵבִין כּוֹחֵב מַעֲשֵׂה כְּתוּרְתוֹ שֶׁ
 אֲלֹכְסִנְדְרוֹס אֲשֶׁר הוּא לְדַעְתִּי יִנְאִי אֲלֹכְסִנְדְרוֹ אֲבִי הַדּוֹקְטָס
 מִמְּלִכִי חֲשׂוֹנָאֵי שֶׁהָיוּ כָּל אֲזֹכְרוֹתָיָה כְּתוּבוֹת בּוֹחֵב וּכְנִי
 תִּגְנֵנִי *Idem clare satis exinde dispallefcit*
quod adduxerint librum legis scriptum literis aureis & membranis glu-
tine connexis, qui mos non obtinet in codicibus nostris. Unde coniectu-
ra satis fit evidens, librum illum Chaldaicum, Ptolomeo allatum,
fuisse apud illos expressum ex prioribus exemplaribus, quorum mentio a
nobis iniecta est. Et forte illum voto obtulit Gentilis quidam, quomo-
do Helenam Reginam candelabrum obtulisse meminimus in Massechet Io-
ma. Etenim in Cod. Sopherim c. I. legimus: Non scribunt Librum Le-
gis auro. Inde cum Alexander (quem existimo esse Ianneum Alexan-
drum patrem Hyrcani ex Regibus Hasmonæorum) Librum Legis habe-
ret, cuius nomina divina aureis exarata erant literis, Sapientes re-
audita, Codicem hunc occultandum decreverunt. Conf. R. Gedalias
 in Schalscheles Hakabbala f. XXIV. col. II. Cæterū non miramur Iose-
 phum talia referre, qui fidem suam in multis satis suspectam esse com-
 probavit, quin omnem apud eruditos auctoritatem fere decoxit. Con-
 stat id abunde ex duplici Ezechielis Codice, quorum alterum deperdi-
 tum alterum hodiernum servari tradit, L. X. Antiquit. Iud. c. VI. at
 hunc Iosephi fucum solide diffavit *Stephanus se Moyse* in not. ad Varia

Sacra p. 333. seqq. aliosque Iosephi naves detexerunt *Petrus Cunaeus* L. III. de Rep. Hebr. p. 373. 374. & præ cæteris *D. Thom. Ittigius* in Præf. Edit. Iosephi Coloniae MDCXCI. editi fol. 42. seqq. Si tamen fatendum quod res est, omnino statuendum Codicem hunc, vel ob hoc ipsum, quod literis aureis esset instructus, pro sacratiore, inq; templo asservato haberi non posse, sed dicendum potius, codicem illum privatis usibus infervisse, in privatum commodum fuisse descriptum ac extra Synagogas adhibitum; & in hac quidem sententia nihil deprehendimus, quod Iosepho contradicat, qui Codicem hunc ab Eleazaro Regi Ptolomæo commendatum quidem fatetur, attamen tantæ sanctitatis eundem fuisse nusquam insinuat. Quo ipso erroris abunde arguitur *Iob Leusdenius* olim Prof. Ling. Hebr. Ultræctinus, qui ut Editionem Bibl. Hebraicorum typis Iosephi Athiæ Amstel. 1667. divulgatam, ob curam in Codd. MSS. collatione adhibitam commendaret, codicem quendam MSS. in præf. horum Bibliorum capiti præmissa ex hoc commendandam sibi censuit capite, quod codex ille aureis exaratus esset literis. Verum acri styli in Leusdenium hic invehitur *Rich. Simonius* Lib. I. Hist. Crit. V. T. c. XXIII. p. 116. errorem hunc Leusdenio his iuste quanquam paulo acrius exprobens: *Qui ergo probos* (Codd. MSS.) *a minus exactè discernas, inspiciendum est, num character eorum omnino simplex sit, bene conformatus, & in quo nil insolens appareat. Hac in parte Leusden suam imperitiam prodit, laudando Codicem quendam a Iudæis consultum in adornanda suorum de quibus supra, Bibliorum Amstelodamensium editione; propterea quod aureis characteribus exaratus sit. At in sui Synagogis non alios quam aramento scriptos serunt Iudæi, privati quidem, nisi liberi, eos scribunt.* Alterum, quod cuiquam scrupulum iniicere posset, Codex Esther est, quem peculiari volumini inscriptum festo Purim in Synagoga prælegere Iudæorum mos est; Eundem vero multo ornatu describere solent Iudæi, & non solum floribus ac ornamentis variis verum & imaginibus amœnissimis conspergere, ut imaginum elegantiam scribarum manus affestasse videantur. Licuit nobis elegans Megillæ talis exemplar in Bibliotheca B. Wagenseilii intueri, magni ab hoc viro æstimatum, nitide scriptum, & figuris ac imaginibus vario colore variegatum, hæc nostris tractare manibus. At vero quem

admodum alias Iudæi singularem quandam libro huic concedunt prærogativam, eundemque ab aliis etiam in lectione ipsa distinguunt, ut & R. Moses Maimonides in Hilcos Megilla Vachanucha c. II. s. XVIII. scribere non detrectet: כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגלת אסתר והרי היתה קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלן לעולם ואף עפ' שכל זכרון הצרות יבטל שני כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני ימי הפורים לה יבטלו שני יומי הפורים האלה לה יעבת הפורים. מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מורעם *Libri prophetici omnes, omniaq; hagiographa cessabunt temporibus Messia, excepto Codice Esther; Ille enim perdurabit sicut Pentateuchus & constitutiones legi orali, que non cessabunt unquam. Quaquam enim omnis memoria angustia pressorum cessatura sit, prout dicitur (Es. LXX. 16.) Oblivioni tradentur angustie priores, & abscondentur ab oculis meis. Attamen dies Purim non desinent, quia dicitur: (Esth. IX. 28.) Et dies Purim non perituri sunt e medio Iudeorum, & memoria eorum non cessabit a semine eorum.* Ita etiam in describendo hoc volumine elegantiam ubivis mirum in modum affectant, ac idem accurate delineare solent, idq; sine distinctione describere, quale exemplar antiquissimum in membrana descriptum, lignoque circumvolutum, omnibus accentuum, vocalium & distinctionum notis destitutum recenset *Iob. Buxtorffius de Punct. Antiq. & Autor. part. I. c. IV. p. 49.* Et eiusmodi prærogativas complures Estheræ volumen agnoscit. Vid. *D. Aug. Pfeifferi Tract. de Usu L. S. Catholico p. 4.* Attamen figuræ hæc, ac diversi coloris usus marginem Megillæ, non ipsum textum voluminis huius exornant. Diserte enim R. Moses Maimonides in Hilcos Megilla Vachanucha c. II. s. IX. אין כותבין הגנילה אלא בדיו על הנייל או על הקלף כספר תורה ואם כתבה במי עפצא וקנקנתום כשררה כתבה בשאר מיני צבעונים פסולה וצריכה שרטוט כחורה עפצא ואין העור שלה צריך לעבר לשמה היתה כתובה על הנייר או על עור שאינו מעובר או שכתבה Non inscribunt Megillam nisi amento pergamento aut membrana more voluminis legi. Si quis scripserit

rit eam aquis gallarum aut chalcanto legitima est scriptio. Si reliquis colorum generibus, illegitima. Necessaria hic etiam est lineatura, sicut in lege ipsa, neq; tamen pellis eius preparatione sub intentione voluminis sacri facta indiget; Si inscribatur chartæ aut pelli nondum subactæ, aut si qua scripserit eam Gentilis aut Epicureus, pro irrita habeatur. Vid. *Arba Turim* in *Orach Chaiim* c. DCXCI. f. CCLXXX. *R. Mos. Mikkozi* Seph. Mizvos Gadol Hilcos Megilla f. CCL. col. II. Clarius paulo colores illos exprimunt Talmudici in *Megilla* c. II. Mischna II. fol. XVII. דיתה

כתובה בסם ובסקרא ובקומוס ובקנקנתום על הנייר ועל הרפתרא לית יצא ער שתדה כתובה אשורית על הספר ובריו.

Si inscripta fuerit auripigmento, minio, gummi, chalcanto sive charta sive diphtera, liber non evadit ab obligatione, nisi lingua Assyriaca inscripta fuerit libro ope atramenti. Quantū vero attinet scripturam aquis gallarū chalcantoque factam, Maimonidem Talmudistis contradicere videmus, dum scriptionem chalcanto factam legitimam pronunciat, Talmudistæ vero pro irrita declarant. Maimonidem ergo hoc non e Talmude ipso, verum ex illo præcepto elicere, quo parem Legis & Megillæ statuunt scriptionem, observat *R. Iom Tobh Bar Abraham* in *Maggid Mischna* ad *Maim.* c. II. *Hilc. Megilla* §. IX. ומש כמי עפצת

וקנקנתום כשרה אעפ שלא נזכר שם פשוט הויא ונלמר מדין קל וחומר מספר תורה כמו שנתבאר פה מהלכות תפילין ודע שבקנקנתום פסולה ובמימיו כשרה ושם יתבאר

Quod dicit Maimonides: Si scripserit aquis gallarū & calcanto, scriptio ritæ est; hoc quamvis non memoratur ibi explicite, elici tamen potest ex vi argumentandi a minori ad maius, a libro legis petito; sicut clarum evadit ex c. I. Hilc. Thpbillin. Observa autem, quod chalcanto facta scriptio nulla sit, aqua autem eius legitima, id quod ibi exponitur. Eadē via conciliare conatur Maimonidem cum Talmudistis *R. Ioseph Kaaro* in notis ad *Schülchan Aruch* in *Orach Chaiim* f. CCCXVII. col. I. דע שבקנקנתום פסולה ובמימיו כשרה. Nota megillam chalcanto scriptam irritam, verum aquis eius scriptam legitimam haberi.

s. XIV.

Ordo poscit, ut ad atramentum in delineatione phylacteriorum & Mesusæ seu schedarum liminarium usitatum, & quid circa illud observatum fuerit, progrediamur. Phylacteria Hebræis quid notent vel illis notum putamus, qui antiquitatem Hebræam a limine salutaverunt; Sunt nempe thecæ e corio confectæ, in quarum capsulis distinctis schedæ quædam e membrana confectæ certa legis verba exscripta gerunt, & tempore precum a Iudæis fronti manique sinistræ rudentibus loris decenter complicatis alligantur. Mesusæ autem sunt schedæ membranaceæ postibus ianuarum affixæ, thecæ oblongæ inclusæ, exterius vocem שרי demonstrantes, interius vero textus quosdam Biblicos inscriptos gerentes; Avidos hic abunde satiabunt *R. Moses Maimon*, in *Hilcos Thphillin* c. I. II. *Arba Turim* in *Orach Chaim* c. XXV. f. VIII. *R. Mos. Mikkozi* f. CV. seqq. *R. Abendana* in *Michl. Iophi Exod. XIII. 16. Sam. Peritus* in *Var. Lect. c. X. & XX. Thom. Goodwin* in *Mose & Aaron L. I. c. X. s. XX. seqq. I. C. Wagenfeil* *Comm. in Sota Exc. c. II. Sect. I. 10.* quosque toto facco admittitur *D. Aug. Pfeifferus* in *Antiqv. Hebraic. c. XI. §. III. T. II. Opp. p. 1010.* In antiquitatem phylacteriorum explorandam cum Iudæis hac vice in arenam non non dimitemus; Satis profecto antiquam illi ad minimum fingunt, qui inquirentes, quid tandem DEus Mosi ostenderit, dum non faciem suam intuentiam, sed tergum daret, accurate fatis se respondisse putant cum *R. Sal Iarchi* in *Exod. XXXIII. 23. וראו קשר תפלין* *Demonstravit* (DEus Mosi) *modum innodandi phylacteria.* Versio Germ. Iudæorum cum *Comm. fol. LXIV. col. I.* ita exprimit: *Er wies ihm den Knopfen von Thphillin. R. Abensra* in *h. I. R. Leo* in *Gur Arie* fol. *CXVI. col. IV. ex Talm. Berachos* fol. *VII. col. I. & Menachos* f. *XXXV. col. II.* Hac quippe ædopol lyra sunt! Scripturam schedarum non nodorum ligaturam intueri nostrum esto. Liquore seripcionem schedarum harum susceptam facile dispalleat, at quonam? Pro atramento omnes decertare videas Iudæos. *Talm. Hieros. Megilla* cap. *I. f. LXXI. col. IV. הלכה למשה מסיני שידיו כותבין בעורות ובריו* *Traditio Mosi est de monte Sinai, inscripta esse thphillin membranis, idq. atramento.* *Conf. Leo Mutin. de Cer. & Rit. p. 42.* Imo inclinatio *Talm. Babyl. Megilla* c. *I. Mischna VIII. itemq. Sopherim* c. *XV.*

c. XV. Mischna I. eandem phylacteriorū & mesufa cum libro legis esse rationem demonstrans: אין בין ספרים לתפילין ומוזות אלה שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומוזות אין נכתבין אלה אשורית רבן שמעון בן גמליאל אומר אף ספרים לא *Nullum est discrimen inter libros, phylacteria & mesufas, nisi quod libri scribi queant lingua quavis; Phylacteria vero & Mesufa non nisi lingua Assyriaca.* Rabban Simeon fil. Gamalielis pronunciat, nec libros licitos fuisse, nisi Lingua Graeca exaratos. Equidem R. Iom Tobh in-Tos. f. CLIII. cum Gemaristis componere studet hæc Talmudis verba cum illis, quæ deprehenduntur in *Iadain* c. IV. Mischna V. urgens, loqui textum tantum de convenientia ratione pollutionis, cum & phylacteria & mesufa & libri manus polluant. הא' לתופרן בנידון ולטמא את הידים זה וזה שוים *Et hæc & illa tam in complicatione per nervos, quam in pollutione manuum sibi correspondent.* Nihilominus R. Moses Maimonides latius effectum hoc extendere conatur, hoc inde deducens, quod non solum in complicatione & pollutione, sed & in ipsa scriptione phylacteria mesufa que eodem iure gaudeant, id quod de Thphillin in aprico positum, de mesufis autem patet ex *Schülchan Aruch* in Iore Deah Hilcos Mesufa f. CCLVII. col. II. s. VII. צריך לעשרת המוזות בריו ותנין של *Aequum est confici mesufas atramento, ut & coronulas literarum sicut prout fit in libro Legis.* Tam rigide ritus hic a Iudæis servatur, ut in phylacteriorum scriptione liquorem alius cuiusdam coloris, rubri scil. aurei aut viridis adhibere omnibus modis prohibeant. *Maimon Hilcos Tphillin* c. I. §. V. אם כתב בתפילין אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים או *Si quis in phylacteriis vel unicam literam reliquorum colorum consignavit specibus, nec non auro; phylacteria ista reputantur pro irritis.* Perinde vero est an atramento ex fumo collecto, an vero e gallis preparato scriba in consignandis utatur phylacteriis, aut mesufis. Quamvis enim *Maimonides Hilcos Tphillin* c. I. §. IV. atramentum e fumo collectum adhibendum iniungat, subnectit tamen: ואם כתב שלשתן במי עפצא וקנקנתים שחוא עומר ואינו נמוח כשירי *Si tamen omnia illa tria scripserit aquis*

*aquis e galla preparatis & chalcantbo, quod consistit nec delenti cedit, bene se res habet. Schülchan Aruch in Orach Chaiim c. XXXII. Hilcos Thphillin f. XXVI. col. II. לכתוב כדיו העשויה מעשן עציב או שמנים שריו כמי עפצים Vult scribendum esse atramento parato e fumo lignorum aut oleorum aquisq; gallarum macerato. A literis aureis quin & ab auro omni tam in conspergendis phylacteriorum literis, quam in externa eorum theca addendo nimium quantum abhorrent. Schülchan Aruch TurOrach Chaiim Hile. Thphillin c. XXXII. f. XXXVI. col. II. כתב אפילו אות אחד בשאר מיני צבעונים או כזהב הרי אלו פסולין אם זרק עפרות זהב על האותיות מעבר הזהב וישאר כתב התחתון וכשר אבל אם זרק הזהב על אות מצבורת אין לו תקנה לפי שאסור להעביר הזהב משום השם רדיו כמוק את השם *Qui scripserit vel unicam literam reliquorum colorum specie aliqua, vel auro, rem fecit irritam. Si insperserit pulverem aureum literis, remotog, auro remanserit scriptura inferior, legitima res erit. Si vero insperserit pulverem aureum alicui ex nominibus divinis, nulla ei est medela; Prohibitum enim eo casu est excutere aurum; ita enim nomen divinum delere velle videretur.* Cauto porro opus erat, ne in scriptione phylacteriorum macula quadam factam atramento scripturam foedaret. Hinc ante omnia membranam exquisite confectam glabratamque postulant, cui scriptura sit imprimenda. Schülchan Aruch l. c. fol. XXVII. col. I. והיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים שאין הדיו עובר עליו דהיינו שלימה Membrana perfecta sit, neque in ea deprehendantur foramina, qua atramentum transire nequit, idq; ne litera in eo conspiciatur in duas quasi secta partes. R. Moses Mikkozi Hilcos Sepher Thoraf. CVIII. col. I. hanc legem de membrana iungit: עור שהיה נקוב לא יכתוב על גבי הנקב וכל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב Membrana perforata foramini inscribat nemo. Omne autem foramen, quod transit atramentum, pro foramine non reputatur. Quae ultima totidem verbis leguntur in Gemara Schabbas c. XIV. fol. CVIII. & Chüllin c. IX. f. CXX. Calamus scribae ante scriptionem tentandus, ne qua incauto gutta atramenti elabatur, schedam maculet, operamque scribae cludat. Schülchan Aruch in Orach*

rach Chaiim cap. XXXII. s. XXXII. fol. XXVIII. col. I. טוב לנסורת
 הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב הפרשה שלא יהא עליו דיו יותר
 מדאי ויפסיד וכן יזהר קודם שיכתוב כל שם לקרות כל
 Bene fit, si scriba
 calamum tentet, antequam scriptionem suscipiat sectionis, ne (calamo)
 plus iusto adhereat atramenti, sicq; scriptura macula aspersa conta-
 rur. Hoc insuper observet, ut, antequam scribat nomen Dei, legat id quod
 scripsit, ne ob eius incuriam illud e medio rolli opus sit. Quodsi taracn
 contingeret, ut cautione omni adhibita nihilominus guttula atramen-
 ti e calamo scribentis excidat, quid scriba in mesusa & phylacteriis
 agendum sit abunde innuit R. Mos. Mikkozi in Sepher Miz. Gadol fol.
 CIV. col. III. ואם נפלה טיפת דיו בחלל בית או חיר
 או אות אחרת ועתה אין שמה הראשון עליה או ירך שמאל של
 מקם פתוחה נגע לשל תחתון ונעשית בכך סתומה או אורת
 רש נעשית להיות כי האי גונא לה יועיל תיקון למחוק
 הטיפה ולגרוד כתער דהוי כחק תוכותי ופסול בין כסרת
 ובתפילין ובמזוחה ובנס ולא יועיל אחר כך להעביר הקולמוס
 על האות לא לרכנן ולא לה יהודה דאם מועיל על האות
 שנכתב שלא לשמה לשוויה אות לשמה מכל מקום לשוויה
 Si exciderit gutta atramenti in concavum literae
 ב או מ או litera alius, ut iam non amplius nomen pristinum obtine-
 at, aut latus sinistrum מ mediani cum latere inferiori coalescat & sic
 fiat מ finale, aut litera ך mutetur in ך & huius sursuris alia;
 non licet corrigere errorem defricando guttam aut elidere scal-
 pello, cum id idem esset ac sculpere medium, quod prohibetur tam in
 libro legis quam phylacteriis, mesusa ac libello repudiis; neq; aequum
 est postea calamum inducere litera, nec secundum Doctores nostros,
 nec secundum R. Iuda (in Gittin Sect. V. f. LIV. col. II. & Schabbas
 Sect. XII. f. CIV. col. II.) Est enim liceat litera qua scripta est titulo baud
 debito inducere literam aquo titulo scriptam, nihilominus inducere
 litera tali non licet. Conf. Schülchan Aruch l. c. fol. XXVII.
 col. II. Tandem ut atramentum intra terminos suos servaretur, nec
 ultro citroque diffunderet in scribendo, quin potius literis maior con-
 ci-

51

ciliaretur elegantia lineatura scriptio sublevanda erat, quam שרשט
 appellare consueverunt Iudaei, qua mediantibus lineis a superiori ac
 inferiori literarum parte ductis intra casses atramentum quasi con-
 stringitur. De lege lineanda placita Rabbinorum sistit R. Iacob ben
 Ascher in Iore Deah Hilc. Sepher Thora f. LI. col. II. ספר תורה
 צריכה שירשט ותניא במסכת סופרים הלכה למשה מסיני
 מסרגלין בקנה ופרי, לא אתא לאפוקי סכין אלא עופרת
 או כירצא בו שצובע ופרת שאי חובה לשרשט אלא טוב לשרשט
 כדו ליתות הכתב שיהא נאה והר משה בר מיימוני ז"ל פסל
 בלני שרשט ולזה הסכיב אדוני אבי הראש זכרונו לברכו
 Liber legis lineatione opus habet. Traditio enim occurrit in Cod. Sophe-
 rim: Traditio est Moysi de monte Sinai: Lineaturā fieri calamo. Ex-
 ponunt Rabbin: Cur praecise calamo? Resp. Adducitur hoc non ut ex-
 cludatur culter, sed plumbum aut huic simile, quod colorem inducit.
 R. Tam exponit: Non esse necessariam lineationem, sed approbari eam
 ob scripturae elegantiam, quo ea reddatur pulchrior. R. Moses Maimon.
 p. m. irritam pronunciat scripturā sine lineatura. Cumq; eo conspirat Do-
 minus Parens R. Ascher p. m. Quae vero de schedis frontalibus ac limi-
 naribus disceptant inter semet ipsos Iudaei, nimis prolixum foret addu-
 cere; avidos Lectores abunde satiabunt R. Moses ben Maimon Hilcos
 Thphillin c. I. s. XII. R. Moses Mikkozi Hilc. Thphill. f. CIV. col. II.
 Hilc. Mevusa fol. CVI. col. II. Hilc. Sepher Thora fol. CVII. col. II.
 Arba Turim in Orach Chaiim c. XXXII. f. IX. col. I. & ex eo Schülchan
 Aruch in Orach Chaiim fol. XXVII. col. I, ut & R. Menachem in Zeda
 Ladderech. f. LXVI.

§. XV.

Post scripta sacra nostrae se sistit meditationi scheda Sotæ, seu
 mulieris adulterii suspectæ, quæ, quonam liquore consignata fuerit?
 explorandum est. Quamprimum enim in atrium Sotæ deducta esset,
 schedam conscribent Sacerdos, scripturamque aquis in vase fictili al-
 latis immersam debebat; hasque aquas scriptura inquinatas mulieri pro-
 pinabat ebibendas. Expressa hunc ritum iniungit lex Num. V. 23. 24.

וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחרה את מי המרים והשקה את האשה את מי המרים המאריים

Et inscribet anathemata hac sacerdos libro, & delcbit aquis amaris, potabitq; mulierem aquis amaris maledictionem inferentibus. Qui scribere schedam dicitur, כהן est seu sacerdos; neque enim cuius licitum erat schedam mulieris adulterii suspectæ consignare. Siphre f. IV. col. III.

למה נאמר שהיה כהן נאמר כאן וכתב ונאמר להלן וכתב ומרה וכתב האמור להלן כשר ככל אדם אף וכתב האמור כאן *Quinam vero hac assignantur?*

Resp. Dicitur (Deuter. XXIV. 1. 3. de libello repudii) & scribet. Et dicitur etiam hic loci & scribet. (hinc ita colligerem: Si vox וכתב in Deut. quemlibet hominem legitimum pronunciat (ad scribendum libellum repudii) Ergo & hic ad schedam Sotæ (aptus est quilibet) Dubio vero huic occurrit scriptura, addens: הכהן (& sic sacerdotem aptum huic operi tantum pronunciat) Eadem repetit Peskt. Sotaria f. XXXIX. col. III. IV. Sepher Ialkut f. CCV III. col. I. Sepher Rabbo fol. CCXXXI. col. I quæ adeo vera sunt, ut R. Isaac Kaaro in Toledos Iizchak f. LX. col. IV. rationem subnectat, cur non a synedrio aut iudicibus schedam Sotæ exarata fuerit? Ita vero ille:

הספק הר' למה נעשה זה הענין עי כהן ולא עי ישראל שזה הוגה דין שנעשה באשה היתה והרינים הם לסנהדרין והשופטים לא לכהן כמה שהוא כהן והיותו הספק למה נעשה זה הענין על יד הכהן לפי שזה הוא לשים שלום בין איש לאשתו ולפי שאהרון היה אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין איש לאשתו לפיכך נעשה על יד בני אהרון

Dubium quartum est: Quare negotium hoc exsecutus fuerit sacerdos, non vero Israëlita? hoc quippe erat iudicium in muliere exequendum, iudicia vero erant synedrii & iudicum, non sacerdotis quæ talis. Dubii huius solutio, quare hoc exsecutus fuerit sacerdos, est, quia sacerdotis erat pacem alere inter maritum & uxorem eius. Et quia Aaron amabat pacem eiq; summo incumbbat studio pacemq; albat inter maritum & coniugem, propterea negotium hoc Aaronis filii demandatum

zum est. Inscriptio anathematum a sacerdote fiebat בספר, Onkelos & Syrus ספרא, Ionathan מנילתא LXX. Βιβλίον, Vulg. libellum, Luth. einen Zettel vertit, idque iure, cum id ipsum vox ספר sapissime notet, Ier. XXXII. 11. Deut. XXIV. 1. 3. II. Sam. XI. 14. II. Reg. V. 5. Sed qualis tandem scripturae huic adhibitus liquor? Unanimi suffragio Iudaei atramento certo tamen modo preparato palmam deferunt, id praeter ceteris ex sequentibus verbis corroborantes: ומחה אל מי המרים Et delebit aquis amaris. Omnium fere instar sit nobis hac vice *Maimonides* in *Hilcos Sota* c. IV. §. VIII. IX. X. כתבה איגרת פסולה

שנא בספר כתבה על שני דפין פסולה שני בספר ספר א' ולי שנים ואינו כתוב לא על הנייר ולא על הדפתרא אלא במגלת ספר שני בספר ואם כתבה על נייר או דפתרא פסולה ואם כתבה ישראל או כהן קטן פסולה שני וכתב הכהן אינו כותבה ל בקומט ולא בקנקתום ולא בכל דבר שרישומו ניכר ועומר אל בריו שאין בו קנקתום שני וכתב ומחה כתב שהוא יכול להמחור ואם כתב ברבר המקיים פסולה נשאר במגילה רושם כתב ניכר פסולה עד שימחק יפה יפה כתב איתר אחר ומחקה וחור וכתב אות שנייה ומחקה עד שהשלים פסולה עד שתהיה כולה כתובה

Si scripsit schedam Sotae more Epistole (R. Salomo ad Gem. Sota f. XVII. col. II. איגרת בליה שרטט בספר אמר רחמנא והלכה למשה מסיני שהספרים צריכין שירטט Dicitur איגרת i. e. sine lineatione. Deus b ait at traditio Moysi est de monte Sinai libros lineatura indigere, quae R. Salomonis verba sinistre intellexisse videtur Auctor Matthanos Cebünna in Rabbos fol. CCXXXIV. col. III.) irrita est scriptio, dicitur enim in libro. Si inscripserit duobus foliis, irrita est, notanter enim dicitur in libro, non vero libris. Neq. inscribere licet charta, aut diphtera, sed volumini libri, q. d. בספר Ergo si quis charta aut diphtera inscripserit, irritum est. Si qua scripserit Israëlitica, aut sacerdos minorennis irritum est, dicitur quippe כהן sacerdos. Neq. scribat gummi, nec chalcantibo, nec ulla re vestigia scripturae relinquentes, verum atramento, cui chalcantum inditum non est. q. d. Et scribet & delebit, seu ita scribat, ut deleri queat, si ergo re quadam consisten-

re scribat, irrita est scriptio. Si in libro relictum fuerit scriptio-
 nis indicium, irrita est scriptio, usq; dum deleatur pulcherrime, (nam
 ut verba R. Salomonis adducit R. Ioseph Kaaro in Cefeph Mischna l. c.
 אם היה רישומו ניכר צריך לחזור ולמחוק שלא יהיה רישומו ניכר
 si vestigium eius clare exprimitur, necesse est denuo radere, ne eius vesti-
 gium pateat.) Si scripserit liceram unam eaq; aquis deleta scripserit secun-
 dam, eamq; deletat usq; dum absoluerit, irrita est, donec perfecta
 fuerit tota scriptio. Quibus non immerito associamus R. Iosua Aben-
 Schuib in Sepher Darfos al Hattora f. LXII. col. I. ואחר כך מחה
 הכתב שהיה כתובה כלא סמים המחוקים הכתב אלא בריו
 Posbac deletat scripturam, scri-
 ptam non coloribus scripturam confortantibus, sed atramento quod si-
 gnat quidem, atramentum facillime dilui potest. Quae ipsa a Maimonide
 allata eo libentius adducimus, cum faciliiori stylo ea nobis proponant,
 quae Doctores Mischnici inculcant Sora c. II, Mischna IV. f. XVII. col.
 II. fufiusq; ibidem enucleant Gemarici & Rabbinii reliqui omnes ap-
 probant, vid. Siphre fol. IV. col. III. Rabbos fol. CCXXXIV. col. IV.
 Siccine ergo omne prohibitum est atramentum, in scheda Sora scri-
 benda, cuius vestigia relinquuntur? Ita est, id quippe eliciunt
 Rabbinii partim ex verbis ומחה & delebit, partim ex eo, quod
 Mischnici Doctores prohibeant scripturam בכל רבר שרושם *ulla*
re vestigia scriptiois lingvente, unde R. Salomo h. l. ונבלע בקלף
 ואינו יכיר למחוק וקומוס וקנקתוים עברי רושם
 Quod absorbetur a membrana, nec dilui potest. Propterea prohibentur
 gummi & calcanthum, quae vestigia relinquunt. Unde atramento uti
 licebat, semoto tamen chalcanto in hac scheda exaranda. Gemara Sora
 fol. XX. col. I. II. תנינא רי יהודה אומר אומר היה רמ לכול
 מטילין קנקתוים לתוך הדיו חוץ מפרשת סוסרה בלבד
 Traditio est: R. Iebuda refert dixisse R. Meir: cuius atramento chal-
 cantum iniici, sola sektione mulieris adulterii suspecta excepta. Quo
 ipso a contradictione asserta sua liberat R. Iom Tobb exposita in notis ad
 Sora h. l. f. CVIII. col. I. & notis ad Megilla c. II. Mischna II. Hic e-
 nim profectus erat, licitam esse scriptioem chalcanto factam, illic
 pro

prohibitam. Reponit vero, de alio hic de alio illic sermonem esse
atramento: לפיכך כשהוטל קנקנתום בריוו שעוכם מתקיים הרי
זה פסול להם/ סומה אכל לרהתם אינה פסולה דהתם לא קפרינן
שלא תהא יכולה להמחק והראיה שהביא (הרמבם) מראמר
לכל משולין קנקנתום חוץ מפרשת סומה הוה כנמרי

*Propterea iniicere atramento chalcantum, adeo ut per illud
consistat, prohibitum est in Sota, sed in atramento illo (Megilla)
non curamus, an queat deleri nec ne? Ratio vero quam affert Mai-
mon est ex eo, quod dicitur: Cuius atramento chalcantum iniiciunt, ex-
cepta Sota scheda, reperitur; in Gemara l.c. Conf. a nobis adducta §.
VIII. & XIV. An vero etiam aqua facta sit atramenti delectio? quari pos-
set. Affirmativæ sine dubio subscribent cum B. Luthero, Syro, Ara-
be, Pagnino & aliis, vertentes verba Num. V. 23. und mit dem bitteren
Wasser abwaschen, quos defendit D. Christ. Noldius in Conc. Part. not.
CCCXXIX. in primis cum אל sæpe notet cum, utpote Ios. XI. 19. Hof.
XII. 5. nonnunquam vero etiam expleat omissum Ablativum, uti
Iud. VII. 6. אל פיהם ore, & Matth. X. 27. eis τὸ ὄς aure dicitur; At-
tamen cum illa exempla partim non exhibeant τὸ אל coniunctum cum
המה, sed in alia plane constructione occurrant, partim exempla a
Noldio adducta nihil evincant, præstat dicere cum Cel. Andrea Aco-
lutho c. III. de Aquis Amar §. LXVIII. p. 317. hac voce non innui tan-
tum aqua delendum esse atramentum, sed simul prohiberi, ne sche-
dula superfusa aqua in terram defluat, quin potius אל ad residuam in
vasculo aquam destillet. Tandem nec silentii involvenda peplo,
ameditata ludæorum, in causam inquirentium, ob quam scriptura a-
tramentumque requisita fuerint in scheda Sotæ? Provocat nos eo
quæstio R. Isaac Kaaro in Toledos lizchak fol. LX. col. IV. מה צורך
לכתוב האלות האלה בספר ותשתה במים דיו שיאמר הכהן האלות
כפיו בלא כתיבתה *Quid opus erat scribi anathemata hæc in li-
bro, & bibi aquas; suffecisset, si ore protulisset anathemata sacer-
dos sine scriptione?* Ad quam quæstionem diversa respondere ludæos
animadvertas. R. Isaac Abarbanel in התורה על פירוש על fol. CCXXV.
col. IV. (Edit. Venetæ f. CCLXXX. col. III.) postquam recensuisset
fua*

functiones sacerdotis VI. cum Sota fusceptas, earum causas his edidit:

היו הדברים האלה רומזים על גנות מעשה האשה כי המים רומזים
לתורת השם שהזוירה על העריות והיא עברה עליה בטומאתה
ועפר קרקע המשכן היה רמז לכבוד בית יי ומשכנו של יי וכו'
שמה אתנן זונה ומחיר כלב ולכן שמה ראוי שתענש על חטאה
גם תרמוז בזה שעפר היא ואכל עפר תשוב שמה כי כן צוה
בכלי חרס סימן שהיא תשבר ככלי חרס ופריעה ראש האשה
היה רומז לערותה כי יראה שכסתה כלימה פניה ומפני הבושה
תכסרה פניה כשערה גם כי שערות ראשה ערוה והשבעה
ודאלה היא תפלת הכהן על עניניה והוראתה באלתו אמן אמן
לקיים הדבר וכתובת האלות על ספר היה יותר חזק וקיים
וכמו שאמר ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר
כי הדברים הנכתבים הם כמסמרות נטועים והיה נמחק השם
המפורש הנזכר בשבוע במה החם להניד שמפני מעשה נמחק
השם הנכבד והוא והיא לרוע מעשה בזה התורה והמקדש
ובישראל פני כבוד ישראל ועל הכל השם הנכבד
הנמחק שם בסבתה ואמנם הקרבת המנחה הוא כאלו היתה
היא מעידה על גנות מעשיה ושיפית זמרה ובמדרש
אמרו למה מים מן הכיור לפי שהכיור נעשה ממראות הנשים
הצובאות פתח אהל מועד לחסירותם וקדושתם ולמה מים
ועפר וכתב השם הנכבד מים לרמוז שבא מטופה סרוחה ועפר
שהולך למקום עפר ורמה והכתב לפני מי היא עתודה ליתן
את הדין באותו שלשה שזכר עקביה בן מהללאל

Hac omnia innuebant turpitudinem rei a muliere patrata. Aquae indicabant legem divinam, de non retregenda nuditate monentem, quam tamen transgressa est impuritate sua. Pulvis pavimenti index erat gloriae templi & habitaculi divini, quo venire non debebat merces meretricia & pretium canis (Deut. XXIII. 19.) inde aquum fuit, ut ibi ob peccatum panam lueret; indicabatur etiam eam e pulvere esse, inq. pulveri ibi redituram, inde & vas testaceum iubet accipere, indicio, eam ut vas fictile frangendam. Capitis denudatio index erat nuditatis eius, cum enim
ob.

ob tegentem faciem eius timeret pudorem, & ob pudorem faciem suam velaret crinibus, nudatio crinū nuditatis index fiebat. Iuramentū & exsecratio sunt preces sacerdotis ob rem commissam. Confessio ad iuramentum per Amen, Amen, fiebat ob rem eo magis corroborandam. Scriptio vero anathematum in libro, magis illa confirmabat & stabiliebat, sicut etiam dicitur (Esth. IX. 32.) Et sermo Esther confirmavit verba Purim illorum, & scriptum est in libro; Etenim (Coh. XII. 11.) res scriptæ sunt velut clavi infixi. Deletio tandem nominis Iehovah, in anathemate memorati, aquis illis peracta, indicabat, ob opera eius nomen hoc deleri, ipsam enim malo opere suo sprevisse legem & sanctuariū, & pudibundas reddidisse Israelitidum facies, & præter hæc omnia nomen Iehovah propter illam deletum esse. Oblatio ferti fiebat, ut restis esset turpitudinis operum eius & exuberantis sceleris. In Medrasch ajiunt: Quare aqua depromenda ex labro? Resp. Quia labrum confluentium purificationis ergo. Quare aqua & pulvis adbibenda & nomen DEI inscribendum? Resp. Aqua indicabant eam produisse gutta fetida; cinis, eundem ei ad locum cineris & vermium. Scriptura, ut innueretur is, coram quo ipsi exponendum esset iudicium, secundum tria illa, quæ exprimit in effato suo R. Akiba fil. Mebaleel. Legitur hoc in Pirke Avoth c. I. Mischna l. & pluribus hæc adducit e Talmude Hieros. Baal Haturim h. l. Rabbos f. CCXXXI. col. I. Pefkta Sorar-ta f. XXXIX. col. II. R. Is. Kaaro in Toledos lizchak f. LXI. col. I. Verū magis ingeniosæ videntur Medraschicorū reliquorū de scriptura sententia e tripode Apollinis Iudaici protractæ. In Bammidbar Rabba, omnia hæc ad vitulum aureum applicantur, ubi de scriptura hæc adduntur fol. CCXXXV. col. IV. וכתב האלות האלה הכתן זרה וכתב בספר זרה הלוח שהורה כתוב בו פוקד און אבות וגו' וכי הוא כתב והלית הכה כתבן אלית לפי ששע ישראל לית נתנן הכה אלה למשה כמה דתימא וותן ארל משה ולכך נקראו ערל שמו כאלו הוא כתבן ולמדה קרית הלוח ספר לפי שהורה ספר ומחורו אל מי המרים לפי שבעון ישראל שיבר ארת הלוחורו ופרח הכתב מעלודם וכאותו מצוית

H

הכתב

וכתב האלות בספר שני ככל אלות
 הכרית הכתובה על ספר ומחרו אל מי המרים מוחו הויה
 לשון מיווי ותראה שהתרחו בהם בשביל המים שלה
 Inscríbet anathemata ista libro: Q. D. (Deut. XXIX 20.)
 secundum omnia anathemata fœderis in hoc libro consignati. Et delebit
 aquis amaris. **תו מוחו** notat hic prohibitionem & præcussoditionem.
 Nam præmonuit eos de aquis ne eos inundarent, (ceu factum tempo-
 re diluvii.) Et quis tandem capax est, subtilia Medraschicorum per-
 contandi ingenia, quæ pleno horreo novas semper speculationes no-
 bis admetiuntur.

s. XVI.

Novus exsurgit atramenti apud Ebræos usus in consignando li-
 bello Repudii, a maritis Iudæorum uxoribus tradito. Scriptum hie-
 requiri in abdicanda muliere libellum probaturi Rabbini, in proscenium
 ducunt Legem Deut. XXIV. 1. **כי יקח איש אישה ובעלה והיה**
אם לא תמצאת חן בעיניו כי מצא ברה ערות דבר וכתב
לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מבתו *Cum quis*
uxorem duxerit, maritusq; eius factus fuerit, eam vero apud mari-
tum gratiam nancisci non contingat, quod fœdi quidpiam in ea depre-
benderit, consignato libello repudii, inq; manum eius tradito, eam
de domo sua dimittat. Equidem Iudæi hic communiter Legem quæ
 ruot

runt Patribus a DEO severe inculcatam, uxorem repudiandi, ut vel ex solo R. Isaac Abarbanele in התורה על פירוש f. CCCVIII. col. II. patet; eam tamen hic quærendam non esse, sed nudam Mosis permissionem, & ob Iudaici populi συληγοκαρδίαν permissum esse βιβλίον ἀποστασίας partim ex Malach. II. 16. partim ex Matth. XIX. 8. elucefcit. Conf. Iob. Lightfootus in Horis Ebr. ad Matth. XIX. 8. T. II. Opp. p. 345. Iob. Buxtorff. de Sponsal. & Divortii P. II. p. 106. & Iob. Seldenus L. III. de Uxor. Ebr. c. XXII. XXIII. p. 470 seqv. Nihilominus antiquus ritus Iudæos inter receptus est, uxorem scripto dimittendi præfente scriba ac testibus scitionem intuentibus, schedamque mulieri insinuantibus, & variis aliis ingenium Iudaicum sapientibus ceremoniis expellendi. Maimon in Hilcos Geruschin c. I. §. I.

אין האשה מתגרשת אלה בכתב שיגיע לה וכתב זה הן הנקרא גט ועשרה דברים הן עיקר הגרושין מן התורה ואלו הן שלא יגרש האיש אלה ברצונו ושיגרש בכתב ולזה בכתב אחר וכו' *Non repudiatur uxor, nisi scripto, ipsi insinuato, quod ipsum vocatur גט. Decem vero fundamentalia momenta ad repudium hoc vi legis requiruntur, nempe: ne expellatur a viro, nisi volente, itemq; ne expellatur nisi scripto, non vero re alia.* Placet ducibus Rabbiniis ea solum indagare, quæ circa atramentum ab iis observantur. Quodnam & quale requiratur atramentum, discimus ex *Gittin* c. II. Mischna III. בכל כותבין בריו בסם בטיקרה ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוית של קיימא אין כותבין לא במשקין ולזה במי פירות ולא בכול דבר שמיני מתקיים *Unusquisq; liquor scribendo repudi libello aptus habetur, sive fuerit atramentum, sive auripigmentum, sive minium, sive gummi, sive chalcantum, nec non quævis res consistens.* Prohibitum tamen est scribere liquoribus, succis fructuum, aut ulla re non consistente. Plenius Gemaram & Baraitham secutus R. Moses Maimonides in Hilcos Geruschin c. IV. §. I. II. אין כותבין את הגט אלא בדבר שרישמו עומד כגון ריו וסקרה וקומוס וקנקנתום וכיוצא

וכיוצא בהן אבל אם כתבו בדבר שאינו עומד כגון משקין ומי
 פירות וכיוצא בהן אינו גש כתבו באבר כשחור ובשחור
 כשר ואין כותבין בהן לכתחילה כותבין במי עפצא
 לכתחילה על גבי הנייר והעור וכיוצא בהן אבל לא על
 גבי מגלח עפוצא מפני שאינו ניכר ואם כתב אינו גש
 מי כגלח עפוצא וכן כל כיוצא בו *Non scribunt libellum repudi, nisi re ve-*
stigia scriptiois relinquente, utpote atramento, minio, gummi, vitriolo,
aut his similibus. (Gemarici huc referunt מי טרייא *aguas Taria,*
 quæ R. Iom Tobh in Gittin c. II. Mischna III. enucleante, sunt מי
aguæ pluviales in rebus residuæ,
 aliter paulo sentiente R. Salomone in Gittin f. XIX. col. I. & Schabbas
 f. CIV. col. II.) *Quodsi scriptio fiat re vestigia scriptiois non relin-*
quente, e. c. liquoribus aut succis e fructibus expressis (Illos existimamus
 hic innui, quos describit R. Salomo in Schabbas c. XII. Mischna V.
 fol. CIV. col. II. במי טותיבם שמשחורין או במי
 פירות של כל שאר פירות *Liquores denigrantes dicuntur*
 משקין v. c. *succi mororum.* מי פירות *vero sunt succi reliquorum*
fructuum) irritus est repudi libellus. Si quis scripserit plumbo, car-
 bone, (nondum contuso, ut colligimus ex R. Salomone in Gittin fol.
 XIX. col. I. & Schabbas f. CIV. col. II. quamvis *Schûlchan Aruch* in
 Even Ezer Hilcos Gittin c. CXXV. §. I. f. CXV. scalprum ferreum
 videatur innuere) *aut carbone (contuso) legitimus est, neq; tamen*
his scribunt nisi quadam addacti necessitate: Præ cateris inscribunt a-
quis gallarum charta aut membrana hisq; similibus, non autem mem-
brana galla infecta, quia cognosci nequeunt scriptura vestigia, si quis scri-
psert, libellus divortii salutaris nequit; Parile iudicium de similibus
ferendum est. Breviori omnia hæc complexus stylo est *Schûlchan A-*
ruch f. CXV. col. I. כמותבין ספרים כמותבין כדיו טובה כמו שכותבין ספרים
Mos est consignare libellum divortii atramento pulcro, quali Codices
scribi soverunt. Conf. R. Moses Mikkozi in Seph. Mizv. Gadol Hil-
 cos Geruschin f. CXXIX. col. I. Atramentum libello divortii scri-
 bendo asportare cogebatur scriba una cum membrana & calamo ad lo-
 cum in quo scriptio suscipienda erat. *Schûlchan Aruch* in Tur Eben
 Hæzer

יביא הסופר הקלף והדיו והקולמוס וכל שאר כלי הכתיבה וישאל הרב לסופר בפני העדים אם הכל יבוא הסופר יתן הקלף והדיו והקולמוס במתנה לבעל והבעל יתן השכר לסופר

Adducatur scriba membranam, atramentum & calamum, reliquaque scriptoria instrumenta, queratque Rabbi scribam presentibus testibus: An omnia ista ipsi propria sine? Si reponat: sunt, tunc tradet illa. Cui tradet, & pro quo? Respondet R. Menachem in Zeda Ladderech. c. III. s. XI. fol. CXXXVI. col. II.

והסופר יתן הקלף והדיו והקולמוס במתנה לבעל והבעל יתן השכר לסופר

Scriba dono det membranam, atramentum & calamum Marito, Maritus autem premium exhibeat scriba. Quantum praemii scribae pro atramento datum fuerit, edocet R. Iacob Levita in Hilcos Gittin fol. LXXXVII. col. II.

ביום שינתן בו הגש הדין נוהג מהרי"טגל לאחר שיצאו בשחר מבית הכנסת צוה אר"י הסופר להביא אל בירת הרב הקלף והדיו וקולמוס הנצרכין לכתוב בהן הגש ושמש העיר הדין שכרו חצי זהב ריינוס לטרורח לקראת הבעל ושני העדים בכר פעם שיהיה צורך ושכר הסופר היה א' זהב ריינוס ולכר ער רביעית זהב בכר פעם שחתם והאמננו מימי לא שמעתי ע"ל מהרי"טגל שנשאל אף פרוטה אחת מחמת הכתיבה

Die illo quo tradi debebat libellus divortii in more positum fuit Maharil postquam exiverunt mane e synagoga, ut precipere scriba adduci ad aedes Domini membranam, atramentum & calamum scribendo divortii libello necessaria; Ministri s. apparitoris veromerces erat 1/2 fl. Rhen. pro labore ob accersendum Dominum & duos testes, quoties esset necessarium; Merces scribae erat 1. fl. Rhen. unicuiusque testis 1/2 fl. quotiescunq; obsignaret. Verum nunquam audivi Maharil accepisse vel obulum unum pro traditione libelli.

Fieri vero poterat, ut libellus divortii prima vice non tam accurate scriberetur, quam quidem requirebatur, in descriptura sæpius repetenda erat; tali in casu multum atramenti sibi coëmere tenebatur scriba, aut novum procurare Dominus. *Schüleban Aruch* f. CXIII.

col. I. לכן אם הבעל הולך מחזיר ואמר שהוא נותן להם רשות לכתוב ולחתום גט מאחד עד מאה עד שיהא אחד כשר בין ככתובה בין בחתימה לדעת הרב שבעיר בלי שום פקפוק

Propterea si Maritus e civitate migraverit, dicat se ipsis tradere potestatem & scribendi & obsignandi libellum ab exemplari primo usque ad centesimum, donec exprimatut accurate tam ratione scriptiois quam obsignationis, ad mentem Rabbi in urbe commorantis, sine ullo obstaculo.

Addit Commentator: אבל אם הבעל בעיר אין לסמוך על זה ויש לבעל לחזור ולצוות כל פעם לעדים ולסופר וכן נוהגין שחזרו ומצווה כמו בראשונה גם מקנה להם הקלה והדיו אם לא נשאר לסופר ממה שהקנה לו בראשונה ויש אומרים הנה דאמרינן עשו עדים וסופר שליחותן צריך לחזור ולצוות היינו רוקה אם כבר נחתם ונפסל אבל אם עדיין לא נחתם יכולין לכתוב אחר ואין הבעל צריך לצוות אבל נהגו להחמיר בכל ענין

At si Maritus manserit in civitate, in id non opus est ut consentiat, sed denuo præcipere potest testibus ac scriba, & ita mos fert denuo præcipere, ut factum erat prima vice. Quin & comparat ipsis de novo membranam & atramentum, si nil remanserit scriba ex ante coëmto. Sunt qui dicunt: Quæ diximus, fecisse testes & scribam loco eorum. Quando vero iniungitur denuo imperanda scriptio, id non nisi intelligendum de obsignato & irrito exemplari; at vero si nondum obsignatum fuerit, possunt aliud consignare, nec opus est imperio novo Mariti, rem tamen omnem ubivis aggravare mos est. Quibus verbis allocutus scribam testesque fuerit expulfor, pandit Rabbi ante citatus f. CXIII.

col.

col. I. & clarius f. CLVI. col. I. ושיט הבער הקלף והקולמוס
 והדיו לסופר בפני עדים ואמר לו בפניהם כתוב לי גט
 לשם גרושי אשתי פלונית ברא פלוני ולשם כריתורה
 ואני נתן לך רשות לכתוב הגט מאחד עד מאה ער
 שיהיה אחד כשר בלי שום פקפוק בן בכתיבה בן
 בחתימה *Porrigat Maritus membranam, calamum & atramentum*
scribe presentibus testibus, & dicat ad illum ipsis presentibus: Scribe
mibi libellum, sub titulo repudii uxoris mee N. filia N. & sub titulo
divortii. Ego vero trado tibi potestatem scribendi libellum repudii a pri-
mo ad centesimum usq; exemplar, donec emerferit legitimum sine ullo
obstaculo tam ratione scriptionis, quam obsignationis. Provocatus
 a Domino, & ad scribendam divortii schedam se accingens scriba a
 Rabbijnis decisionum cumulo deferendus non videbatur, cum inpri-
 mis multa occurrere possent scriptioni eius ponentia obstaculum.
 Quærendum erat: An liceat scribæ atramentum e theca Domini sui ni-
 fundere thecæ suæ, decisumque fert R. *Iacob Levita* in *מהרי"א* Hil-

פנים אחת שאל הסופר אם
 רשאי לשפוך מן הדיו של הבער לקסת המיוחד לו
 ואמר *סג"ל* שיערה דיו שלו מקודם ולא יכתוב רק בדיו
 של הבער *Quæsit aliquando scriba: an licitum esset effun-*
dere de atramento Mariti in atramentarium scriba proprium. Re-
posuit Maharil evacuandum esse atramentum eius antea, nec scri-
bendum nisi atramento Marito proprio. Inter scribendum gutta a-
tramenti si schedam macula foedasset, nec charta radi, nec loco rasæ
scriptura inscribi poterat. Schülchan Aruch in Tur Even Hæzer fol.
 כפלה שיפג דיו לתוך האורת ואינה נכרת
 CLVIII. col. II.

אינו יכול להעביר הדיו לתקן האורת דהוה ליה כח
 תוכות *Si ceciderit gutta atramenti intra literam, ut cognosci ne-*
queat, atramenti removere nequit ad concinnandam literam, quia
id idem esset, ac sculpere medium. Conf. Tur Orach Chaiim fol.
 XXXII. *Si tamen inter literas vinculum intercefferit, deleri potest.*
Schül.

Schülehan Aruch f. CLVII. col. II. אם יש בו אותיות דבוקות

וכול לגרר הריו שביניהם להברילם

Si adhaerint sibi met litera, atramentum inter easdem radere licet, quo segregentur.

Excipiunt tamen fluxum atramenti madidi, si atramentum tantum videatur diffluere. Schülehan Aruch fol. CXVI. col. I. נתפשטו

האותיות מכח לחות הריו עד שנראין כדבוקין ומכל מקום נראה שאין האותיות נוגעין כשר

Si difflexerint litera ob atramenti madorem, adeo ut appareant quasi coadunata, nihilominus tamen se invicem non attingant, legitima est scriptio. Singulare decisum est de musca atramentum absorbente a literis exaratis

f. CXVI. col. I. לית יהא בו שום שיטוש ולה יכתבו

על המחק ואם כח זכוב ומשך הריו לה ימחוק ולה

יכתוב על שום נקב שאין הריו עובר עליו

Ne sit in eo ulla macula, nec inscribat loco raso; si musca accesserit atraxeritque atramentum, ne deleat, nec inscribat ulli perforato, quod atramentum supergredi nequit. Scriptio absoluta tandem atramento suscepta traditur obfignatio Schülehan Aruch f. CLVIII. col. I. לא יניחו

כרו אויר שני שטין בין חתימתו לשטה אחרונה ויחתמו גם

כן בקולמוס ובריו של הבעל

Non relinquunt ultra spatium duarum linearum inter obfignationem & lineam ultimam; obfignant autem similiter calamo & atramento Mariti. Obfignatione peracta tradebatur scheda Marito, ut eam mulieri insinuari curaret, sed & hic nova saepe scribæ cura expetebatur. Referunt casum de R. Iac. Levita in

פנים אחת בשעת

מהרי"ל Hile. Gittin f. LXXXVIII. col. I. מותר ליד אשתו

פתאום אמר אחד מן הצבור אני זוכר אחריתי שאבני האישיה

הורה לוי ולא נכתב בגט ונפסל הגט ונטבשל כל המלאכה

וממחרת הצריך את הסופר להביא את הקלף והריו והקולמוסין

וכל הדברים הראשונים כולם יפלו ולא הורה מועיל אחד

מהן

מוחץ *Accidit aliquando tempore traditi libelli, ut insinuatione à Rabbi libelli Marito iam facta, quo insinuaretur manibus uxoris, subito diceret aliquis e cætu: extremi mei memor sum, patrem mulieris fuisse Levitam, id quod tamen in libello divortii scriptum non est. Tunc pro irrito & nullo eorum habitum est negotium. Die sequente denuo iustus est scriba apportare membranam, atramentum & calamos, priora omnia rescindebantur, nulliusq; usus ullum illorum erat. Publice tandem libellus repudii prælegebatur, & de antecedentibus omnibus expulso, scriba, testesque interrogabantur. R. Iacob Levita in מהרי"א ואז קרא הרב ארז הגט והעדוים קראו עמו וקראו גם כן חתימת שני העדוים ואז אמר אל הסופר פלוני כתבת זה הגט הן כתבת על קלף הבעל ועם דיו שלו וקלמוסו הן כתבת אותו לשמו ולשמה הן וגו' ואז שאל הרב אל העד החתום בראשונה פלוני נתן הבעל זה הקלף והדיו והקלמוס לסופר וצורה לו לכתוב הגט לשמו ולשמה הן גם היה חברך החתום עמך ושמע הרברוים שאמר לסופר כתוב על קלף זה גט לשמו ולשמה הן וכו' ואז חזר ושאל אל העד השני בכך השאלות ששאל* *Tunc legat Rabbi schedam repudii, ut & testes cum ipso, nec non obsignationem duorum testium, hisq; scribam alloquatur: N. Scripsistine hanc repudii schedam? Resp. Scripsi. Inscriptistine membrane Marito propria, nec non atramento eius ac calamo? Resp. Inscripti. Scripsistine illam sub titulo illius mariti & marita? Resp. Scripsi &c. Conspicistine ad testem primum, quarat: N. deditne maritus hic membranam ac atramentum ut & calamum scriba, eiq; præcepit scribi schedam repudii sub titulo utriusque? Resp. dedit, præcepit. Adfuitne tibi socius tuus subscriptus, audivitve verba quæ dixit ad scribam: Inscribe membrana, hæc esto repudii scheda nomine utriusque? Resp. Ita est &c. Tandem quarat testem alterum omnes illas questiones, quas quesiverat primum, scilicet: Deditne Maritus hic membra-*

nam

nam & atramentum scriba &c. His peractis tandem tradebatur uxori libellus, non sine novis ceremoniarum anfractibus. Si quis a nobis postulet, ob quid tanta decisionum firmata circa solum in scribenda repudii scheda atramentum a Iudæis excogitata & præter modum coacervata sint? is cogitet non solum elucere hinc subtilitatis animæ ingenii Iudaici specimen, sed & Legislatorum Rabbinicorum prudentiam; Cum enim hariolarentur Iudæi, concessa repudiandi licentia degeneres fore incautiorum animos, ut ruptis omnibus pietatis repagulis fœminis leviculas ob causis nuncium mitterent, schedam repudii quasi sepe quadam cinxerunt, ut maritus scheda repudii maritam dimissurus intra tantum spatium quo scheda scribebatur, animum verteret, inque amplexus denuo rueret maritales. Merentur hic adduci, quæ *Ioh. Buxtorffius* P. I. de Spons. & Divort. s. LXXV. p. 80. adduxit ex R. Levi Barfellonita in *Sepher Chinnuch* fol. CCIX.

צותנו התורה כשלחנו אותה לבלתי שלחה בדיבור
 לכה פן יהיה מעשה הגירושין מצוי הרבה אכן עתה
 שנתחייבנו לכתוב הרבים בספר והער עדים צריכים
 להראות שטר על הטוענת גירושין ועוד תועלת
 בדבר כי בתוך כך תנוח חמת האיש לפעמים וינחם
 מלגרש אותה ויגדל השלום *Præcepit nobis Lex, ne dimissuri uxorem, dimittamus eam nudis verbis; Ob vitandam divortiorum frequentiam, quæ impeditur, cum nunc obligemur negotium totum in scheda describere, adhibebitis testibus & illis instrumentum exhibere. Deinde & hæc subest utilitas, quod interea temporis ira viri contra uxorem suam sepe mitigetur, ut ipsum consilii pœniteat, a repudio abstineat & pax inter coniuges redintegretur.* Conf. *Paulus Fagius* in notis ad Deut. XXIV. i. T. I. Crit. S. f. MCCCVI. Aliam suppedabit rationem R. *Moses ben Maimon* L. III. More Nevochin. c. XLIX. fol. CLXXVII. col. I. & R. *Schem Tobb* Comm. in h. l.

§. XVIII.

Occurrit solennior atramenti usus etiam in כתובות seu Literis Dotalibus itemq; in שטרות seu Obligationibus Iudæorum; Verum cum

cum non dentur de his leges speciales, præprimis vero nobis verendum sit, ne opella hæc nostra in molem excrescens B. L. prolixitate sua molesta reddatur, avidis commendamus Cod. בתובות c. IV. Misch. IV. *Maimon.* in מלוח ולוחה הלקות c. I. & XI. *R. Joseph Kaaro* in Schülchan Aruch Tur Chofehen Hammischpat הלכות הלוואות f. XLVI. col. I. seqq. *R. Mordechai* in לבוש עיר שושן Hilcos Schetaros fol. XXVI. col. II. Reftat, ut singulares quasdam e Iudæorū decretis enatas rimemur Quæstiones. Quærendum proinde (1): An in Sabbato atramento literas exarare aut saltem atramentum macerare liceat? Utrumque licitum esse negare videntur Iudæi. Uti enim sabbati religio 'udæis infinita fere extorsit, nonnunquam plane superstitiosa & ridicula decreta, puta de pediculis & pulcibus e vestibus in Sabbato non expellendis in *Schabbas* c. I. Mischna III. Conf. *Thom. Goodwin* L. III. Mos. & Aaron. c. III. §. XV. p. 526. ita, quanta transgressoribus pœnahic incumbat, edocet *Maimon.* in Hilcos Schabbas c. I. §. I. שביתה בשביעי ממלאכה מצורת עשה שני וביום השביעי תשבור וכל העושה בו מלאכה כושר מלות עשה ועבר על לך תעשה שני לך תעשה כל מלאכה ומהו חייב על עשיית מלאכה אם עשה ברצונו בזמן חייב כרת ואם היו שם עדים והתראה נסקר ואם עשה בשגגה חייב קרבן חטאת קבועה. *Quies in die septimo ab opere iubetur præcepto affirmativo Q. D. (Exod. XX. 10.) Die septimo cessabis. Et qui fecerit opus in sabbato, irritum reddit præceptum affirmativum & transgreditur negativum Q. D. (Exod. XX. 10.) non facies ullum opus. Cuiusnam vero rei reus sit, qui fecerit opus aliquod? Si fecerit ex προουγέσεως, excidii reus est; si testes adsuerint eumq; monuerint, lapidandus est; si per errorem deliquerit, obligatur ad oblationem hostiæ pro peccato determinatam.* Mirum igitur non est de atramento similes ferri leges. De scripture atramento suscepta decifum est in *Schabbas* c. XII. Mischna III. הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו בין משם אחד בין בשתי שמות בין משתי סממניוה בכל לשון חייב *Si quis exaraverit seu manu dextra seu sinistra (ut facere valent ambidextri utriusque compotes) duas literas eiusdem nomi-*

nis (ut NN) sive diversi (ut AB) sive duobus coloribus, quacunq; tandem lingua, reus est legis violata Equidem negari nequit, variam hic in Codice Talmudico occurrere Lectionem; cum enim Codex Venerus & Amstelod. legant סימניות signis malunt Pragensis & Menassianus (minorum tamen gentium Codd. vocati a *Iob Bened. Carpzovio* in præf. ad *D. Seb. Schmid. Schabbas* p. 2.) סימניות liquoribus. Utrumq; ficit dilucide satis mentem Doctorum explanans *R. Obad. de Bartenora* ad c. XII. Schabbas Mischna III.

משני סימניות אחד בדיו ואחד בסקריא ואית ספרים דגרסי משני סימניות כלומר משני סימנים כגון שכותנים א' לסימן אחד וב' לסימן שנים *Duobus liquoribus scriptoriis, ut litera una atramento altera minio expressa sit; Prostant Codices, qui legunt, duobus signis v. gr. si scribat א ad indicandam unitatem, aut ב ad designandum binarium.* Conf. *R. Salomo* in Schabbas f. CIII. col. I. At cum dubiis ista exposita videantur, excerptamus clariora. In Schabbas c. XII. Mischn. IV.

הכותב שתי אותיות בדיו בסם בסקריא בקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהיה רושם על שני כותלי זווית ועל שני לוחי פנקס והן נהנין זה עם זה חייב הכותב על בשרו חייב המסרט על בשרו רבי אליעזר *Qui duas inscripserit literas atramento, auripigmento, minio, gummi, chalcanto aut quacunq; tandem re vestigia scriptoris relinquente, duobus parietibus angularibus* (quorum unus orientem alter septentrionem respicit, angulo tamen communi gaudent, ut vult *R. Salomo* in h. l.) *aut duobus pugillarum foliis* (qualibus collybistæ ac mercatores utuntur) *ut una alteri sit e regione posita, reus est. Si inscripserit carni suæ, reus est; Incidentem vero carni suæ R. Elieser reum hostia pro peccato pronunciat, at R. Iosua eum liberum declarat.* Unde fluit, nec atramentum in sabbato licitum esse, nec incisionem in carne suscipi; *R. Obad. de Bartenora* in h. l. hæc addit:

הכותב על בשרו בדיו והמסרט על בשרו בכרזל עושה צורת אותיות בבשרו רבי יהושע פוטר ואפילו הושיא דם לפי שאין דרך כתיבה בכך והלכה כרבי יהושע
In-

Inscribens carni sua, sc. atramento, & incidens carni sue, seu qui ferro literarum in carne sua sulcat figuras, hunc R. Iosua liberum pronunciat, quamvis eliciisset sanguinem; neq; enim hic scribendi mos est. Et sententia R. Iosue calculus datur. An vero & maceratio atramenti in sabbato prohibetur? Ita videtur. Prostat quippe decimum in Schabbas c. I. Mischna V. בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשונים אלף כרי שישורו מבעוד יום וברת הלל מתירין
Schola Schammaeana contendit non macerari atramentum, nec colores (conficiendo atramento aptos) nec viciam (seu speltam quæ prius maceranda est, antequam boum fiat pabulum, de qua voce commendandus R. Iosæ Tobb in Toséphos Schabb. c. I. Mischna V.) nisi forte maceratio perficiatur dum adhuc dies est. Verum schola Hilleliana licita pronunciat. Hæc Hillelianos inter & Schammæanos cum disputentur, intelligi nequeunt, nisi decretis harum scholarum paululum delibatis. Hillel Babylonius cum Schammæo discipulo suo magno cum eruditorum applausu insigni discentium catervæ dogmata sua infillabant; factum vero, ut alteri maior adhærentium esset copia, hinc invidia incitari, conflictibus stimulari ad odia cœperunt animi, ut tandem consilia capi cogentur, motos inter hos componentia fluctus. Illo tempore Chanania f. Geronis excutiendo perplexo Ezechielis libro in cœnaculo suo sedebat solitarius, ab eruditissimis Rabbinis iugiter visitatus; accidit igitur ut & Hilleliani & Schammæani convenirent, tentabaturque concordia, quo cœnaculo eodem sociati opinionum concordia iungerentur. Sed quæ concordie spes in eruditissimis, tot praviudiciorum nebulis obfuscata mente? Disputatum ab utraque parte genere dicendi pipere ac aceto consperso effectumque tandem, ut XVIII. controversiæ removerentur ab utraque dissentientium parte sine ullo dissensu approbatæ, at XVIII. aliæ remanerent, tanta cum acerbitate inter horum Doctorum discipulos ventilatæ, ut hi illos quasi in errorum sentina lotos, illi hos diris devovendo non ore solum, sed & calamo veneno tincto pronunciarent, omnisque unionis spes decollaret, adeo ut ne Elias quidem his componendis videretur idoneus. Conf. Berekhis Rabba Par. XCVIII. fol. CX. col. II. R. Abraham Zabuth in Iuchasin f. XXII. R. David Ganz in Zemach David

ad A. DCCXXVIII. & ad eum *Gvilib. Henr. Vorstius* in *Observ.* p. 280. *R. Gedalias* in *Schalfcheles Hakkabala* f. XXV. col. II. feqq. *Seder Olam Suta* f. XXXV. col. II. *Iob. Cocceius* in *Sanh.* & *Maccos.* p. 126. 156. 429. *I. H. Hottingerus* in *Thef. Philol.* L. I. c. I. Sect. V. §. X. p. 42. & *Iob. Franc. Buddeus* in *Introduct.* ad *Hist. Phil.* Ebr. §. XXII. p. 81. feqq. *Miraberis* fors graves & salutem *Palæstinæ* attingentes controversias illa die *Schammaanos* inter ac *Hillelianos* agitatatas. Sed in speciminis loco prima occurrit de macerando atramento. Illis ceu rigidioribus negantibus, his sub conditione affirmantibus. Hinc *Maimon* in *Hilcos Schabbas* c. III. §. I. II. מותר להתחיל מלאכה

בערב שבת אפעם שהיית נגמרת מאליהו כשבת שלה נאסר עלינו לעשות מלאכה אלה בעצמו של יום וגו' ושורין דיו וסמנין עם חשיכה והן שורין והולכין כל השבת כולה
Licitum est incipere opus circa Sabbati vespeream, quamvis ex se ipso perficiatur in Sabbato; neq; enim prohibitum nobis est facere opus, nisi illo ipso die. Hinc macerant atramentum & colores sub vespeream, ut per totum Sabbatum perficiatur maceratio. Quod vero *Schammaani* putarint illicitam esse in sabbato macerationem, inde est, quod & homines & bestias & vasa quieti consecranda opinarentur, cum *Hilleliani* vasa a sabbatificatione excluderent. *R. Obad. de Barrenora* in c. I. *Schabb. Mischn.* V.

וסברי בש' אדם מזהר על שבתת כלים כמו על שבתת בהמתו והיינו טעמא דאין נותנין אונין והיינו טעמא דאין פורשין מצודות וכה מתירין משנתן המים מבעוד יום אף על פי שהן נשורין והולכין בשבת וסברי על שבתת בהמה אדם מזהר דאית בה צער בעלי חיים אכל לה שבתת כלים
Existimant Schammaani legem de sabbato obligare hominem ad sabbaticam quietem vasorum aque ac bestiarum; Et hac causa est, ob quam non indant lini fasciculos furno, nec expandant retia. Hilleliani vero permiserunt, dummodo aqua infusa fuerint sole nondum demerso, quamvis magis magisq; macerentur in Sabbato. Opinantur enim hominem obligari ad quietem bestie, qua molestia affici potest, non vero ad quietem vasorum.

§. XIX.

Quæstio inter Iudæos enascitur (II): An licita sit manuum lotio
 aquis, quibus iniectum deprehenditur atramentum? Non vacat pro-
 lixe πρὸς ὕμνα ποιῶν sanctitatem lotionis manuum a Iudæis observa-
 tæ, cum id ipsum vel ex Matth. XV. 2. Marc. VII. 3. 4. in aprico po-
 situm sit, ac manifestum ex excommunicatione Eleazaris ben Hazar,
 cuius tumulo ob lotionis vilipendiū ingens lapis a Synedrio impositus
 legitur in *Berachos* c. III. f. XLVI. col. II. Conf. *Iob. Lightfoot* in Hor.
 Ebr. & Talm. ad Matth. XV. 2. T. II. Opp. p. 330. Aquas vero ma-
 nibus lavandis inservientes atramento faciendas non esse, totidem ver-
 bis Talmudici tradunt in *Iadaim* c. I. Mischna III. המים שנפסלו
 לטובן דיו קומס וקנקנתום ונשתנו מראיהן ובקרקעור כשרים נפל
 בהם מלאכה או ששרה אגו פתו פסולין *Aque in tantum vi-*
tiatæ, ut bestia eas bibere renuant, si fuerint in vase, irritæ sunt; si in fun-
do, legitime. Inciderit in illas atramentum, gummi, chalcantum, ut
mutetur externus ipsarum aspectus, irritæ sunt. Si paratum fuerit me-
diamentibus illis opus aliquod, aut panis in illis maceratus, irritæ sunt.
 Causare in promptu videtur; cum enim ex statutis Iudæorum aquæ
 requirantur puræ, metuendum erat, ne atramentum manus lavantis ma-
 gis cædaret, quam lotas exhiberet. Hinc *Maimon* in Hilco *Berachos*
 c. VI. §. VII. ארבעה דברים פוסלין את המים שינוי מראה ונלווי
 ועשיית מלאכה בהן והפסד שמונע את הבהמה מלשתור מזה
 כיצד מים שנשתנו מראיתן בין בכלים בין בקרקעור בין
 מחמת דבר שנפל לתוכן בין מחמת מקומן הרי אלו פסולין
Quatuor sunt, quæ aquam lotioni manuum reddunt ineptam. (1) Si
color fuerit mutatus, (2) si disoperta manserit, (3) si operi alicui in-
servierit, & tandem (4) ita vitiatæ sit, ut bibere eam renuant bestia.
Quomodo id intelligendum? Aquæ quæ mutarunt colorem suum, sive
in vasis, sive in fundis sive ob rem aliquam in eas prolapsam, sive ratione
loci, irritæ sunt. Altius tamen assurgit R. Iom Tobb ad Iadaim h. I.
 בנמילת ידים כעין שלה נשתנו צורתן דומינת דקדוש ידים
 והגלים מן הכיור והתם מסתבר דילפינן ליה משום מים יתירי
 דכתיב

דכתיב ונתת שמחה מים לרחצו ורחצו אהרון ובניו ממנו וגו' בכאם
 אהל מועד ירחצו מים ומהכא דייקין רמים בהוותן
 בעיני שלמה נשתנו *In lotione manuum possumus, ne mutetur color aquarum; Nam & purificatio manuum pedumq; fiebat (aqua) ex labro aeneo (fluente.) Id vero nos opinamur evincere e voce מים redundante (Exod. XXX. 18. 19. 20.) ubi dicitur: Et indes illis aquas ad lavandum, ut lavent se Aaron & filii eius ex illo &c. dum ergo accedunt tentorium, lavent se aquis; Hinc exquisite colligimus, aquas postulari puras, non autem quoad aspectum immutatas. Plura de his dabit Sepher Col-Bo in Hilcos Nethilas Iadaim f. XVI. col. I. & R. Iosiph Kaaro in Schülchan Aruch Tur Orach Chaiim f. LXXVIII. col. II.*

s. XX.

Tandem (III) indagandum paucis: Quid sibi velint ista, quae de discipulorum discrimine allegoria ab atramento petita inculcant Talmudici in Pirke Avos c. IV. Mischna XX. Verba haec sunt: אלישע בן אבויה אומר הלומר ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומר זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק *Elisa Abuia filius: Discens, ait, etate tenera, cui similis est? Resp. Atramento chartae inscripto recenti; at discens in senio cui similis est? Resp. Atramento inscripto chartae rase.* Mentem sapientis huius Iudaei ut exploremus, in subsidium vocamus Commentatorum suffragia. R. Salomo Comm. in h. l. haec ita enucleat: לדיו כתובה על נייר חדש שדיבקה שם יפרא ואינו נמחק לעולם כך הלומר בילדותו אינו שוכח לעולם *Similis est atramento inscripto charta recenti, quippe quod avidius chartae inheret, nec unquam deleri potest; ita & qui discit in iuventute sua, rei (semel impressae) nunquam obliviscitur.* Dilucidius hanc in rem differit R. Is. Abarbanel in אבות נחלת raro at egregio in Pirke Avos Commentario f. CXXXVI. col. II. יהיה ראשונה מאמר אלישע תלמיד ואחר כך יהיה רב לכן זכר ראשונה מאמר אלישע בן אבויה שדבר מענין התלמיד באומרו שראוי לאדם שילמד תורה

תורה מנעוריו לפי שהלמד תורה בהיותו נער דומה לרני
 הכתובה על נייר חדש שהנייר הוא לית קבל עדיין
 תמונה אחרת והכתיבה בו מבוארת ומפורשת וכן הילך לית
 הספיק עדיין לחשוב מחשבות בעסקי העולם והרי לבו פנוי
 ודעתו ומחשבתו פנויה לקבל ועל כן יצטייר יפה בדעתו מה
 שיקבלו אמנם הזקן שכבר נתמלא מודו מהענינים הדמוניים
 למדו הוית ככתיבה על נייר מחוק לא אמר נייר ישן שהוית
 הפך החדש כי אם מחוק שכבר נחקקו בדעתו חשבונות רבים
 ונכתבו על לבו וכאשר ירצה ללמוד ישתדל למחוק מלבו אותם
 המחשבות כדי שיצטיירו בו עניני התורה ולית יוכל
 לעשותו בשלימות ולכן יצטיירו בדעתו הדברים מעורבבים
 כמכתב הכתוב על המחוק שאי אפשר שלא נשארו רשומות
 מהמכתב הראשון ויתערב בהם המכתב השני וזו אצלי הסברה
 בשהאדם זוכר יותר בשלימות הדברים שראה בילדותו זה
 לו חמשים שנה מאשר ראה זה לו שנה אחרת לפי
 שהראשונות היו כתובות על נייר חדש ושאר רשומם

Cum deceat
hominem prius discipuli, cum vero demum Doctoris munere fungi, pra-
mittitur dicitur Elise filii Abue, qui sermocinatur de discipulo, di-
cens: Decere hominem incumbere Legi a teneris inde unguiculis;
eum enim qui legem tenera in etate discit, similem esse atramento scripto
in charta nova, quia charta talis nondum suscepit figuras alias, ac scri-
ptio in ea clara est ac distincta. Quin puerum nondum vexant cure
mundane animusque eius, mens & cogitationes aptae sunt ad recipiendum
ut formari queant pulchre in animo eius rerum ideae. Senis autem, cuius
cerebrum ideis confusus repletum est, institutio scriptioni in charta rafa
comparatur. Non dicit: in charta vetusta, que nove opponitur,
sed notanter dicit: rafa, dudum enim multa menti eius cogitationes
animoque eius inscriptae sunt; hinc cum discere voluerit, mente sua
cogitationes istas eliminare opus habet, quo in ipsa formari queant ideae
legis; id cum perfecte fieri nequeat, hinc in mente confunduntur ideae re-
rum, ut fieri solet in scriptura deleta. Fieri enim non potest, quin relictis

scriptionis prioris vestigiis, misceatur illis posterior. Et hac mihi videtur ratio, ob quam perfectior homini sit memoria rerum quas intuitus est in iuventute sua 50. ante annis, præ illis quas vidit ante annum unum, quia priores inscriptæ erant charta recenti, eorumq; relinquebatur vestigium clarū & evidens. Postremæ autem inscriptæ erant chartæ rase. Egregiam his lucem infert R. Ioseph Chivan, Lusitanus in ספר מילי ראבות Venet. MDLXXXV. 4to ed. f. XLVI. col. II. cuius verba, cum mentem γράψαντες Rabbīnicæ per omnia exhauriant, adducere non pigrabimur:

נייר חדש הויג בנייר שלג נכתב עליו שובג כתב בנייר מחוק הויג בנייר שנכתב עליו כתב ונמחק הכתב הויג ודמה הלמד תורה בהיותו ילד לדיו כתובה על נייר החדש בג' דמויים הא כי כמו שהכתיבה בנייר החדש הויג קיימת ואינה נמחקת משם מהרה ככה התורה אשר ילמד הילד הויג נשמר כמוהו ואינה נמחקת מכת השומ' אשר בו מהרה לפי שכחו השומר חזק והלמד תורה לזקן דומה לדיו כתובה על נייר מחוק וזה שהכתיבה הויג שם בלתי קיימת לחולשת בנייר הויג וככה כח השומר של חזק תש ונלאת וימחק ממנו מהרה הלימוד ההוא ועל זה שבתו הויג גרסיג דינקותא ולכן אמרו שהלמד תורה לילד ככותב על האבן והלמד לזקן ככותב על החול הב' כי הכתיבה בנייר חדש היא נאה ויפה וכאשר הויג בנייר מחוק בהפך וכן הלימוד לילד יפה ונעים וההפך לזקן ולכן אמרו כי הלומד תורה לילד דומה לבחור שנשא בתולה היא הגון עליה והויג הגונה עליו והלמד אותה לזקן דומה לזקן שנשאת בתולה הויג הגונה עליו והויג אינו הגון עליו והויג כי בנייר החדש עדיין לויג קבל שום ציור זולתי הכתיבה הויג ולכן מתרשמת בו מהרה והמחוק בהפך וגם הילד עדיין לויג קבל מוחו הענינים והציורים ההמוניים וקבל מהרה למד התורה וחזק בהפך והוי מאמר רוד אשר בנינו כנשיעי' מגדולי' בנעוריה' וזה כי הנמע הלח יגיע האד' מהר לכל

75

לכל צד שירצה ויעמוד שם והנש' חיבש לה כן וכן הכניס
 ההם מנודלים כנעורותיה/ כלימור התורה ויקבלוהו מחרה
 ולה ישבח מפיהם ולכן דמו לימור הילד לעגלה
 שכבשוה בחיות/ קטנה ולמדו הזקן לעגלה שכבשוה
 כשרה זכה וזהו מאמר שלמה חנוך לנער על פי דרכו
*Charta recens est, cui nulla inscripta scriptura, rafa, cui inscripta scriptura,
 ra, at post ea deleta. Similis vero est legem in iuventute discens atramento
 inscripto charte recenti triplici ex capite: (1) Sicut scriptura charte re-
 centi firmiter inhaeret nec facile deleri potest, ita lex, quam iuventus discit
 firmiter retenta deleri nequit et memoria retinentis tam subito, quia me-
 moria eius vividior est. At qui legem discit senex, similis est a-
 tramento inscripto charte rase; sicut enim scriptura in illa stabilis non
 est ob charte huius langvoorem; ita & memoria senis languida est & debi-
 lis, ut subito ex illo haec doctrina deleatur; Hinc laudant Dd. nostri p. m.
 studia in iuventute, tradentes, eum qui instruit iuvenem in lege inscri-
 bere lapidi, qui senem, inscribere arena. (2) Sicut scriptio in charta recen-
 ti elegans ac pulchra est, inconcinna vero in rafa; ita & doctrina in iuve-
 ne pulchra & amana, inamana in sene; Hinc dicere amant Dd. Qui di-
 scit legem puer similis est iuveni virginem ducenti; Iuvenis virgini, &
 haec iuveni apta est. At qui eam seni instillat, similis est seni virginem du-
 centi; Virgo apta est seni, non senex virgini. (3) Sicut charta recens
 nullam unquam recepit figuram praeter scripturam hanc, & proinde
 subito signa imbibit, rafa non item; ita & iuvenis cerebrum nondum
 confusis rerum ideis praepeditum citius imbibit doctrinam legis,
 quam senex. Hoc intendit David (Ps. CXLIV. 12.) Filii nostri
 sunt velut plantae protuberantes in iuventute sua. Nam sicut plantam
 cito transplantare licet, in quamcumq; lubitum fuerit partem, ut ibi con-
 sistat, plantam vero aridam non licet; ita filii protuberantes in iuven-
 tute sua imbibunt, quae obliterari nequit doctrinam legis subito, hinc
 comparant doctrinam iuvenis virgule, quam iuvenulam subingere licet,
 senis vero doctrinam virule adultae; eo collimat Salomo (Prov. XXII. 6.)
 Imbue puerum in tenera etate. Expositiones Sepher Lebb Avos, Sepher
 Chasidim, R. Ephraim, R. Mose Almosnino, aliorumq; studiosè compila-
 ta, videri poterunt in Sepher Medrasch Schmucl Veact, MDXC. edit.
 f. CLXI. seqq.*

Expeditioni atramenti usui conducunt atramentaria, infusum
 liquorem retinentia, quo scribentibus praesto sit. Atramentaria itaq;
 Iudaeorum inquirere, excusso haecenus atramento non abs re fuerit.
 Ac e quidem atramentaria antiquis iam temporibus Hebrais nota fuis-
 se illa innuunt, quae habentur Ezech. IX. 2. 3. והנה ששה אנשים
 באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצר
 בידו ואיש אחד כתוכם לבוש בריום וקסרת הספר במתניו
 ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת
*Ecce sex viri veniebant
 de via portae superioris, obversa septentrioni, quilibet instrumento dissi-
 pationis armatus in manu sua. Erat vero vir unus in medio illorum, li-
 neis indutus vestibus, instructusq; in lumbis suis; Hicq; veni-
 entes steterunt prope altare aeneum.* Divortium est inter Interpretes,
 quid per קסת הספר innuatur, lumbis viri accinctum? Sunt, qui
 tabulam scriptoriam lumbis alligatam, sunt, qui thecam pennis reci-
 piendis aptam, sunt tandem qui vas atramento destinatum e lumbis
 viri suspensum decernunt. Chaldaeus חר כבויהון לביש
*Vir quidam inter illos indutus
 vestibus & pugillares* (ita accipitur in *Apos* c. III. M. XVI.) *scribe
 erant ad lumbos eius.* LXX. a scopo aberrare videntur, reddentes:
 Καὶ εἰς ἀντὴ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐνδεδυκῶς ποδήρη, καὶ ζώνη σαπφείρα ἐπὶ τῆς
 ὀσφύος αὐτοῦ, ἡ ζώνη σαπφίρι super lumbis eius. Symmachus Πιννα-
 κίδιον, pugillares, quales Zacharias postulabat *Luc*. I. 63. Theodotio
 κάστυ reddit, quam vocem in prima Aquila editione fuisse, secunda ve-
 ro insertum esse μελανοδόχειον i. e. *atramentarium scribe ad lumbos e-
 ius*, autor est Hieronymus L. III. in Ezech. c. IX. T. V. *Opp.* pag. 337.
 ac ipsummet Hieronymum adeo torfit, ut ad Iudaei cuiusdam iussurragia
 recipere se cogeretur. *Quod Aquila*, inquit, *prima editio & Theodotio
 dixerant κάστυ, pro quo in Ebraeo legitur קסת cum ab Hebraeo quaererem
 quid significaret, respondit mihi: Graeco sermone appellari καλαμαίχιον,
 ab eo, quod in illo calami recondantur. Nos Atramentarium, ex eo,
 quod atramentum habeat, dicimus.* Origenes Symmacho subscribit:
 Πιννακίδιον γαφείρας ἔχων ἐπὶ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, ἵνα ὡσπερ ὑπογράφη
 πῆν ἐκάστου κείσιν. Αὐλάς καὶ Θεοδοτίον κάστυ γαμαματέως, ἔθεν δὲ ἡ γρά-
 μμαὶ σημάινεσθαι παρ' ἑλλησι, ἐκ τῆς κάστυ Φανῆς. Τῶν δὲ Εβραίων τις
 ἔλεγε

ἔλεγε τὸ καλέμενον καλαμάριον εἶναι τὸ κάτυ. Non inconcinne notat Origenes vocem κάτυ Græcis nil notare, sed quærenti cuidam ab Ebraeo responſi loco ſuppeditatam, prout evenerat etiam Hieronymo. Verſiones reliquæ potiores pro atramentario militant, Vulg. lun. & Trem. *Atramentarium*, B. Luth. *ein Schreibzeug*, Anglica, *An Inkborn*. Conſpirat etiam Rabbinorum caterva *R. David Kimchi* Comm. in h. l. קסרת הוא כלי הריו ויונתן תרגום פנקס ספרה והפנקס הונה מזה שכותב עליו הסופר והיו נייר או לוח ואעפכ ענין הפסוק הוא על צורך הריו לה על הלוח שאמר והתוירת תיו ואולי לפי שתלוי כמתני הסופר הנייר או הלוח עם כלי הריו כלל הכל בפנקס *est receptaculum atramenti*. *Targum Ionatban tranſtulit per פנקס ספרה, quo indigitatur id, cui res inſcribi a ſcriba ſolent, puta charta aut tabula. Textus tamen magis poſtulat atramentum hic intelligi, quam tabulam, cum dicatur (v. 4.) & imprime characterem. Forte autem, quia ex lumbis ſcribæ charta aut tabula, una cum atramentario pependit, voce generali פנקס omnia ſcribæ vafa deſignantur.* Paria tradit *R. David Kimchi* in Sepher Schoraſchin f. CCCCXLIII. e quo ſua more (veto hauſit *R. Salomo ben Melech* in Michlal Iophi fol. CXXVII. *Philipp. Aquino* in ספר מעריך המערכות fol. CCCCXCIII. col. II. קסת וקסת הסופר כמתניו והנה כלי הריו ואינו נמצא רק בספר הנזכר *Vox קסת legitur Ezech. IX. 2. est autem atramenti receptaculum, & præter hunc locum non reperitur.* Et quanquam non deſint ludæi, qui pro expoſitione Targumica defendenda omnem movent lapidem, uti *R. Salomo*, dum dicit: כשעוה וחורתין: כס כעט *Sunt tabule ceratæ, in quibus ſtylo exarantur literæ.* Ad ea tamen reſpondent alii, ut ſupra ex *Kimchio* obſervavimus, cui propterea magis accedendum putamus, quod ſententia de atramentario magis ſcopo adventus viri toga talari induti congruat, propterea hoc ceu videtur, vaſe inſtructi, ut ex eodem frontes conſignaret ſuſpirantium.

§. XXII.

Sequiori ævo vaſa recipiendo deſtinata atramento קלמריין feu calamaria nuncupari ſveverunt, eaque vel ſimplicia vel gemellata deprehendimus; illa ſoli atramento recipiendo inſerviebant, hæc arenæ, ceræ, aliorumque ad ſcriptionem requiſitorum erant receptacula, unde

& a distinctis thecis תאומים seu gemellata vocantur. De vulgaribus scribunt Talmudici in *Mikvaos* c. X. Mischna l. קלמרון הריוטורה אינה שהוררה עד שינקבנה מצורה וקלמרון שהל יוסף הכהן חתה נקובה בצורה *Calamarium vulgare purum non est donec perforatum sit a latere; Calamarium autem Iosephi sacerdotis a latere perforatum fuit.* Soliciti in hoc commate Iudæi sunt de expurgandis vasīs immundis, utpote quæ munda non pronunciabantur, donec aqua sine ullo impedimento omnes vasīs immundi permeans eluisset particulas; id fieri non potuisse in atramentariis ob singularem eorum fabricam animadvertunt Talmudici, hinc eiusmodi vasa perforari volunt a latere. Quænam fuerit hæc figura, docet *R. Moses ben Maimon* in *Comm.* ad h. l. fol. XVI. col. II. זאת תעשה מעופרת כגופ' לתוך/ עד שאם תתהפך לא תשפך מה שיש ביה מדיו והוא ברוב נעשת אצלנו והנה בלתי ספק תצטרך שינקב בצורה עד שיבאו המים לזאת הכפיפה *Preparatur e plumba introrsum curvato, adeo ut ex inverso licet, non effundatur id, quod in eo est atramenti, qua ratione communiter apud nos confici solent. Sine dubio vero a latere perforari opus est, ut intronitti queant aque in hanc curvaturam.* Conspirat *R. Obad, de Bartenora* evidentius dicta exponens: קלמרון כלי שמנחין בו ארת הריו וכן קורוים אותו בלשון רומי קלמרי ועושים מהן שפיהן שוקע לתוכן כדי שלא ישפך הריו אפילו אם יתהפך על פיו ואם הטבילו כדרכו אין המים נכנסים בחלל השקוע שסביב פיו מבפנים לפיכך צריך לנקב מן הצד *Calamarium vas est, cui infunditur atramentum, stylo Rom. appellatur Calmari. Quædam ex illis ita preparantur, ut orificium eorum introrsum reflectatur, ne effundi queat atramentum, quamvis invertatur in orificium. Hinc si immersum aque fuerit more solito, non ingrediuntur aque foramen & curvaturam, que intus circa eius est orificium, hinc necesse est illud a latere perforari.* Vid. *R. Iom Tobh* in h. l. *Sepher Aruch* *R. Nathan Hazzaddik* Venet. edit. fol. CXXXVII. col. IV. itemque *Sepher Aruch* Cracoviæ impressus fol. LXII. col. I. Gemellata vocantur atramentaria diversis instructa thecis variorum instrumentorum graphicorum receptoribus. *Celim* c. II. Mischna VII. בית תכלין שיה חרט וקלמרים המתואמרת וביה תכלין שהל עד שנסמ

Vas testaceum, (in multas distinctas capsulas divisum, ne aromata inter se misceantur) *calamaria gemellata* & *pyxis aromatica e ligno parata*; horum si unica liquore polluatur capsula, non statim polluitur altera. Expressit R. Salomo in Celim f. IX. col. I. וכן בית התבלון של חרס אם עשויו מגורו / מגורו וכן קלמרון המתוייב הוגה כלי שמניחין בו דיו

Ita pyxis aromatica testacea meris constans capsulis, nec non calamaria gemellata (se habent) que vasa sunt atramentum servantia. Quamquam vero R. Nathan in Sepher Aruch f. CXXXVII. col. IV. propterea gemellata vocari asserat, quod alii thecæ calamaria imponantur, scribens: עושין לרוח תיק של עץ ומניחין הקסרת בתוכו ואותו התיק נקרא קלמרי המתאמר *Thecam conficiunt ligneam, cuius sinui atramentarium imponunt, illamq; thecam calamarium vocant gemellatum.* Reliqua tamen in hac Mischna adducta exempla, hanc explanationem vix patiuntur, quin rectius sensisse putamus R. Obad. in h. l. ita commentantem: כלי עשוי לתת בתוכו הדיו והקלמס והכלים שצריכים לסופר ועשוי גם הוגה רבועים רבועים תאומים ובארצנו מהם הרבה וקוריים להם בלעז קלמרי

Vas est aptatum infundendo atramento & imponendo calamo, aliisque instrumentis scribere necessariis. Preparatur vero & hoc ex multis quadratis gemellatisq; capsulis, qualium multa penes nos dantur. Exorici vocant calamaria. Receptacula igitur erant Iudæorum atramentaria (1) atramenti & calanorum, ut ex dictis abunde patet. (2) ceræ sigillatoriae obsignandis literis vel illiniendis ceratis veterum tabulis inservientis, prout non incongrue coniectari licet ex Celim c. XXIV. Mischn. VII. Tandem (3) arenæ scriptioni madidæ inspergendæ; Quo tenet in primis R. Salomo in Schabbas c. XII. Mischna V. f. CIV. col. II. ad verba: *Qui scripserit באבק סופרים pulvere scriba, hæc addens: est עפרורית של קסרת הסופר atramentario scribarum.*

s. XXIII.

Quæ hactenus prolixius de Atramento Hebræorum e Rabbino- rum Talmudicorumque scriptis ventilata sunt, satis ostendunt ritus ac decreta Iudæorum de eodem prolata. Sed quid mihi, dices, cum istis tandem minutiis, quas eeu novercantis ingenii Iudaici partum ex utero

dc

deliræ matris obstetricante superstitione Iudaica profuissè dixerim verius quam enatas? Sed bona verba quæso! Itane ergo & Iota Ebræorum expunges minimam omnium literam, quæ meliori iure inter minutias refertur? Quid nobis, dices, cum his minutis negotiis? Immemor capiftri menti tuæ iniecti Matth. V. 18. Immo vero si nihil utilitatis & discursu hoc de atramento Iudæorum flueret, loqueretur nostri loco *Edvardus Pokokius* in not. Misc. ad Portam Mosis c. IX. p. 350. (Ed. Lond.) de lotione Iudæorum ita differens: *Utilitates ex iis, quæ de munditiæ & immunditiæ rationibus tradunt Iudæi si non alias, has saltem percepturi sumus, quod & merito ipsis a Christo vitio verti probent, quod gravioribus Legis præceptis neglectiui habitis ad minutias nescio quas diverterint, additasq; a se doctrinas, DEi mandatis, paleam tritico, corticem medullæ prætulerint, & ad ea quæ istiusmodi ipsorum ματαίωσεργίας exempla afferi evangelium, intelligenda faciant.* Verum non est, ut dictatoriam hanc censorum metuamus vocem. Loquentur pro nobis illa, quæ ad V. T. loca varia illustranda hæctenus haud una vice interspersa sunt, lucem tamen etiam Nov. Test. accendendam autumamus. Non indagabimus causam, ob quam Iohannes & matri electæ & Gaio suo cordis sui desiderium expositurus, atramento illud credere noluerit, sed faciem eorum intueri anhelans scribat: Πολλὰ ἔχων ὑμῶν γράψεν ἐκ ἐβελήθην ΔΙΑ ΧΑΡΙΤΟΣ ἢ ΜΕΛΑΝΟΣ, ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἢ σῶμα πρὸς σῶμα λαλήσομαι. 2. Ioh. v. 12. Et Gaio: Πολλὰ ἔχων γράψεν, ἀλλ' ἔθέλω ΔΙΑ ΜΕΛΑΝΟΣ ἢ καλέμου σοι γράψαι. ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, ἢ σῶμα πρὸς σῶμα λαλήσομεν. 3. Ioh. v. 13. 14. Observamus saltem partim non opus esse cum *Hug. Grotio* Comm. in h. l. hic admittere inscriptionem impropriad, qua alteri bene cupiens cordi dicitur inscribere Prov. III. 3. Ierem. XXXI. 33. cum hæc tam emphaticum Iohannis vix exprimant desiderium; partim non inconcinne monuisse *D. Fried. Rappoltum* Comm. ad II. Ioh. v. 12. Opp. p. 688. *Fortè Apostolos, atramento Iudaico adscriptos probabiliter dixeris non ex superstitione quidem, sed libere eodem tunc quoq; ad scribendum uti solitos.* Nam traditione e monte Sinai derivata se teneri Iudæi credunt, ne alio colore, quam atramento & thpbillin & mesusa & sacra legis volumina scribantur. Altius vero nos ducit Paulus 2. Cor. III. 3. Corinthios suos ita alloquens: φανεροίμενοι, ὅτι ἐστὶ ἐπιτολὴ χειρῶν διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν ἐγγεγραμμένη ΟΥ ΜΕΛΑΝΙ, ἀλλὰ πνεύματι θεῷ.

τὸ ἐκ ἐν πλάξι λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλάξι καρδίαις σαρκίναίς. Quo alludat
 dictis his Apostolus, ab interpretibus nondum clare evicium existimamus.
 Literas veterum commendatitias commendant *Henr Hammondus* Annot. in
 II. Cor. III. 1. T. II. p. 142. & *Dan. Heinsius* L. VIII. Exerc. S. c. II. p. 423.
 a primæva Ecclesia peregre euntibus dari solitas in testimonium pietatis ac
 sanæ doctrinæ, ut refert *Sozomenus* L. V. c. XVI. *Nicephorus* L. X. c. XXI.
 & pluribus agunt *Ferrarius* de Antiq. Eccl. Epist. Gen. L. I. p. 45. *D. Io. Hil-*
debrandus Hist. Concil. Sec. V. p. 136. Nec incongrue huc revocari possent
 ea, quæ supra §. XX. dicta sunt, unde clare fatis patet, Iudæis plane infre-
 tum non esse, discipulos suos comparare chartæ atramento consignatæ, in-
 primis cum in *Medrasch Schemuel* l. c. expresse hanc causâ præstantiæ inscripti-
 onis recentiori in charta factæ vel ex hoc capite commentent, quod ad eam
 כּוּרָא כּוּרָא ירוּץ כּוּרָא *currere soleant omnes lecturi*, hæc annon eadē sint
 cum illis Apostoli v. 2. Επιστολή ἐστὶ ἀναγιγνωσκουμένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων,
Epistola est, ad quam lecturi omnes homines concurrunt, emunctioris naris
 criticis iudicandum relinquimus. Et quo tendunt tandem illa de discipu-
 lorum ac Doctorum ab atramento petita elogia sæpe in scriptis Iudaicis obvia?
 Notum adducemus elogium R. Iochanan ben Saccai Hillelis discipuli, ex *Sop-*
pherim c. XVI. §. VIII. qui hæc ceu discipulus de Doctore suo Hillele gloriatur
 אֲנִי יָדוּי כָּל הַשָּׁמַיִם וְיִרְעוּת וְכָל הָאֵילָנוֹת קוֹלְמוֹסִין וְכָל הַיָּם
 דִּי אֵין כְּדִי לְכַתּוּב אַתָּה חֲכַמְתּוּ שְׁלַמְתִּי מִרְבֵּי הַלֵּל וְלֵי
 אֲצַלְתִּי מִחֲכַמַּת חֲכָמִים אֵלַי כְּשֶׁבָ שׁוֹכֵב הוּוּ הַטּוֹבֵלֵת בַּיָּם
 הַגְּדוֹלָה וּמִשְׁהוּ מִסְרָרָה *Si omnes cæli forent aulea, omnes arbores*
calami, & totum mare atramentum, non sufficerent exprimendæ sapientia,
quam didici a R. Hillele, nec tamen propterea superavi omnem sapientiam sa-
pientiam, sed sum instar muscæ immenso immersæ Oceano, quam extrahunt si-
ne maris defectu, seu ut *R. Gedalias* in Schalscheles Hakkab. f. XXVI. col. II.
 refert, fuisse se כּוּרָא כּוּרָא כּוּרָא *canis ad instar ex Oceano aquam hauri-*
entis, addens: וּמִכָּן תִּבְנֶן גּוֹרָל מַעֲלַת חֲכָמַת רַבּוֹתָיו *Ex quo fa-*
cile cognoscis, quam excellentes eius fuerint Doctores Conf. *Ialkut* fol. VII.
 col. I. *R. David Ganz* in Zemach David f. LXXXIX. quamvis a Rabbi Io-
 chanane mutuatam phrasin aliis etiam rebus accommodari ex *Pesachin* f. LVII.
 col. I. & *Schabbas* fol. XI. col. I. notum, imo ad Mahumeda-
 nos transfuisse, ex Alcorani Surata XXXI. סוּרָה לִקְמָן *Surata Lokmanni* di-
 cta §. XXVI. ostendat *D. Augustus Pfeifferus* Append. II. Diss. de Alcorano,

Exerc. VI. Matzol. Iud. p. 379. His tamen non obstantibus, exactius mentem Apostoli ex Antiquitate Hebræa explanari posse existimamus, si ad volumen legis in Synagoga quovis Sabbato prælegi solitum mentem intendisse dicamus Apostolum; id enim nexus verborum egregie corroborat. Observamus dici de Corinthiis: (1) *Φανερόμενοι* manifestari estis; uti enim res sub velo latens *Φανερόμενοι* & conspicua reddi dicitur Ebr. IX. 8. 1. Cor. IV. 5. ita & volumen Legis manifestabatur in synagoga, dum scriptura in membranas obvoluta replicabatur. Christus sane synagogam intrans ἀναπύξας erat τὸ βιβλίον volumen revolvit Luc. IV. 17. a quo ritu factum notat *Paulus Aringhus* L. VI. Romæ Subterr. c. XVI. quod Christus inter sacras imagines sæpe pingatur volumen explicatum adstanti Petro porrigens, sine dubio ob scripturæ sensum ab ipso expositum, coniiciente *Guilbel. Durando* L. I. Ration. c. III. Imo si altius rem repetamus, volumen legis manifestatum dicere possumus in synagoga, quando more adhuc in synagoga recepto exterius volumen impostū removetur, & volumen legis summa cum veneratione in altum tollitur, ut omnium oculis exponatur. Vid. *Camp. Viringa* L. I. de Synag. Vct. P. I. c. X. p. 211. & L. III. P. II. c. VIII. p. 972. Eo respiciens Apostolus dicit, Corinthios esse velut volumen legis, quod velo remoto in altum elatum oculis totius Synagogæ, evolutione vero explicis suis oculis lectorum exponitur. (2) Uti vero illa elevatione volumen legis manifestatur, ita e publica Corinthiorum laude apparere, eos esse volumen multo excellentius, nempe *Corinthiorum* laude apparere, eos esse volumen multo excellentius, nempe *ἐπισηολὴν χρῖ*: sive ita dictam velimus, quod ab eo scripta, sive quod illum gereret inscriptum. (3) Quale sit hoc volumen, porro innuit; nimirum cum volumen legis a ספרים seu scribis paretur, munere hoc se suosque socios defunctum esse pandit, ὅφ' ἡμῶν διακονηθεῖσα sub nostra scribarum manu & amanuensium calamo ἐγγεγραμμένη exaratum. (4) Cum volumen legis atramento scriberetur, prærogativam declaraturus Apostolus, volumen suum scriptum dicit ΟΥ ΜΕΛΑΝΙ; non sepæ piscis cruorem innuens Romanis ahas non insuetam (de quo *Plinius* L. IX. H. N. c. XXXIX.) ut existimat *H. Grotius* in notis ad h. l. sed atramentum volumini legis scribendo adhibitum; Id nimis vulgaris sapere; quin potius scripturæ huius imaginem præbere tabulas in monte Sinai a DEO, ὁ μέλανι ἀδὰ πνεύματι Θεῷ ζῶντι exaratas. Enimvero הלחה כחצבע digito DEI Mosis tabulæ exaratae sunt Exod XXXI. 18. Deut. IX. 10. digitum autem DEI Spiritum S. vocari constat ex Luc. XI. 20. Cum vero dicere possent Corinthii: nullane huic scripturæ prærogativa conceditur, etiam hanc tabularum scriptionem longo post sc.

se relinquens intervallo? reponit Paulus: (5) Ingens adhuc esse discrimen, quod ut lex scripta sint *ἐν ἐν πλαξὶ λιθίνῃ αὐτῇ ἐν πλαξὶ καρδίᾳ σαρκίνας* animo non silice duriori, sed molli & tractabili. Ezech. XXXVI. 26. Hac nostra expositione, nemini tamen obtrudenda, dubio succurri potest a *Dan. Heinsio* L. VIII. Exerc. S. c. II. p. 423. moto. Theophylacto enim verba *ἐγγεγραμμένην ἐ μέλανι* ad Legem atramento exaratam referenti, reponit, non dici posse legem atramento exaratam, quam digito DEI sculptam constat, nisi proleptice ita dici velimus, quod postea lex atramento scripta fuerit; unde etiam Angli in *Annotations upon all the Books of the Old and N. T.* in 2. Cor. III. 3. scribere amant: *The tables were not written with ink, but with the finger of God. In this part therefore of the verse he opposeth not the epistle of Christ to the writing in the tables of stone but to ordinary letters which are written with ink.* Ast ex hoc Heinsii dubio facile nos eluctari posse speramus, si dixerimus a scriptione membranæ legis atramento facta, altius progredi Paulum ad scriptionem in lapide exaratam spiritu seu digito DEI.

s. XXIV.

Suppetias fert atramenti Ebræorum meditatio loco Col. II. 14. insigniter illustrando, ubi Paulus de Christo: *Ἐξάλειψας τὸ κατ' ἡμῶν χειρῶν γραφὸν τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεραντίον ἡμῶν.* *Delevit chirographum nobis adversum.* Ad privatorum obligationes, Ebræis *כרטי שטר* *die Schuldbriefe*, alludere Apostolum, non sine veri specie defendit *Henr. Hammondus* in not. ad Col. II. 14. T. II. p. 230. *Camp. Vitringa* L. II. Observ. S. c. XI. s. XIV. p. 412. & *Iob. Coccius* in h. I. T. V. Opp. p. 46. non tantum ob votam obligans pecuniam, sed & ob ritum Iudæis receptum, quo chirographa solutione præstita deleri dicebantur, cum vel lacerarentur vel comburentur, teste *R. Moïse Maimon.* in *מורה נרדו* c. XVI. s. VIII. Attamen cum *Dan. Heinsius* L. XII. Exerc. S. c. II. p. 490. notet *ἔχει ἔγραφο* dici scripta quævis manu exarata, quin imo ipsam legem DEI manu exaratam; nil verat, quo minus alludi ad schedam Sotæ eiusque deletionem aquis amaris factam dicamus, ad quam vel Christum ipsum respicere Ioh. VIII. 6. autor est *Iob. Lightfootus* in Hor. Hebr. T. II. Opp. p. 634. & *Iob. Henr. Ortho* in Lex. Rabb. Phil. p. 48. Nam (1) Sotæ scheda erat *ἔχει ἔγραφο* manu sacerdotis libro inscriptum. Tale *ἔχει ἔγραφο* omnium oculis expositum. maledictiones voeantur. (2) Sotæ scheda erat contra mulierem; eam enim enecabat si rea esset, & veritatem ante non esset professâ. *ἔχει ἔγραφο* erat

erat καὶ ἡμῶν *adversus nos*, & ὑπεναντίον ἡμῶν, *nobis* adulteris ac defertoribus *contrarium*. (3) Sotæ scheda non nisi execrationes continebat; Nil nisi execrationes Chirographo fuere inscriptæ, & mera dogmata. (4) Sotæ scheda delebatur exacte; Propterea enim ne chalcanto quidem uti licebat in scribenda scheda, ne forte vestigium scripturæ post ablutionem remaneret; vid. sup. §. XV. Apostolus schedam legis execrationes continentem ita deletam dicit, ut ne nota quidem superstes sit, quo nos emphasis vocis ἐξάλειψας ducit coll. Act. III. 19. Apoc. III. 5. VII. 17. XXI. 4. (5) Sotæ scheda liquore abstergebatur, in specie aqua, prout non inconcinne ex emphasi vocis מרחק Num. V. 23. XXXIV. 11. Es. XXV. 8. Deut. XXIX. 19. occurrente, infert *Baal Hatturim* in h. l. Ita & chirographum eius deletum liquore, qui Es. XLIII. 25. exclamat: מרחק מרחק הוּא אֲנִי אֲנִי הוּא אֲנִי *Ego, ego inquam ἐξάλειψας delens sum*. Nec seqq. Pauli palmam sententia nostræ reddunt dubiam: ἀποσηλώσας αὐτὸ τὸ ξαύρον *affigens illud cruci*, qualis affixio Schedæ Sotæ accommodari non posse viderur. Occurri enim dubio huic potest, si dicamus: Alio hic oculos dirigere Apostolum, nempe ad tabulam condemnatoriã cruci Christi affixam, Matth. XXVII. 37. de qua Cl. *Salmasius* de Cruce ad Bartholinum: *Elogia ista condemnatorum erant tabelle lignee, dealbata gypso & cerussa, in quibus litera ex encausto vel atramento describebantur*. Succurrunt interea, quæ referunt de tabula Helenæ Talmudici in *Ioma* c. III. Mischna X. הָיָה עֲשֵׂתָהּ שֶׁל זֶהָבָה *Helena fecit ex auro tabulam, cui scilicet Sotæ inscripta erat*; hanc autem parieti affixam discimus ex *R. Alphes* c. II. Tos. Sotæ f. DCLXIX. col. III. שֶׁל זֶהָבָה הָיָה קְבוּעָה *Tabula aurea parieti templi (seu sancti) affixa erat, unde ipsam in porticu videre licebat*. Vid. de hac tabula appensa *Maimon*. in Sotæ c. II. Mischn. IV. *Rob. Sheringham* ad c. III. *Ioma* Mischn. X. *I. C. Wagenfeil* in Sotæ c. II. p. 363. & app. p. 1117. & 2. הָיָה. *Acolurhus* c. III. de Aq. amar. §. LXVII. p. 312. Quid si ad hanc tabulæ Sotæ affixionem & suspensionem a Paulo alludi dicemus? At manum de tabula!

תוספות

- I. Vox העמרתך Exod. IX. 16 Pharaonem peste infectum, at pristinae valetudini a DEO restitutum, evincit.
- II. Thus in libaminibus adolendum, cochleari exceptum, non manu nuda sacerdotis contra *Fort. Scacchum* nuper evincere studuit *Phil. Bonanni*, Italus in *Mus. Kirch.* p. 10. ci tamen nec rationes, quas affert, nec antiquitas Hebræa suffragantur.

תהלוך לאל יתברך

99 A 6943

ULB Halle 3
002 821 931

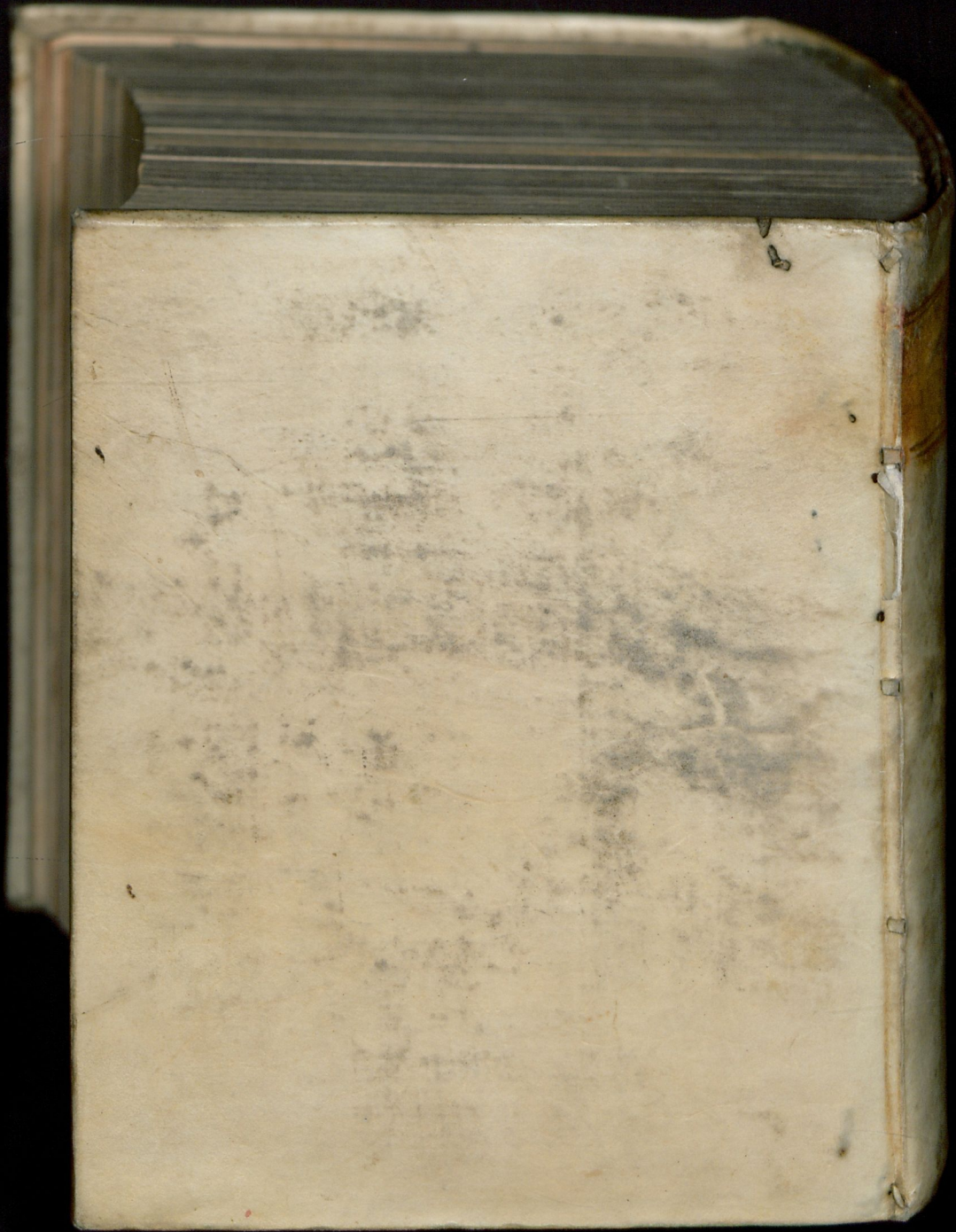

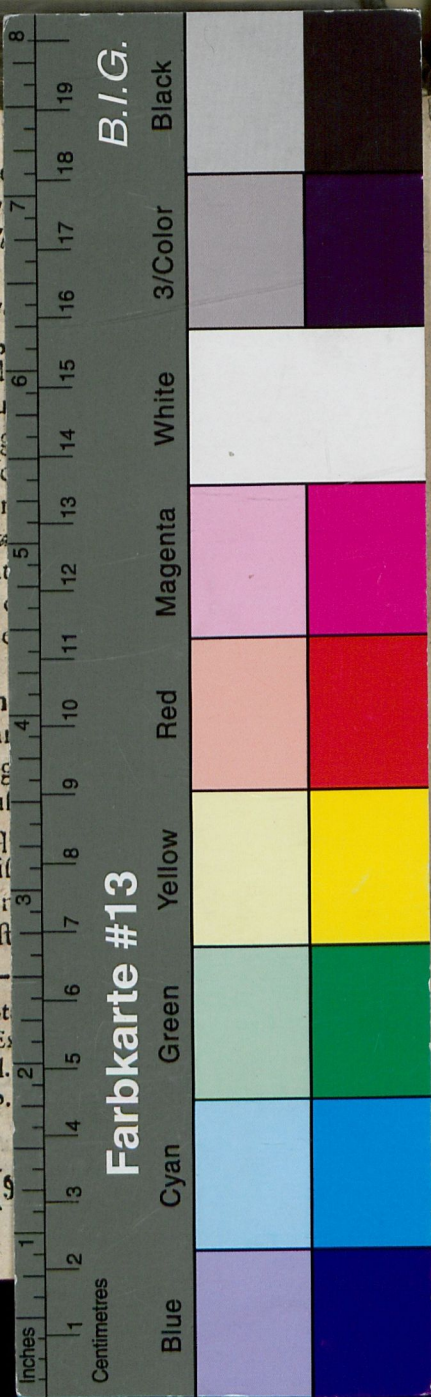
Handwritten mark

Detrov

Vb 17 *Hi 97*

B.I.G.

Farbkarte #13

Centimetres

בנה
Exercitatio
Rabbinico - Talmudica

DE
7 7 7

SEU

ATRAMENTO
HEBRÆORUM,

Quam
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO,
AUGUSTO atq; SERENISSIMO PRINCIPE ac DOMINO,
DOMINO FRIDERICO
WILHELMO,

REGNI PRUSSÆ, ELECTORATUS CÆTERA-
RUMQVE PROVINCIARUM BRANDENBURGICARUM
HEREDE, &c. &c. &c.

IN HELICONE PATRIO

Placidæ Συμφιλολογικῶν discussioni exponunt

PRÆSES

M. IOH. IACOBUS QVANDT

& RESPONDENS

CHRISTOPHORUS GRUBE

Anno MDCCXIII. d. Februar. H.L. Q.S.

REGIOMONTI, Typis REUSNERIANIS,

59.

39

